

ΙΩΑΝΝΟΥ Θ. ΚΟΛΙΤΣΑΡΑ

ΕΥΤΕΝΙΟΣ Ο ΑΙΤΩΛΟΣ

ΑΘΗΝΑΙ 1960

Δικαίως ὁ Εὐγένιος ἀπε-
κλήθη σοφώτατος καὶ λο-
γιώτατος ἐν διδασκά-
λοις. Ζήσας καὶ ἐργασθεὶς
εἰς ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν
περιορισμένη ἦτο ἡ καλλιέρ-
γεια τῶν γραμμάτων, ὀλίγα
τὰ ἀνὰ τὸ δουλεῦον Ἔθνος
σχολεῖα, ὀλιγάριθμοι οἱ διδά-
σκαλοι τοῦ Γένους, χαλαρὰ δὲ
καὶ ἀδιαμόρφωτος ἡ ἐθνικὴ
καὶ χριστιανικὴ συνείδησις, ἀ-
πετέλεσε σταθμὸν φωτεινὸν καὶ
πηγὴν ἐθνικοθρησκευτικῆς
θερμότητος διὰ τὸ σκληρῶς
χειμαζόμενον Ἔθνος μας, ὑ-
πόδειγμα ἀξιομίμητον διὰ
τοὺς ἐκπαιδευτικούς ὄλων τῶν
γενεῶν.

ΕΥΓΕΝΙΟΣ Ο ΑΙΤΩΛΟΣ

Ι. Θ. ΚΟΛΙΤΣΑΡΑ

ΕΥΓΕΝΙΟΣ Ο ΑΙΤΩΛΟΣ

ΕΚΔΟΣΙΣ
"ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΩΝ"
ΑΘΗΝΑΙ 1960

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίς
Πρόλογος	9
1. Καταγωγή και σπουδαί του	13
2. Ἡ δράσις του	31
3. Ἡ τελευταία περίοδος τῆς ζωῆς του	62
4. Αἱ συγγραφαί του	71
5. Ὁ καλὸς παιδαγωγὸς	76
6. Ὁ ἐθνικὸς καὶ κοινωνικὸς ἐργάτης	90
7. Ὁ οἰκοδομητικὸς φίλος	104

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Φυλλομετρῶν τὴν «Νεοελληνικὴν Φιλολογίαν» τοῦ Κωνσταντίνου Σάθα, ὅπου ἑκατοντάδες διδασκάλων τοῦ Γένους ἱστοροῦνται διὰ βραχέων ἀλλὰ παραστατικῶς καὶ προβάλλεται μὲ ἀδράς γραμμὰς τὸ διδακτικὸν καὶ συγγραφικὸν ἔργον των, ἑσταμάτησα μὲ ὄχι μικρὰν ἐκπληξιν εἰς τὴν σελίδα 327, ὅπου ὁ συγγραφεὺς βιογραφεῖ ἐν συντομίᾳ τὸν Εὐγένιον τὸν Αἰτωλόν. Ἐκεῖνο τὸ ὅποιον μοῦ ἔκαμεν ἰδιαιτέραν ἐντύπωσιν ἦσαν τὰ παρατιθέμενα ἀποσπάσματα τεσσάρων ἐπιστολῶν τοῦ ἐκλεκτοῦ αὐτοῦ τέκνου τῆς Αἰτωλίας. Ἐθαύμασα τὰς φωτεινὰς ἰδέας, πὺ ἀναπτύσσονται εἰς αὐτάς, τὴν πλουσίως διαφαινομένην χριστιανικὴν πίστιν καὶ ὑγιᾶ φιλοσοφίαν, τὴν φλογερὰν φιλοπατρίαν, τὴν σφοδρὰν ἀγάπην πρὸς τὴν παιδείαν καὶ ἐπὶ τούτοις τὴν γλαφυρὰν ἀττικίζουσαν γλῶσσαν.

Ὅτε δὲ ἡ «Ἐταιρεία Αἰτωλοακαρνανικῶν Σπουδῶν» ἐξέφρασε κατὰ τὸ 1957 τὴν ἐπιθυμίαν νὰ συμμετάσχω διὰ τινος ἐργασίας εἰς τὸν ὑπ' αὐτῆς μέλλοντα νὰ ἐκδοθῇ πρῶτον τόμον τῶν «Ἀρχείων τῆς Ἐταιρείας», ἐσκέφθην νὰ ἀσχοληθῶ κάπως εἰδικώτερον μὲ τὸν Εὐγένιον τὸν Αἰτωλόν, ὄχι μόνον διότι κατήγετο ἀπὸ τὴν Αἰτωλίαν καὶ ἄρα ἡ βιογραφία του ἐνέπιπτεν εἰς τοὺς σκοποὺς τῆς «Ἐταιρείας Αἰτωλοακαρνανικῶν Σπουδῶν», ἀλλὰ πρὸ παντὸς διότι αὐτὸς ὑπῆρξε μία ἐξαιρετικὴ φυσιογνωμία, ἕνας ἀπὸ τοὺς πράγματι μεγάλους διδασκάλους τοῦ Γένους. Μελετῶν δὲ συστηματικώτερον τὰς σχετικὰς πηγὰς, ὅπως καὶ δημοσιευθεῖσας εἰς διάφορα περιοδικὰ ἐπιστολάς του, καὶ πρὸ παντὸς τὴν ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ του Ἀναστασίου Γορδίου, συνταχθεῖσαν βιογραφίαν του, ἔθαύμασα ἀκόμη περισσότερον τὸν ἐκλεκτὸν αὐτὸν καὶ πιστὸν ἐργάτην τοῦ Ἔθνους καὶ τῆς Ἐκκλησίας, ὁ ὁποῖος ἀφιέρω-

σε την ζωήν του δλόκληρον εις την έξυπηρέτησιν τής χεμαζομένης πατρίδος. Βράχος άκλόνητος και φάρος άκοίμητος έμπρός εις την συνταρασσομένην από πλήθος δεινών εποχήν του έσκόρπιζε πλούσιον τό φώς τής γνώσεως, τής φιλοπατρίας και τής πίστεως, έτόνωνε την έθνικην συνείδησιν και έθέρμαινε την έλληνικην ψυχην διά την έθνικην άνάστασιν. Άνήκεν εις την εύγενή εκείνην παράταξιν τών έκλεκτών διδασκάλων του Γένους, οι όποιοι δέν έπεζήτησαν ούτε άξιώματα, ούτε ασφάλειαν και εύημερίαν εις την ξένην, όπως άλλοι.

Ο έθνικός μας ιστορικός, ό όποιος καταδικάζει με δριμύτητα τους έγκαταλείψαντας τό έθνος των κατά τους σκληρούς εκείνους χρόνους και εις την άλλοδαπην έγκατασταθέντας λογίους, έπαινεϊ, και πολύ δικαίως, τους ήρωϊκούς αγωνιστάς τής φωτισμένης παιδείας, τύπου Εύγενίου του Αιτωλου, οι όποιοι παρέμειναν πιστοι εις τό καθήκον των άπέναντι τής Πατρίδος και τής Έκκλησίας. «Τό καθ' ήμās, γράφει, δέν διστάζομεν να κηρύξωμεν ότι ιδίως συμπαθοϋμεν προς την μεγάλην εκείνην τών Έλλήνων μερίδα, οτινες παρέμειναν εις τās πατρίους έστίας συνεχίζοντες τό έργον του νέου Έλληνισμου, καταπιεζόμενοι, βασανιζόμενοι, θανατούμενοι, αλλά σώζοντες τό ανεκτίμητον κειμήλιον του έθνικου φρονήματος. Άν ύπάρχωμεν σήμερα ομιλούντες την πάτριον γλώσσαν, λατρεύοντες τον πάτριον Θεόν, έλεύθεροι και εύέλπιδες, όφείλομεν τὰ άγαθά ταϋτα πρώτον μέν εις τους άγώνας του μεσαιωνικου Έλληνισμου, ύστερον δέ εις τās τάλαιπωρηθεϊσας εκείνας του νέου Έλληνισμου γενεάς». (Ιστορία του Έλληνικου έθνους, έκδοσις Έλευθερουδάκη, τόμ. Ε', μέρος Β' σελ. 27 και 33). Είχε δέ απολύτως δίκαιον ό Φίλιππος Ίωάννου, όταν εις Ακαδημαϊκόν του λόγον διά τον Γρηγόριον Κωνσταντάν έλεγε μεταξϋ τών άλλων: «Η εύγνωμοσύνη άπαιτεϊ να μνημονεύωμεν τών αρχαιοτέρων διδασκάλων του Γένους ήμών, και όφείλιμον είναι να προτίθεται ή άρετή εκείνων και ό προς φωτισμόν τών ομογενών των ζήλος παράδειγμα μιμήσεως εις τους νεωτέρους, και άρμόζει να απονέμεται εις αυτούς ό προσήκων έπαινος».

Την μικράν αυτήν μελέτην περι Εύγενίου του Αιτωλου δημοσιευθεϊσαν τό 1958 εις τὰ Αρχεία τής «Εταιρείας Αιτωλοακαρνανικών Σπουδών» προσφέρομεν ήδη εις αυτοτελές τεϋχος

διωρθωμένην εις τό διπλάσιον σχεδόν έπηρεξημένην με την έλπίδα ότι συνεργοϋμεν τό έξ ήμών εις την προβολήν μιās τόσον λαμπράς προσωπικότητος εις καύχησιν και παραδειγματισμόν όλων, μάλιστα δέ τών άσχολουμένων περι την παιδείαν. Έπροτιμήσαμεν την παράθεσιν ικανών χωρίων τόσον από την «βιογραφίαν» του Γορδίου όσον και από τās έπιστολάς του Εύγενίου, διά να παρουσιάσωμεν καθαρότερον και σαφέστερον και ως από πρώτης πηγής τον τρόπον του σκέπτεσθαι, τον έσωτερικόν θησαυρόν τής καρδιάς, τό είδος και τό ποιόν τής δράσεως και γενικώτερον τον χαρακτήρα του άνδρός.

Αθήναι, Άπρίλιος 1960

Ι. Θ. Κ.

1. ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΣΠΟΥΔΑΙ ΤΟΥ

“Ενας από τους μεγάλους πράγματι, πνευματικούς ηγέ-
τας του δουλεύοντος έθνους κατά τους χρόνους της τουρκο-
κρατίας, έργω και λόγω διδάσκαλος του Γένους, εκκλησια-
στικός και έθνικός άνήρ με πλήθος διασήμων μαθητών, ύ-
πήρξεν ο Εϋγένιος ο Αίτωλος. Ταμείον της θύραθεν και της
χριστιανικής σοφίας, θησαυρός λαμπρών άρετών, άκάματος
πλουσιόκαρπος εργάτης της έλληνοχριστιανικής παιδείας,
άληθινός “Ελλην με φλογεράν και άνιδιοτελή φιλοπατρίαν
είχεν έφελκύσει άμέριστον τήν εκτίμησιν όλων εκείνων, οί
όποιοι τόν είχον γνωρίσει, είτε αυτοπροσώπως, είτε δι’ επι-
στολών. Πατριάρχαι και άρχιερείς, μεγάλοι διερμηνείς και
ήγεμόνες, διδάσκαλοι του Γένους και τιτλοϋχοι της Έκκλη-
σίας, άπλοϊκοί μοναχοί και άπροσμέτρητόν τι πλήθος λαού,
είχον ύποστή τήν άγαθήν αυτού επίδρασιν και έκυριαρχούντο
άπό βαθύν προς αυτόν σεβασμión. Τò όνομά του είναι σχεδόν
άγνωστον εις τήν έποχήν μας. “Όσοι όμως έτυχε να άσχολη-
θοϋν, έστω και έπ’ όλίγον με τήν μεγάλην αυτήν φυσιογνω-
μίαν του 17ου αϊώνος, ξμειναν και μένουν εκπληκτοι έμπρός
εις τήν άκτινοβόλον αυτού διάνοιαν, τήν άκραιότητα του χα-
ρακτήρος του και τήν όχι μικράν επίδρασίν του ανά τò δου-
λεύον “Εθνος δια της έλληνοχριστιανικής αυτού σοφίας και
ζωής. “Ο Γεώργιος Αϊνιάν άσχοληθείς με τόν Εϋγένιον, άμα
σχεδόν τή άπελευθερώσει του “Εθνους μας, έγραφε περι αυ-
του ότι υπήρξε «σοφός και ένάρετος άνήρ», διακρινόμενος,
«διά τήν άκραιφήν προς τήν πατρίδα άγάπην του, τήν εύσέ-
θειαν και τήν προς τήν παιδείαν των συμπολιτών αυτού επι-

μέλειαν⁽¹⁾. Ὁ δὲ Σπυρίδων Λάμπρος τὸν χαρακτηρίζει ὡς ἄνδρα ἐκ τῶν μεγάλως συντελεσάντων εἰς τὴν αὐξησιν τῆς παιδείας τοῦ Ἑθνους κατὰ τὰς πονηρὰς ἡμέρας τῆς δουλείας⁽²⁾. Τὸν θαυμάζει διὰ τὰς στενὰς σχέσεις πρὸς πλῆθος ἐπισημῶν ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, διὰ τὴν βαθυστόχαστον καὶ πλουσιωτάτην αὐτοῦ ἀλληλογραφίαν ἐκ τῆς ὁποίας μάλιστα, λέγει, εἶναι δυνατὸν νὰ διαφωτισθῇ εἰς βάθος καὶ πλάτος ἡ καθόλου παιδεία τοῦ Ἑθνους μας κατὰ τὸν αἰῶνα ἐκεῖνον, εἰδικώτερον δὲ «ἡ γνῶσις τῶν κατὰ τὴν Αἰτωλίαν, ὑπὲρ τινὰ καὶ ἄλλην χρηματίσασαν ἐν τῷ τότε χρόνῳ κοιτίδα μὲν πολλῶν λογίων, κέντρον δὲ προσηλυτιστικῆς διαδόσεως τῆς ἰδέας τοῦ χριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ»⁽³⁾. Ὁ δὲ πρῶην Λεοντουπόλεως Σωφρόνιος Εὐστρατιάδης, ἀσχοληθεὶς ὑπὲρ πάντας μὲ τὸν Εὐγένιον τὸν Αἰτωλὸν καὶ ὑπὲρ ἑκατὸν αὐτοῦ ἐπιστολὰς δημοσιεύσας εἰς τὰ «Ἑλληνικά», τόμον Ζ', Η', καὶ Θ' τὸν ὀνομάζει «σοφὸν καὶ ἐνάρετον ἱερομόναχον», «διαπρέψαντα ἐπ' ἀρετῇ καὶ παιδείᾳ», μεγάλως συνεργήσαντα εἰς τὴν ἠθικὴν τόνωσιν καὶ χριστιανικὴν μόρφωσιν τῶν ὑποδούλων ἀδελφῶν μας, «εὐαγγελικὸν βίον» ζήσαντα καὶ «καρποφόρον διδασκαλικὴν σταδιοδρομίαν» ἀναπτύξαντα⁽⁴⁾.

Τὴν βιογραφίαν τοῦ Εὐγενίου τοῦ Αἰτωλοῦ συνέταξε, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον ἀρτίως, ὁ ἐκ τῶν προσφιλεστέρων μαθητῶν αὐτοῦ καὶ τῶν πλέον πιστῶν ἀκολούθων του γνήσιον πνευματικόν του ἀνάστημα, Ἀναστάσιος ὁ Γόρδιος κατὰ τὸ 1703 ἐν Αἰτωλικῷ⁽⁵⁾, τὴν ὁποίαν καὶ ἐπέγραψε «Βίος τοῦ

1. Ἰωνία, 1846, Τόμος Α' φυλλάδ. γ' σελ. 89, 91.

2. Ν. Ἑλληνομνήμων, Τόμ. Δ' σελ. 27.

3. Ἐνθ. ἀν. σελ. 31.

4. Ρωμανὸς ὁ Μελωδὸς, Τόμος 1ος τεύχος ΣΤ'. Παρίσιοι 1932 σελ. 129—132. Ἑλληνικά τόμος Ζ'. σελ. 83.

5. Ἀντεγρᾶφη ἢ βιογραφία αὐτῆ τὸ 1758 εἰς Γούβαν Βραγυγιανῶν Κάρπενησιῦ ὑπὸ τοῦ «ἐλαχίστου Σωτηρίου», λογίου καλλιγράφου, καταγομένου ἀπὸ τὸ Ξηρόμερον. Περιήλθεν εἰς τὸν Ἰ. Σταματέλον, σχολάρχην Λευκάδος, παρὰ τοῦ ὁποίου

ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει γενομένου σοφωτάτου τε καὶ λογιωτάτου ἐν ἱερομόναχοις κυρίου Εὐγενίου Ἰωαννουλίου τοῦ ἐξ Αἰτωλίας, ἐν ᾧ καὶ περὶ τοῦ Κορυδαλλέως τινὰ καὶ τῶν αὐτοῦ ὁπαδῶν κατ' ἐπιτομήν. Συγγραφεὶς παρὰ τοῦ ἐλαχίστου ἐν ἱερομόναχοις Ἀναστασίου Γορδίου τοῦ ἐξ Ἀγρᾶφων, ἐσχάτου τῶν αὐτοῦ χρηματίσαντος μαθητῶν».

Εἰς αὐτὸν ὀφείλομεν ὄχι μόνον ὅσα ἐνδιαφέροντα καὶ μέχρι λεπτομερειῶν πολλάκις ἔγραψε περὶ τοῦ σοφοῦ διδασκάλου του, μολοντί ὁμολογεῖ ὅτι «ἐκ τῶν πολλῶν ὀλίγα συνελέξατο», ἀλλὰ καὶ ἱστορικὰς πληροφορίας πολυτιμωτάτας διὰ τὴν ἐθνικὴν, κοινωνικὴν καὶ μορφωτικὴν κατάστασιν τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, μάλιστα δὲ τῶν κατὰ τὴν Αἰτωλοακαρνανίαν καὶ ἐπὶ τούτοις εἰδικωτέρας πληροφορίας περὶ τῆς τότε παιδείας, ὅπως καὶ τοπογραφικὰ στοιχεῖα ἀναφερόμενα εἰς πόλεις καὶ τοποθεσίας τῶν περιοχῶν ἐκείνων.

Οὕτω ἀρχίζων τὴν ἱστορίαν του ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ νὰ ἐντά-

ἀποσπάσματα τοῦ βίου μὲ σχόλια ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὴν «Ἐφημερίδα τῶν φιλομαθῶν», Ἀθῆναι ἔτος ιζ' (1869) σελ. 1937 — 1941 καὶ 1945 — 1946. Παρὰ δὲ τοῦ Σάθα, ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν «Μεσαιωνικὴν βιβλιοθήκην» Βενετία 1872 τόμ. Γ' σελ. 423 — 479. Ἐδημοσιεύθη ἐπίσης καὶ ὑπὸ Σ. Λάμπρου εἰς «Νέον Ἑλληνομνήμων» Ἀθῆναι 1907, τόμ. Δ' σελ. 27—80. Τὸ χειρόγραφον εὑρίσκεται σήμερον εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς Βουλῆς ὑπ' ἀριθ. 74. Εἰς τὴν αὐτὴν βιβλιοθήκην ὑπάρχει καὶ ἕτερος κώδιξ ὑπ' ἀριθ. 117, ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Νεοφύτου Βυζαντίου τοῦ Λαχοθάρη ἀντιγραφεὶς ἐξ ἀπογράφου τῆς Σχολῆς Νάξου, δωρηθέντος ὑπὸ τοῦ διδασκάλου τῆς Σχολῆς Χρυσάνθου τοῦ Αἰτωλοῦ, ἀδελφοῦ Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ καὶ συμπατριώτου τοῦ Εὐγενίου, μαθητοῦ δὲ τοῦ ἐξ Ἀγρᾶφων Θεοφάνους, ὅστις ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Γορδίου. Τρίτος δὲ κώδιξ ὑπάρχει ὑπ' ἀριθ. 557 εἰς τὴν ἱερὰν μονὴν Ἁγ. Παντελεήμονος τοῦ Ἀγίου Ὁρους, μὲ πλήρη τὸν βίον τοῦ Εὐγενίου. (Βλ. Ν. Ἑλληνομνήμων τόμος Δ' σελ. 27 καὶ Π. Ι. Βασιλείου. Εὐγένιος Γιαννούλης ὁ Αἰτωλός. Ἀθῆναι 1957 σελ. 10, ὑποσημείωσις. Εἰς τὸ ἔργον αὐτὸ παρατίθεται καὶ πλουσία βιβλιογραφία περὶ Εὐγενίου τοῦ Αἰτωλοῦ).

ξη τοπογραφικῶς τὸ Μέγα Δένδρον τοῦ Ἀποκούρου, ὅπου ἐγεννήθη ὁ Εὐγένιος, μᾶς παρέχει πληροφορίας διὰ τὴν προκαθεζομένην, ὅπως τὴν ὀνομάζει, ἐν τῇ Αἰτωλίᾳ Ναύπακτον, τὰς μικροτέρας κώμας εἰς τὰ Μεσόγεια, Ζαπάντι καὶ Βραχῶρι, τὰς πρὸς τὴν θάλασσαν κώμας Αἰτωλικὸν καὶ Μεσολόγγιον, ὅπως ἐπίσης καὶ διὰ τὸ εἰς μέσον τῶν τεσσάρων τούτων φρούριον ἐπὶ περιόπτου θέσεως, Ἀγγελόκαστρον. Προσθέτει δὲ ὅτι τὰ ἀπὸ τοῦ Ἀχελώου, τοῦ μεγίστου τῶν ἐν Ἑλλάδι ποταμῶν μέχρι τοῦ Εὐήνου, ἦσαν ἀγροὶ μὲ ἐγκατεσπαρμένους μικροὺς τινὰς συνοικισμοὺς. Παίζων δὲ μὲ τὰς λέξεις λέγει, ὅτι τοῦ «Μεγάλου Δένδρου καρπὸς» ἦτο ὁ Εὐγένιος ἢ μᾶλλον «ἀληθῶς μέγα δένδρον παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὕδατων πεφυτευμένον, ὃ τὸν καρπὸν αὐτοῦ δέδωκεν ἐν καιρῷ, καὶ τὸ φύλλον αὐτοῦ οὐκ ἀπερρῦη εἰς τὸν αἰῶνα». Ὑπαινίσσεται μὲ τοὺς Γραφικοὺς αὐτοῦς λόγους (Ψάλμ. Α΄ 3) τὴν ἐξέχουσαν προσωπικότητα καὶ πλουσίαν πνευματικὴν καρποφορίαν τοῦ διδασκάλου τοῦ Εὐγενίου, ὁ ὁποῖος ἐπὶ ἕξ καὶ πλέον δεκαετίας ἔτρεφε καὶ ἀνέπτυσσε μὲ τοὺς πνευματικούς του καρποὺς πλήθη μαθητῶν.

Πότε ἀκριθῶς ἐγεννήθη ὁ Εὐγένιος, δὲν γνωρίζομεν. Ἐὰν ὁμως λάβωμεν ὑπ' ὄψει μας, ὅτι τῷ 1619 ἐχειροτονήθη εἰς πρεσβύτερον, εἰς ἡλικίαν κατὰ τοὺς κανόνας⁶⁾ περὶ τὸ 30ον ἢ ἔστω καὶ τὸ 25ον ἔτος, πρέπει εὐλόγως νὰ συμπεράνωμεν ὅτι θὰ εἶχε γεννηθῆ, μεταξὺ τοῦ 1590 καὶ 1595. Κατὰ ἀγαθὴν σύμπτωσιν ἐγεννήθη εἰς τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν ἡ ὑπὸ τοῦ Ἱερεμίου τοῦ Β΄ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως συνελθοῦσα εἰς τὸ Μετόχιον τοῦ Παναγίου Τάφου Σύνοδος — τὸ 1593 — ἐτόνισεν ὡς ἱερὰν ὑποχρέωσιν τῆς Ἐκκλησίας τὴν ἴδρυσιν σχολείων καὶ τὴν καλλιέργειαν τῆς παιδείας, ὀρίσασα διὰ τοῦ Ζ΄ κανόνος αὐτῆς «ἕκαστον ἐπίσκοπον ἐν τῇ ἑαυτοῦ παροικίᾳ φροντίδα καὶ ὄσπασιν τὴν δυναμένην ποιεῖν, ὥστε τὰ θεῖα καὶ ἱερὰ γράμματα διδάσκεσθαι, βοηθεῖν δὲ κατὰ δύναμιν τοῖς ἐθέλουσι διδάσκειν καὶ τοῖς μαθεῖν προαι-

6. ΙΔ΄ τῆς ΣΤ΄ ἐν Τρούλφ Οἰκουμενικῆς Συνόδου.

ρουμένοις, ἐὰν τῶν ἐπιτηδείων χρεῖαν ἔχωσιν». Ὁ πατὴρ τοῦ Εὐγενίου ἐλέγετο Νικόλαος τὸ ὄνομα, Ἰωαννουῆς ἢ ἐπὶ τὸ λαϊκώτερον Γιαννούλης τὸ ἐπώνυμον, ἐξ οὗ καὶ τὸ πλήρες ὀνοματεπώνυμον τοῦ Εὐγενίου ἦτο Εὐγένιος Ἰωαννουῆς ἢ Γιαννούλης ὁ Αἰτωλός. Ἡ μήτηρ του ἐλέγετο Στάμω. Ἀμφότεροι ἦσαν ἀπλοῖκοι χωρικοὶ, πτωχοὶ, ἀποζῶντες ἀπὸ τὴν γεωργίαν, εὐσεβεῖς ὁμως, τὰς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ προσπαθοῦντες πάντοτε νὰ φυλάσσουν. Μετὰ τὸν θάνατον τῆς μητρὸς του, ἔλαβεν ὁ πατὴρ του δευτέραν σύζυγον, ἡ ὁποία πολὺ ἐνωρὶς ἤρχισε νὰ φέρεται μὲ τραχύτητα πρὸς τὸν Εὐγένιον.

Οὗτος θλιβόμενος ἀπὸ τὴν ἄστοργον αὐτὴν συμπεριφορὰν, φλεγόμενος ἐξ ἄλλου ἀπὸ ζῆλον πρὸς τὴν μοναστικὴν ζωὴν, ἀνεχώρησε κρυφίως εἰς τὴν ἱερὰν Μοῆν Βλοχοῦ. Ὁ πατὴρ ὁμως πληροφορηθεὶς τὸ γεγονός καὶ μὴ συγκατανεύων εἰς τὴν τάσιν τοῦ υἱοῦ του πρὸς τὸν μοναχικὸν βίον, τὸν ἐπανέφερε βιαίως εἰς τὸ Μέγα Δένδρον. Ἐπειτα ὁμως ἀπὸ χρόνον τινὰ ὑπήκων προφανῶς εἰς τὴν ἔντονον ἐπιθυμίαν καὶ τὰς παρακλήσεις τοῦ υἱοῦ του, τὸν ἀφήκε νὰ ἐπανεέλθῃ εἰς τὴν εἰρημένην Μοῆν, διὰ νὰ σπουδάσῃ τὰ ἱερὰ γράμματα.

Ὁ εἰς τὴν μονὴν ταύτην ἐγκαταβιῶν ἱερομόναχος Ἀρσένιος, ὁ ἐξ Ἀγράφων, γνωστὸς καὶ φίλος τοῦ Νικολάου, ἔδειξεν ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον καὶ περιέβαλε μὲ μεγάλην στοργὴν τὸν νεαρὸν Εὐγένιον. Ἐξετίμησε τὴν εὐγένειαν καὶ χάριν αὐτοῦ, τὴν προθυμίαν μὲ τὴν ὁποίαν ὑπηρετεῖ τοὺς εἰς τὴν μονὴν πατέρας, τὸν διάπυρον πόθον του διὰ τὸ μοναχικὸν σχῆμα, καὶ ἠθέλησε νὰ μορφώσῃ καὶ παιδαγωγῆσῃ αὐτὸν ὅσον ἠδύνατο περισσότερον. Τὸν παρέλαβε λοιπὸν μαζὺ του εἰς μικρὰν μονὴν τῆς Θεοτόκου, κώμης τινὸς Τριθάτου καλουμένης, σήμερον Τροβάτου, τῆς περιοχῆς Ἀγράφων. Ἐκεῖ ἐμόναζον καὶ ἐμαθήτευον ἐπίσης καὶ δύο ἄλλοι εὐλαβεῖς ἱερομόναχοι ὁ Ἀντώνιος ἀπὸ τὸ Τροβάτον καὶ ὁ Βαρθολομαῖος ἀπὸ κάποιου χωρίου τοῦ Αἰτωλικοῦ, ἀξιοθαύμαστοι διὰ τὴν φιλομάθειαν, τὴν μὀρφωσιν καὶ ἀρετὴν των. Μαζὺ μὲ αὐτοὺς καὶ ἴσως περισσότερον ἀπὸ αὐτοὺς ἐδιδάσκετο τὰ γράμματα ὁ Εὐγένιος, ἐχειραγωγεῖτο εἰς τὰς ἱερὰς ἀκολουθίας καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν, προήγετο εἰς εὐσέβει-

αν, πᾶσαν ὑποταγὴν δεικνύων πρὸς τὸν διδάσκαλόν του Ἄρσένιον.

Ὁλίγον χρόνον βραδύτερον, ἴσως περὶ τὸ 1615, χειροτονήθη διάκονος εἰς τὴν ἐπ' ὀνόματι τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου κτισμένην μονὴν τῆς «Τετάρνης», μὲ τὴν ὁποίαν μονὴν ἰδιαιτέρως ἔκτοτε συνεδέθη. Μετὰ τὴν χειροτονίαν του ἐπανῆλθεν εἰς τὴν μετὰ τοῦ Ἄρσενίου καὶ τῶν δύο ἐκείνων φίλων καὶ σεβαστῶν συμμαθητῶν του συνοίκησιν.

Ὁ Ἄρσένιος, ἀναχωρήσας εἰς ἐπίσκεψιν τῶν Ἁγίων Τόπων, παρέλαθε μαζί του τὸν Εὐγένιον μέχρι καὶ τοῦ Ἁγίου Ὁρους, ὅπου ὡς ὑπὸ θείας τινὸς νεύσεως κινούμενος τὸν ἐνεπιστεύθη εἰς τὸν ἐν τῇ ἱερᾷ Μονῇ τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων τοῦ Ξηροποτάμου μονάζοντα ἐνάρετον καὶ μορφωμένον ἀρχιερέα Χαραλάμπην, σκοπὸν ἔχων νὰ συμπαραλάβῃ πάλιν αὐτὸν κατὰ τὴν ἐπιστροφήν του δι' Ἄγραφα. Ὁ Ἐπίσκοπος ἐκτιμήσας τὴν ἀρετὴν καὶ φιλομάθειαν τοῦ Εὐγενίου, τὸν περιέβαλε μὲ πολλὴν ἀγάπην, ὡς υἱὸν του πνευματικόν, τὸν ἐπαιδαγώγησεν εἰς βαθυτέραν χριστιανικὴν ζωὴν, τὸν ἐδίδασκεν ἑλληνικὰ γράμματα, μάλιστα δὲ καὶ ἔπη ποιητῶν. Ἄλλὰ καὶ ὁ Εὐγένιος ἔτρεφε βαθὺν σεβασμὸν πρὸς τὸν ἐνάρετον ἐπίσκοπον καὶ ἰσόβιον εὐγνωμοσύνην δι' ὅσα παρ' αὐτοῦ ἐδιδάχθη, ὥστε καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς μετέπειτα ζωῆς του τὸν ἐνεθυμείτο εὐλαβῶς, τὸν ἐμνημόνευεν εἰς τὰς ἱεράς λειτουργίας καὶ τελετὰς καὶ ὠμολογεῖ χάριτας δι' ὅσα παρ' αὐτοῦ εἶχε διδαχθῆ.

Ὁ Ἄρσένιος κατὰ τὴν ἱεράν αὐτοῦ ἀποδημίαν ἐσφάγη ἀπὸ Ἄραβας, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐλύπησε καὶ συνεκλόνησε βαθύτατα τὸν Εὐγένιον, εἰς παρηγορίαν τοῦ ὁποίου πολὺ μὲ τοὺς γλυκεῖς αὐτοῦ λόγους συήργησεν ὁ ἐπίσκοπος Χαραλάμπης. Πόσον χρόνον ἔμεινεν εἰς Ἄγιον Ὅρος δὲν γνωρίζομεν. Παρὰ τὸν ἱερὸν δεσμὸν του πρὸς τὸν ἐπίσκοπον καὶ τὸν ἀγιώνυμον ἐκείνον τόπον, ἐπόθει νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν γνωρίμον αὐτοῦ περιοχὴν, τῶν Ἀγράφων. Καὶ πράγματι πεζοπορῶν ἐπανῆλθε πρὸς τὴν «ἱεράν ξυνωρίδα», τοὺς δύο δηλαδὴ φίλους καὶ σεβαστοὺς συμμαθητάς του Ἀντώνιον καὶ Βαρθολομαῖον, ἱερομονάχους. Ὁ μεταξὺ των δεσμὸς ἐτονώ-

θη ἔκτοτε ἔτι μᾶλλον. Οἱ κοινοὶ εἰς πνευματικὴν των συγκρότησιν ἀγῶνες, ὅπως καὶ οἱ κοινοὶ ἱεροὶ πόθοι των, τοὺς συνέδεσαν ἀκόμη περισσότερον. Ἐνας δὲ ἀπὸ τοὺς εὐλαβεῖς πόθους των ἦτο καὶ ἡ ἐπίσκεψις των εἰς τὸ θεοθάδιστον ὄρος Σινᾶ καὶ τοὺς Ἁγίους Τόπους.

Ἀνέλαθον λοιπὸν καὶ αὐτοὶ τὸ ταξίδιον τοῦτο καὶ κατόπιν πολλῶν κατὰ θάλασσαν περιπετειῶν, «προσώκειλαν» εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἐκεῖ τοὺς ὑπεδέχθη μετὰ πολλῆς στοργῆς ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Κύριλλος ὁ Λούκαρις, ὁ ὁποῖος καὶ πολλὰ τοὺς προσέφερε δῶρα. Διαγνώσας δὲ καὶ αὐτὸς τὴν ἱεροπρέπειαν, τὴν μὲν ἄρετήν, τὴν ἀρετὴν, καὶ τὴν ἐπιτὰ κρείττω μελλοντικὴν ἐξέλιξιν τοῦ Εὐγενίου, χειροτόνησεν αὐτὸν πρεσβύτερον τὸ 1619. Τὸν ἐφωδίασε δὲ καὶ μὲ τὸ ἀκόλουθον χειροτονητήριον γράμμα. «Κύριλλος πάπας καὶ Πατριάρχης καὶ κριτῆς τῆς οἰκουμένης. Διὰ χειρῶν τῶν ἡμετέρων ἀναθιθασθεῖς ἐξ ἱεροδιακόνου εἰς τὸν τοῦ ἱερέως βαθμὸν Εὐγένιος ὁ ἱερομόναχος οὗτος, λαμβάνει παρ' ἡμῶν τοῦτο τὸ γράμμα, ὡς ἐφόδιον, ἐν ᾧ περ ἂν τύχη τόπω, ἵνα γνωρίζηται καὶ τιμᾶται ὡς ἱερωμένος καὶ τοῦ τοιοῦτου ἡξιωμένος βαθμοῦ. Εἰς τοῦτο οὖν παρέχομεν αὐτῷ τὸ παρὸν γράμμα. Ἐν Αἰγύπτῳ ἀχιθ' Κύριλλος ἐλέφ Θεοῦ πάπας καὶ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας». Τοῦ ἐδώρησε δὲ, εἰς ἀνάμνησιν τῆς χειροτονίας, καὶ τὸ ἔργον τοῦ Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, τὸ περιέχον τὴν ἐρμηνείαν εἰς τὰ ἱερά Εὐαγγέλια.

Ἐκεῖθεν ὁ Εὐγένιος μετὰ τῶν δύο αὐτοῦ φίλων ἀνεχώρησαν εἰς τὸ ὄρος Σινᾶ, προσεκύνησαν τὸν τόπον τῆς ἀφλέκτου βάτου καὶ τὸ ἱερὸν λείψανον τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης, ἀνῆλθον εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους, ἔνθα εἰς τὸν ναὸν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου ἐτέλεσεν ὁ Εὐγένιος τὴν πρώτην του θείαν λειτουργίαν. Κατόπιν ἐταξίδευσαν εἰς Ἱεροσόλυμα ὅπου πρῶτιστα πάντων ἐπεσκέφθησαν τὸν Πανάγιον Τάφον τοῦ Κυρίου, «ὄν ἰδόντες χαρᾶς ἀπάτου καὶ πνευματικῆς ἀγαλλιάσεως ἐπλήσθησαν». Ἀκολούθως ἐπεσκέφθησαν τὴν Βηθλεέμ, τὸν Ἰορδάνην καὶ τὰ ἄλλα ἱερά μέρη τῆς Παλαιστίνης. Μετὰ δὲ τὴν ἱεράν αὐτὴν περιοδείαν, ἡ ὁποία θὰ τοὺς ἐγέμισεν ἀπὸ τὰ βαθύτερα καὶ ἱερώτερα συναισθήματα ἐπὶ

τῇ ζωῆρα ἀναμνήσει τῆς ἐκεῖ ζωῆς καὶ δράσεως τοῦ Κυρίου, οἱ μὲν ἰδοὺ σεβαστοὶ φίλοι του ἀνεχώρησαν, διὰ νὰ ἐπανέλθουν εἰς Ἄγραφα, ὁ Εὐγένιος δὲ κατὰ προτροπὴν ἐκείνων σύμφωνον καὶ πρὸς τὴν ἰδικὴν του ἱερὰν ἐπιθυμίαν παρέμεινεν εἰς τοὺς Ἁγίους Τόπους, ἐφημερεύσας ἐπὶ τρία ἔτη εἰς τὸν ἱερὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου.

Ἀκολούθως ἐπανῆλθεν εἰς τὴν προσφιλεῖ αὐτοῦ Ἀκαρνανίαν εἰς συνάντησιν τῶν δύο συμμαχαστῶν του. Τὴν ἔφεσιν πρὸς τὴν παιδείαν ἐντονωτέραν ἔχων τῶρα μετέβη εἰς Τρίκκην Θεσσαλίας δι' εὐρυτέρας σπουδὰς. Παρηκολούθησεν ἐπὶ τι διάστημα τὰ εἰς τὴν ἐκεῖ Σχολὴν διδασκόμενα μαθήματα, ἀλλ' ἐπειδὴ ἔσπερεῖτο τῶν πάντων, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν μονὴν τῶν Ἀγράφων «καὶ παντοῖος ἦν νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν τοὺς περὶ μαθημάτων καὶ μαθήσεως λογισμοὺς ἐλίσσω τῷ νῷ». Ὁ Σάθας⁽⁷⁾ παρέχει τὴν πληροφορίαν ὅτι ὁ Εὐγένιος ἐφοίτησε καὶ εἰς τὴν σχολὴν τῆς μονῆς Βαρνακόβης, ὅτε σχολάρχης ἦτο ὁ Νικόδημος Καθάσιλας, ὁ διδάξας εἰς αὐτὴν ἀπὸ τὸ 1618 ἕως τὸ 1652. Ἐκεῖ θὰ ἐφοίτησεν ἐπὶ μικρὸν πάντως διάστημα. Ὁ ζῆλος του πρὸς τὰ γράμματα ἔκοιεν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς γέροντας Ἀντώνιον καὶ Βαρθολομαῖον, οἱ ὁποῖοι, μὲ τὰς εὐχὰς των, κατεῴδωσαν αὐτὸν πρὸς Κεφαλληνίαν. Ὁ Εὐγένιος ἦλθεν εἰς Δραγαμέστον «χωρίον Ἀκαρνανίας οὐ μακρὰν τῆς θαλάσσης ἀπέχον» καὶ ἐκεῖθεν ἔπλευσεν εἰς Κεφαλληνίαν, «διδασκάλων καὶ λόγων οἰκητήριον εἶναι οἰηθεῖς, ἅτε δὴ ὑπὸ χριστιανικῆς διοικουμένην ἀρχῆς». Ἐκεῖ εὐρέθη εἰς ἄγνωστον περιβάλλον. Διῆλθε κατ' ἀρχὰς ἡμέρας σκληράς, διότι εἶχε περιέλθει εἰς «ἐσχάτην ἀπορίαν», ὥστε νὰ μένη ἄνευ τροφῆς καὶ ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας. Δὲν ἐθράδυνεν ὅμως νὰ γνωρισθῆ μὲ τὸν Παῖσιον Μεταξᾶν, μαθητὴν καὶ φίλον Θεοφίλου τοῦ Κορυθαλλέως, «ἱερὸν καὶ σοφὸν ἄνδρα», ὁ ὁποῖος καὶ ἐξετίμησε μεγάλως τὸσον τὴν ἀρετὴν ὅσον καὶ τὴν πρὸς μὸρφωσιν ἔφεσιν τοῦ Εὐγενίου. Συνέπεια δὲ αὐτῆς τῆς ἐκτιμήσεώς του ἦτο καὶ τὸ γεγονός, ὅτι προσέλαβε τὸν Εὐ-

7. Νεολ. Φιλολογία. Ἀθῆναι 1868, σελ. 327.

γένιον εἰς τὸν οἶκον του, ὅπου τὸν ἔτρεφε καὶ τὸν ἐμόρφωνε δωρεάν. Τὸν ἐδίδαξε δέ, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, γραμματικά καὶ ποιητικά μαθήματα.

Μετὰ ἔν ἔτος ὁ ἐξ Ἀθηνῶν καταγόμενος, εἰς Ρώμην δὲ καὶ Πατάθιον σπουδάσας καὶ εἰς Ἐνετίαν μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν σπουδῶν του διδάξας (1609—1614), διαπρεπῆς εἰς τὰ Ἑλληνικά γράμματα Θεόφιλος Κορυθαλλεύς, καταλιπὼν τὰς Ἀθήνας, ὅπου εἶχεν ἰδρύσει Σχολὴν, ἦλθεν εἰς τὴν Ζάκυνθον. Ὁ Εὐγένιος ἐχάρη διὰ τὴν καλὴν αὐτὴν γειτονίαν καὶ ἐφλέγετο ὑπὸ τοῦ πόθου νὰ ἀκούσῃ ἀνώτερα μαθήματα ἀπὸ τὸν λίαν μορφωμένον αὐτὸν διδάσκαλον. Φαίνεται δέ, ὅτι τὸν πόθον του αὐτὸν ὑπήγειρε καὶ ὁ Παῖσιος Μεταξᾶς, ὁ ὁποῖος πολλὰ τὰ ἐνθουσιαστικά θὰ εἶχεν εἶπει ἀναμφιβόλως περὶ τοῦ Κορυθαλλέως εἰς τὸν Εὐγένιον. Ὑπὸ τοῦ πόθου αὐτοῦ κινούμενος ὁ Εὐγένιος καὶ μὲ τὴν συγκατάθεσιν, ἂν μὴ καὶ τὴν παρόρμησιν, τοῦ Παΐσιου Μεταξᾶ ἀπεφάσισε νὰ προσέλθῃ εἰς τὴν σχολὴν τοῦ Κορυθαλλέως. Γεμάτος συγκινήσιν καὶ βαθεῖαν εὐγνωμοσύνην ἀπεχαιρέτησε τὸν στοργικὸν διδάσκαλον καὶ εὐεργέτην του Παῖσιον καὶ μαζί μὲ ἄλλους μαθητάς, μεταξύ τῶν ὁποίων πολλοὶ Αἰτωλοὶ, ἐνεγράφη εἰς τὸ Φροντιστήριον τοῦ Κορυθαλλέως. Ἐκεῖ, ὅπως μᾶς πληροφοροῖ ὁ Ἀναστάσιος ὁ Γόρδιος, «διέτριψεν ἐπὶ χρόνους τινάς». Πότε ἀκριθῶς μετέβη εἰς τὴν Ζάκυνθον καὶ ἐπὶ πόσον χρόνον ἐφοίτησεν ἐκεῖ δὲν δυνάμεθα μετὰ θετικότητος νὰ εἴπωμεν. Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι ἐφοίτησεν εἰς τὴν Σχολὴν τοῦ Κορυθαλλέως κατὰ τὸν 1629 μέχρι τὸ 1636. Ὁ Κορυθαλλεύς δὲν ἐθράδυνε νὰ προσέξῃ ἰδιαίτερος τὸν Εὐγένιον μετὰ τοῦ πλήθους τῶν μαθητῶν του, νὰ διακριθῶσιν τὴν ἰκανότητα, τὴν φιλομάθειαν καὶ τὴν ἀρετὴν του καὶ νὰ τὸν θεωρήσῃ ὡς τὸν γνησιώτερον καὶ οἰκειότερον μαθητὴν του. Διὸ καὶ προσέλαβεν αὐτὸν «σύσσιτον καὶ ὁμωρρόφιον». Ἐννοεῖται ὅτι καὶ ὁ Εὐγένιος ἐξετίμησε καὶ ἐθαύμασε τὴν εὐρυμάθειαν καὶ τὴν διδακτικὴν ἰκανότητα τοῦ Κορυθαλλέως, ἐδείκνυεν ἀπέναντι αὐτοῦ σεβασμὸν καὶ ἀγάπην, ὅπως ἐπίσης ὑπομονὴν καὶ μακροθυμίαν. Διότι ὁ Κορυθαλλεύς ἦτο, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, κατ' ὑπερβολὴν ὀργίλος καὶ θυμῶδης — κατὰ πε-

ριόδους δὲ καὶ μελαγχολικός — τραχὺς καὶ βάνουσος πολ-
λάκις τὴν συμπεριφορὰν, ὥστε νὰ καθίσταται δυσάρεστος
πρὸς τοὺς φοιτητάς του καὶ νὰ μὴ κατορθῶνῃ οὐδὲ ἐπὶ ἑξ
μῆνας κατὰ συνέχειαν νὰ κρατῆ αὐτοὺς εἰς τὸ Φροντιστή-
ριόν του.

Παρ' ὅλα αὐτὰ ὁ Εὐγένιος ἔμεινεν ἐπὶ ὀκτῶ περίπου ἔτη
συνοικῶν καὶ μαθητεύων πλησίον τοῦ Κορυδαλλέως. Ἐκεῖ
συνεδέθη δι' ἀδελφικῆς καὶ ἰσοβίου φιλίας μὲ δύο ἑξ Ἄρκα-
δίας φοιτητάς, τὸν Εὐγένιον, βραδύτερον ἐπίσκοπον Χριστι-
ανουπόλεως, καὶ τὸν Πολυχρόνιον καὶ μετὰ τὴν χειροτονίαν
του Παρθένιον, ἀρχιερέα καὶ αὐτὸν ἀκολούθως γενόμενον.
«Ἦσαν δὲ ἄνδρες ἀγαθοὶ τὰ ἦθη καὶ πολλαῖς κεκοσμημένοι
ταῖς χάρισι». Καὶ οἱ τρεῖς συνεσπούδαζον συνοικοῦσαν καὶ
συτέτρωγον. Ὅταν δὲ ὁ Κορυδαλλεύς, ὑπὸ θυμοῦ καταλαμ-
βανόμενος, ἐξετρέπετο εἰς ἀδίκους ἐπιπλήξεις καὶ βαρείας
ὑβρεῖς, οἱ τρεῖς οἷτοι μαθηταὶ ἀπέφευγον κάθε διαμαρτυ-
ρίαν καὶ ἀντιλογία καὶ μόνον ὑπεψιθύριζον, «Κύριε, ἐλέη-
σον». Ὁ Εὐγένιος κατὰ τὸ διάστημα τῆς εἰς Ζάκυνθον πα-
ραμονῆς του, ἐφημέρευεν εἰς τὸν ἱερὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Σπυ-
ρίδωνος, ὁπόθεν ἐπορίζετο τὰ πρὸς τὸ ζῆν, ὅπως καὶ τὰ δι-
δακτρα — ἀργυροῦν ἓν κατὰ μῆνα — τὰ ὁποῖα κατέβαλλεν
εἰς τὸν Κορυδαλλέα. Εἶναι ἀληθές ὅτι πολλὰ ἀπὸ ἀπόψεως
φιλοσοφικῆς καὶ ἐγκυκλίου μορφώσεως ὠφελήθη ὁ Εὐγένιος
ἀπὸ τὸν Κορυδαλλέα.

Ἀπὸ δὲ τὴν Ζάκυνθον διεπεραιώμενος εἰς Αἰτωλικὸν συ-
χνά, ἔνθα γνωρίμους πολλοὺς καὶ φίλους ἀξιολόγους ἀπέ-
κτησεν, οἱ ὁποῖοι μετὰ πολλῆς τῆς ἐκτιμῆσεως τὸν περιέ-
βαλλον καὶ μὲ δῶρα τὸν προέπεμπον, καὶ δῶρα ἄλλα, ὁσά-
κις παρείχετο εὐκαιρία, τοῦ ἔστελλον εἰς τὴν Ζάκυνθον. Τὰ δῶ-
ρα αὐτὰ κατὰ τὸ πλεῖστον τὰ ἔδιδεν ὁ Εὐγένιος εἰς τὸν Κο-
ρυδαλλέα. Εἰς Αἰτωλικὸν ἐγνώρισε καὶ παῖδα τινὰ ὀρφανόν,
Γρηγόριον Μάνεσιν ὀνόματι, τὸν ὁποῖον παρέλαθεν εἰς Ζά-
κυνθον ὡς κατὰ πνεῦμα υἱὸν καὶ πρῶτον μαθητὴν του μὲ τὸν
σκοπὸν νὰ τὸν μορφώσῃ καὶ τὸν χρησιμοποίησῃ ἓν καιρῶ ὡς
διδάσκαλον. Ἐπειτα ἀπὸ ὀλίγον χρόνον ἀπέστειλεν αὐτὸν

πάλιν εἰς Αἰτωλικὸν, διὰ νὰ τὸν παραλάβῃ μαζύ του βραδύ-
τερον.

Καθ' ὃν χρόνον μὲ τόσῃν ἐπιμέλειαν παρηκολούθει ὁ Εὐ-
γένιος τὰ μαθήματα τοῦ διδασκάλου του, τόσον δὲ ἐλπιδοφό-
ρον ἔκαμνε τὴν ἀπαρχὴν τοῦ ἰδικοῦ του διδασκτικοῦ ἔργου,
ὁ χειροτονήσας αὐτὸν Κύριλλος Λούκαρις, Πατριάρχης ἀπὸ
τοῦ 1621 εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, διεξῆγε θειοὺς ἀγῶ-
νας ἐναντίον ψευδαδέλφων, ἐναντίον ξένων προπαγανδῶν,
μάλιστα δὲ τῶν Δυτικῶν καὶ Διαμαρτυρομένων. Κατὰ τὴν
ἐποχὴν ἐκείνην εἶχεν ἀποβῆ «ἡ Κωνσταντινούπολις ὀρχήστρα
τῆς παπικῆς ἀνασχύντου κακουργίας καὶ τῆς ἠπιωτάτης
καὶ χαριτοβλεφάρου ραδιουργίας τῶν Λουθηροκαλθίνων,
οἵτινες ἀφανῶς μὲν ἔτι τότε καὶ πλαγίως ἐνήργουν εἰς τὴν
Κωνσταντινούπολιν, ἀλλ' ὅμως ἀντεφιλοτιμοῦντο πρὸς τοὺς
Παπιστάς, πότερος αὐτῶν ν' ἀρπάσῃ τὸ θῆραμα, τῆς ὀρφανῆς
φαινομένης καὶ ἀμαθοῦς Ἑκκλησίας»⁽⁸⁾. Ἡ
ἀποτελεσματικὴ πολεμικὴ τοῦ Κυρίλλου κατὰ τῆς παπικῆς
προπαγάνδας ἐξήγειρε τοὺς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν
δρῶντας Ἰησοῦϊτας, οἱ ὁποῖοι ἐκήρυξαν πόλεμον κατὰ τοῦ
πατριάρχου. Βοηθούμενοι δὲ ἐνεργῶς ἀπὸ τοὺς πρεσβευτάς
Γαλλίας καὶ Αὐστρίας, κατήγγειλαν εἰς τὴν Τουρκικὴν Κυ-
βέρνησιν τὸν Λούκαριν, ὅτι προπαρασκευάζει ἀποστασίαν
τῶν νήσων, ἔδωσαν 40.000 τάληρα εἰς τὸν Μ. Βεζύρην Μερ-
ρὰ Χουσεῖν, Ἄλβανὸν τὴν καταγωγὴν, καὶ ἐπέτυχαν τὴν ἐξο-
ρίαν τοῦ Κυρίλλου Λουκάρεως κατὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1623.
Ἄλλὰ κατόπιν ἄλλων ἐνεργειῶν ἐπανῆλθεν ὁ Κύριλλος θρι-
αμβευτῆς τὴν 2 Ὀκτωβρίου 1623. Πεντάκις ἐξωρίσθη καὶ
ἰσαριθμῶς ἀπὸ τὴν ἐξορίαν ἀνεκλήθη.

Κατὰ μίαν τῶν ἐπανόδων του ἐκ τῆς ἐξορίας, ὁ εἰς Ζά-
κυνθον τότε διδάσκων Θεόφιλος Κορυδαλλεύς τοῦ ἔστειλε
θερμὴν συγχαρητήριον ἐπιστολήν, εἰς τὴν ὁποῖαν ἐξαίρει τὴν
ἀξίαν τοῦ Πατριάρχου, τὸν συγχαίρει διὰ τὴν ἐπάνοδόν του

8. Ζ. Μάθᾶ. Κατάλογος τῶν ἐπισκόπων Κων)λεως... Ναύπλιον
1837, σελ. 169

καὶ γράφει μεταξύ τῶν ἄλλων. «Νυνὶ ἀπὸ ἐαρινῆς ἀνίσχων ἡμερίας τὸ καλὸν ἡμῖν ἀνέτειλας ἕαρ, ὃ ψυχὰς πιστῶν καταθάλλει μονουχοῖ πεπηγυίας τῷ ψύχει τῆς πρὸς τὰ καλὰ διαθέσεως· ἕαρ, ὃ καθηδύνει τοὺς θεοῦ οἴκου ποθοῦντας εὐπρέπειαν, ὃ ποικίλλει καταστέφον τὸν λειμῶνα ἀνθεσιν. Ἡρθης... καὶ ἀνειμένως ἐποπτεύων τοῦ πνευματικοῦ θέρους ἡμῖν ἐκτελεῖς τοὺς καρπούς· ὅσον μὲν σηπεδωνῶδες ἐμπαθοῦς ὕλης ἀναξηραίνων, ὅσον δ' αὖστηρὸν καὶ ἀντέχον μαλάττεις, ἀεὶ καταψῶν ταῖς ἀκτίσι τῶν θείων λογίων, καὶ εἰς ἀποθήκην ἀπεργαζόμενος ὄριον. Ταῦτα τοι καὶ προκαλεῖται σοὶ τὴν εὐλογίαν τῶν παριόντων καὶ πάντας ἄδειν ἐγείρει τῆς θεοσέπτου ψυχῆς σου τὰ προτερήματα»⁽⁹⁾. Ὁ Κύριλλος Λούκαρις ἐγνώριζε καλῶς τὴν εὐρείαν μὲν μορφωσιν τοῦ Κορυθαλλέως καὶ τὴν ἰκανότητα αὐτοῦ περὶ τὸ διδάσκειν, ἐπειδὴ δὲ καὶ τοιούτων ἀνδρῶν ἀνάγκην εἶχεν ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸν ἐκάλεσεν ὡς καθηγητὴν τῆς Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας. Ὁ Κορυθαλλεὺς ἀπεδέχθη τὴν πρόσκλησιν καὶ μετέβη μετὰ τοῦ Εὐγενίου εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Πότε ἀκριβῶς μετέβη δὲν δυνάμεθα μετὰ θετικότητος νὰ ἀποφανθῶμεν. Πάντως δὲν φαίνεται νὰ μετέβη τὸ 1626, ὅπως μερικοὶ ὑπενόησαν. Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι μετέβη μᾶλλον τὸ 1636 καὶ αὐτὸ τὸ συνάγομεν ἀπὸ ἐπιστολῆν, τὴν ὁποῖαν ὁ φιλοκαλθινιστῆς καὶ περίεργος κατὰ τὰς διαθέσεις καὶ τὴν δρᾶσιν Ναθαναὴλ Κωνῶπιος, ἔστειλε πρὸς τὸν Λεγῆρον, γράφων εἰς αὐτὴν μεταξύ τῶν ἄλλων ὅτι τότε, δηλαδή τὸ 1636, ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ὁ Θεόφιλος Κορυθαλλεὺς⁽¹⁰⁾. Πιθανὸν αὐτὴν τὴν ἐπιστολὴν νὰ εἶχεν ὑπ' ὄψιν του καὶ ὁ Μ. Παρανίκας, ὁ ὁποῖος ἔγραψεν, ὅτι ὁ Θεόφιλος Κορυθαλλεὺς προσκληθεὶς τὸ δεύτερον μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν κατὰ τὴν πέμπτην καὶ τελευταίαν Πατριαρ-

9. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου. Ὁ Κύριλλος Λούκαρις, Ἀθήναι 1959, σελ. 80.

10. Ἐνθ. ἀν. σελ. 137.

χειαν τοῦ Κυρίλλου Λουκάρεως⁽¹¹⁾, τὴν πραγματοποιηθεῖσαν περὶ τὰ μέσα τοῦ 1636. Πάντως ὁ Θεόφιλος ὁ Κορυθαλλεὺς παρέλαβε μαζί του τὸν Εὐγένιον καί, ἀφοῦ διήλθε καὶ παρέμεινε ἐπὶ τι διάστημα εἰς Ἀθήνας, ἦλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου καὶ προσεῖλκυσε πλῆθος μαθητῶν μεταξύ τῶν ὁποίων ὁ πλέον οἰκεῖος καὶ πιστὸς καὶ φιλομαθῆς ἦτο καὶ πάλιν ὁ Εὐγένιος, ὅστις «ὄλος ἦν προσκείμενος τοῖς μαθήμασιν». Ὁ πατριάρχης γνωρίζων τὸν Εὐγένιον, ἀφ' ἧς ἐποχῆς τὸν εἶχε χειροτονήσει εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, τὸν διώρισεν ἐφημέριον εἰς τὴν ἐν τῷ Κοντοσκαλίῳ ἐκκλησίαν.

Ὁ Εὐγένιος, κατὰ τὸ εἰωθὸς αὐτῷ, τὰ εἰσοδήματα τοῦ ναοῦ παρέδιδεν εἰς τὸν Κορυθαλλέα, ἐλάχιστα δὲ ἑαυτὸν κρατῶν, ἀπὸ τὰ ὁποῖα πάλιν τὰ περισσότερα διέθετεν εἰς ἀγορὰν τροφίμων διὰ τὸν ὑπὸ ἀπληστίας ὄχι μικρὰς κατεχόμενον Κορυθαλλέα. Παρὰ δὲ τὴν ἀνιδιοτελῆ καὶ σεμνὴν συμπεριφορὰν του ἤκουε πολλὰς ἐπιπλήξεις καὶ ὕβρεις ἀπὸ τὸν ἀνοικονόμητον διδάσκαλόν του. Ἀποκαμῶν ἀπὸ τὴν ἀγροῖκον αὐτὴν μεταχείρισιν τὸν ἐγκατέλειπε καὶ ἐφοίτησεν εἰς τὴν Σχολὴν τοῦ εὐρέως μορφωμένου καὶ λίαν ἰκανοῦ ἱεροκλήρυκος, «πατρὸς πνευματικοῦ καὶ διδασκάλου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας», Μελετίου τοῦ Συρίγου, μαθητοῦ ἄλλοτε καὶ νῦν ἀνταγωνιστοῦ τοῦ Κορυθαλλέως. Πιθανώτατα ἢ παρὰ τῷ Μελετίῳ μαθητεία τοῦ Εὐγενίου νὰ ἔλαβε χώραν περὶ τὸ 1637, γνωστοῦ ὄντος ὅτι ὁ Μελέτιος Συρίγος ἦλθεν ἐκ Μολδοβλαχίας εἰς Κωνσταντινούπολιν κατὰ Ἀπρίλιον 1633 καὶ ἐπανῆλθεν εἰς Μολδοβλαχίαν πρὸ τοῦ Δεκεμβρίου τοῦ 1635. Ἐπέστρεψε δὲ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸ 1637 ὀλίγον πρὸ τοῦ μαρτυρικοῦ θανάτου Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως⁽¹²⁾. Εἰς τὴν Σχολὴν τοῦ Μελετίου ὁ Εὐγένιος ἐγνωρίσθη καὶ συν-

11. Μ. Παρανίκα. Αἱ σχολαὶ τῶν Ἀγράφων κατὰ τὴν ΙΖ—ΙΗ' ἐκατηρίδα καὶ οἱ διδάσκαλοι αὐτῶν Εὐγένιος Ἰωαννοῦλης, Ἀναστάσιος Γόρδιος καὶ Θεοφάνης. Ἑλλην. Φιλολογικὸς Σύλλογος. Κων)πολις 1895, Τόμ. ΚΣΤ' σελ. 4.

12. Κ. Ι. Δουσοβουιάτου. Μελέτιος Συρίγος. Ἀθήναι 1914, σελ. 10.

εδέθη διὰ φιλίας μὲ τὸν Παναγιώτην Νικουσίον, βραδύτερον μέγαν διερμηνέα καὶ μὲ τὸν Νεκτάριον, βραδύτερον πατριάρχην Ἱεροσολύμων. Ἐξετίμησεν μὲν τὴν Ὁρθοδοξίαν τοῦ Συρίγου, ἀλλὰ καὶ δὲν ἔμενεν ἱκανοποιημένος ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν του, τὴν στερουμένην βάθους. Τὸν ἐχαρκτηρίζε παρὰ τὴν εὐρυμάθειάν του, «νήπιον» ἔναντι τοῦ Κορυδαλλέως καὶ διὰ τοῦτο ἐπεθύμει νὰ ἀνασυνδέσῃ τὰς σχέσεις του πρὸς τὸν ἰδιότροπον μὲν, ἀλλὰ σοφὸν Κορυδαλλέα.

Καθ' ὁδὸν συνήντησεν αὐτὸν κάποτε ὁ Κορυδαλλεύς, ὁ ὁποῖος ζητῶν τρόπον τινὰ συγγνώμην διὰ τὴν προτέραν του συμπεριφορὰν καὶ ἐκφράζων τὴν μεγάλην αὐτοῦ ἐκτίμησιν πρὸς τὸν καλὸν μαθητὴν του, τοῦ εἶπε «Εὐγένιε, τοσοῦτον χρόνον μετ' ἐμοῦ διατρίβων οὐκ ἔγνωσ τὰ κατ' ἐμέ, ὅτι πολλάκις ὑπὸ τοῦ θυμοῦ νικώμενος, πολλὰ καὶ τῶν οὐ δεόντων οὐ πρὸς σέ μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους ἔλεγον φοιτητὰς καὶ οὐκ ἦν ἕτερός τις πλὴν σοῦ τῶν μᾶλλον σιωπώντων, ἅμα καὶ ὑπομενόντων; Τὰ νῦν δὲ πῶς οὕτως ἐπιλέγησαι σεαυτοῦ; Ἄλλ' εἰ θούλει πάλιν ἐπανελθεῖν πρὸς ἐμέ, ἐλθέ». Ὁ Εὐγένιος συνεκινήθη ἀπὸ τὴν πρόσκλησιν τοῦ διδασκάλου καὶ ἐπανῆλθε μὲ προθυμίαν καὶ ὄρεξιν πολλήν εἰς τὴν σχολὴν ἐκείνου. Ἡ ἐκτίμησίς του ὅμως αὐτῇ πρὸς τὸν Κορυδαλλέα, ὡς πρὸς σοφὸν καὶ βαθὺν διδάσκαλον, δὲν τὸν παρέσυρεν εἰς ἀνεξέλεκτον ἀποδοχὴν τῶν ὅσων ἐκεῖνος ἐφρόνει καὶ ἔλεγε. Διότι ὁ Κορυδαλλεύς εἰς σημεῖά τινα εἶχε παρεκλίνει ἀπὸ τὴν Ὁρθόδοξον πίστιν, μάλιστα δὲ ὡς πρὸς τὸ μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας, μὴ παραδεχόμενος τὴν «μετουσίωσιν», πρᾶγμα διὰ τὸ ὁποῖον τὸν ἐπέκρινεν ὁ Εὐγένιος¹³). Γενικώτερον δὲ περὶ τῆς πίστεως τοῦ διδασκάλου ἔλεγεν ὅτι «εἰ γὰρ καὶ μὴ ἀμφοτέραις ταῖς ἰγνύαις, ἀλλὰ γοῦν θατέρω τούτων ἐχώλενε». Εἶναι καὶ αὐτὸ δεῖγμα τῆς εὐθυκρισίας καὶ ἀντικειμενικότητος τοῦ Εὐγενίου καὶ πρὸ παντὸς τῆς ἀνοθεύ-

13. Σάθα Μέσ. Βιβλ. Τόμ. Γ' σελ. 475 καὶ παρὰ Χρυσ. Παπαδοπούλου. Ὁ Κύριλλος Λούκαρις, σελ. 147.

του αὐτοῦ Ὁρθόδοξου πίστεως, τὴν ὁποίαν ζηλοτύπως κατεῖχε καὶ μετὰ ζήλου ἐκήρυττεν.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὁ σοφὸς καὶ φιλόμουσος καὶ μὲ πολλὰς διοικητικὰς ἱκανότητας καὶ ἀρετὰς προικισμένος Κύριλλος ὁ Λούκαρις, διοικούσε μὲ σύνεσιν τὴν Ἐκκλησίαν, κατέβαλλε πολλὰς καὶ ἐπιτυχεῖς φροντίδας διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν κλήρου καὶ λαοῦ, ἐκήρυττε τακτικώτατα εἰς τοὺς ναοὺς καὶ ἐγκατέστησεν εἰς Κωνσταντινούπολιν πατριαρχικὸν τυπογραφεῖον, τὸ ὁποῖον ἐνεργείαις τῶν Ἱησοῦιτῶν κατεστράφη ὑπὸ τῶν γενητσάρων τὴν 6 Ἰανουαρίου 1628. Καὶ τοῦτο, ὅτι ἐθεωρεῖτο ἀπὸ τοὺς Ἱησοῦιτας ἀδυσώπητος ἐχθρὸς τῶν, ὅπως καὶ ἦτο, ἀντιδρῶν εἰς τὰς προσηλυτιστικὰς τῶν ἐνεργείαις.

Ἐκεῖ δὲ καὶ ἐγνώρισεν ὁ Εὐγένιος πτυχὰς τινὰς τῆς ἀθλίας καὶ ἀδιστάκτου προπαγάνδας, τὴν ὁποίαν οἱ Καθολικοὶ διεξῆγον κατὰ τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας, τῶν ἀηδῶν καὶ ἐξοργιστικῶν μέσων ποῦ ἐχρησιμοποιοῦσαν διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῶν ταπεινῶν σκοπῶν τῶν καὶ ἠθόθανετο τὴν τόσον εὐγενὴ καρδίαν του νὰ πλημμυρίζῃ ἀπὸ κατὰ πάντα δικαιολογημένην ἀποστροφὴν καὶ ἀγανάκτησιν πρὸς τοὺς ἀδιστάκτους αὐτοὺς πράκτορας τοῦ πάπα καὶ νὰ θεωρῇ τοὺς «παπιστὰς» ὡς τοὺς κυρίως αἰτίους «ἴλου τοῦ χαλασμοῦ καὶ τῆς φθορᾶς τῆς Ἐκκλησίας». Εἶδε «ποταπὴν λύσσαν» εἶχεν ὁ πάπας καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἔναντιον τοῦ «ἱεροῦ ἀνδρός» Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως, καὶ ἤϋχετο ἕκτοτε θερμῶς, ὅπως «ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος φυλάξῃ τὴν Ἐκκλησίαν του ἄδολον καὶ ἀκαπήλευτον ἀπὸ ταῖς ἐπιβουλαῖς τῶν ἐχθρῶν, ὁρατῶν τε καὶ ἀορατῶν». Εἰς ὅλην του τὴν ζωὴν διετήρησεν ὁ Εὐγένιος τὴν ἀποτροπιαστικὴν αὐτὴν εἰκόνα τῆς παπικῆς προπαγάνδας καὶ τῶν «καταράτων» Ἱησοῦιτῶν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον τὸν ἔκαμε νὰ ἀγαπήσῃ περισσότερο τὴν Ὁρθοδοξίαν, νὰ ἀφοσιωθῇ θερμότερον εἰς αὐτὴν καὶ νὰ ἀποκτήσῃ ἰσόβιον τὴν συνειδησιν ὅτι ἔχει καθήκον νὰ περιφρουρήσῃ τοὺς Ἕλληνας ἀπὸ τὸν κίνδυνον τῆς ἐξομώσεως, διαφωτίζων αὐτούς, καθόσον ἠδύνατο, περὶ τοῦ θησαυροῦ τῆς πατροπαράδοτου Ὁρθόδοξου πίστεως.

Ἐν τούτοις τὴν ἐποχὴν ἐκείνην αἱ ραδιουργίαι τῆς ξένης

προπαγάνδας καὶ τοῦ «Ἰησοῦτικῆς κακουργίας θεξιότατου ὄργανου» τῶν παπιστῶν, ἀρχιερέως Βερροίας Κυρίλλου Κονταρῆ, κατεδικάσθη ὁ Κύριλλος Λούκαρις εἰς θάνατον ὡς τάχα προπαρασκευάζων μὲν τοὺς Ρώσους δι' ἐπίθεσιν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, προτρέπων δὲ τοὺς Ἕλληνας εἰς ἐξέγερσιν. Ἐπειδὴ ἡ δημοσίᾳ ἐκτέλεσίς του ὑπῆρχε φόβος νὰ προκαλέσῃ ἀναθρασμὸν καὶ ἐξέγερσιν τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου, συνελήφθη νύκτωρ τὴν 27ην Ἰουνίου 1638 ὑπὸ 15 γενητσάρων καὶ ἄλλων τιτλούχων Τούρκων καὶ ἐπεβιβάσθη ἀκατίου, διὰ νὰ ὀδηγηθῆ δῆθεν εἰς ἔξορίαν. Ὅταν ὁμως ἀνήχθησαν εἰς τὴν θάλασσαν, ὁ γέρων Πατριάρχης ἀντελήφθη ὅτι ἀπήγετο πρὸς ἐκτέλεσιν. Ἀντίκρουσε τὸν θάνατον μὲ ἡρεμίαν. Ἐγονυπέτησε, προσηυχῆθη μετὰ δακρῶν πρὸς τὸν Κύριον καὶ παρέδωκε τὸν ἑαυτὸν του εἰς χεῖρας τῶν δημίων. Ἐκεῖνοι τὸν ἐστραγγάλισαν καὶ τὸν ἔρριψαν εἰς τὴν θάλασσαν, διὰ νὰ μὴ περιέλθῃ τὸ σῶμα του εἰς χεῖρας τῶν Ὀρθόδοξων. Ἄλλ' ἀνευρέθη ὑπὸ ἀλιέων καὶ μετὰ συγκινήσεως πολλῆς ἐτάφη ὑπὸ τῶν φίλων του εἰς νησίδα τοῦ κόλπου τῆς Νικομηδείας εἰς τὴν μονὴν τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου.

Ἀνῆλθε δὲ ἀμέσως εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ὁ φιλότουρκος καὶ φιλολατίνος καὶ κατὰ μέγιστον μέρος ὑπαίτιος τοῦ πνιγμοῦ τοῦ Λουκάρεως, Κύριλλος ὁ Κονταρῆς. Τὰ ἔργα καὶ ἡ ἠθικὴ κατωτερότης τοῦ νέου πατριάρχου ἐδημιούργησαν σάλον εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ διήρυσαν τὸ χριστεπώνυμον πλήρωμα εἰς δύο παρατάξεις, τὴν μὲν, καὶ μεγαλυτέραν τῶν θαυμαστῶν τοῦ Λουκάρεως, ἀπολοφυρομένων διὰ τὸν ἐκτελεσθέντα πατριάρχην καὶ καταφερομένων ἐναντίον τοῦ ἀπὸ Βερροίας, τοῦ «ληστρικῶς ἐπιθάντος τοῦ θρόνου», τὸν ὁποῖον «καὶ πολλὰς ταῖς ὕβρεσιν ἔπλυνον». Ἡ ἑτέρα παράταξις ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἰδιοτελεῖς φίλους καὶ κόλακας καὶ κατασκόπους τοῦ ἐπιθάτου. Οὗτος διὰ μέσου ἐκείνων ἐπληροφορεῖτο τὰ λεγόμενα εἰς βᾶρος του καὶ κατελαμβάνετο ὑπὸ μανίας ἐναντίον τῶν ἐπαινούντων τὸν Λούκαριν, μάλιστα ὅτε ἐναντίον τοῦ Κορυδαλλέως, καὶ ἀκόμη περισσότερον ἐναντίον τοῦ Εὐγενίου, περὶ τοῦ ὁποῖου εἶχε πληροφορηθῆ ὅτι συνέταξεν ἐγκωμιαστικὴν ἀκολουθίαν ὑπὲρ τοῦ Κυρίλλου.

Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ Εὐγένιος ὁ Αἰτωλὸς μεγάλως εἶχεν ἐκτιμῆσει τὴν Ὀρθοδοξίαν, τὴν εὐσέβειαν καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν δρᾶσιν τοῦ Κυρίλλου. Θανόντα δὲ κατὰ τὸν ἀνωτέρω βίαιον τρόπον τὸν ἐθεώρησε μάρτυρα τῆς πίστεως καὶ ὡς πρὸς ἅγιον τῆς Ἐκκλησίας συνέταξεν ἐγκωμιαστικὴν ἀκολουθίαν. Αὐτὴ ἡ βαθεῖα ἐκτίμησις τοῦ ἐναρέτου καὶ μορφωμένου Εὐγενίου, τοῦ εὐσυνειδήτου πάντοτε εἰς τὰς κρίσεις καὶ τὰ ἔργα, τοῦ ἀνεπιλήπτου καὶ ἀκλινοῦς περὶ τὸ ὀρθόδοξον φρόνημα, ἐθεωρήθη, καὶ δικαίως, ἀπὸ τὸν ἀείμνηστον Χρυσόστομον Παπαδόπουλον ὡς ἰσχυρὸν τεκμήριον τῆς ἀνοθεύτου Ὀρθόδοξου πίστεως Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως⁽¹⁴⁾.

Ἀπεφάσισεν ὁ Κονταρῆς νὰ ἀποστείλῃ ἀνθρώπους του εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Εὐγενίου, διὰ νὰ ἐρευνήσουν πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς ἀκολουθίας. Κάποιος ὁμως νεανίας, γραμματεὺς τοῦ πατριάρχου, μαθητῆς δὲ τοῦ Εὐγενίου, Φώτιος ὀνόματι, πληροφορηθεὶς τὰ ἀποφασισθέντα, εἰδοποίησε τὸν διδάσκαλόν του, ὅστις καὶ ἔκρυψε τὰ χειρόγραφα ἐντὸς προσκεφαλαίου. Ὅταν δὲ μετ' ὀλίγον ἦλθον οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ Κονταρῆ, ἠρεύνησαν τὰ πάντα, βιβλία, πήρας, σκεύη, ἱμάτια, ἀλλὰ δὲν εὗρηκαν τὴν ἀκολουθίαν. Συλλαβόντες ὁμως τὸν Εὐγένιον ἔφερον πρὸ τοῦ Κονταρῆ, διὰ νὰ ἀπολογηθῆ. Ἐκεῖ ὁ πατριάρχης μετὰ πολλῆς τῆς ὀργῆς ἠρώτησε τὸν Εὐγένιον:

— Σὺ εἶ ὁ τοσοῦτον ἔπαινον Κυρίλλου τοῦ κακῶς καὶ βεβιωκότος καὶ θανόντος ποιούμενος, ὥστε καὶ ἐκκλησιαστικῆ τιμῆσαι τοῦτον ἀκολουθία;

— Ἐγὼ εἶμι, ἀπεκρίνατο, ὁ τοῖς εὐεργετοῦσι με, εἰ καὶ μὴ ἔργοις, ὡς μὴ δυνάμενος, ἀλλὰ γοῦν λόγοις χάριτας ὁμολογεῖν οὐ παυόμενος, καὶ τοὺς ἀρετῆ κεκοσμημένους ὅση δύναμις ἐπαινεῖν βουλόμενος!

Καταληφθεὶς ὑπὸ ἔτι μεγαλυτέρας μανίας ὁ Κύριλλος «τυραννικὴν μᾶλλον ἢ ἐκκλησιαστικὴν ἀρχὴν ἑαυτῷ περιθέμενος» καθήρесе τὸν Εὐγένιον, τὸν ἠείλησε μὲ ἀκόμη σκληροτέρας τιμωρίας καὶ τὸν ἀπέπεμψε σκαιότατα ἐκ τοῦ Πα-

14. Χρυσ. Παπαδοπούλου ἔργ. μν. σελ. 147.

τριαρχείου. Ὁ Εὐγένιος, ὅπως ἦτο ἐπόμενον, ἐλυπήθη βαθύτατα διὰ τὴν ἀδικίαν ποῦ τοῦ ἔγινε, ἀλλ' εὗρισκε παρηγορίαν τόσον εἰς τὴν πληροφορίαν τῆς συνειδήσεως ὅτι καλῶς αὐτὸς ἐφέρθη, ὅσον καὶ εἰς τοὺς παραμυθητικούς λόγους τοῦ Κορυθαλλέως καὶ τῶν συμφοιτητῶν του. Ἔτος μόνις παρῆλθεν ἀπὸ τὰ γεγονότα αὐτά, ὅτε ὁ κάκιστος οὗτος πατριάρχης ἔπεσεν εἰς τὴν δυσμένειαν τῆς Πύλης, κατεδικάσθη εἰς ἐξορίαν καὶ καθ' ὃν χρόνον διὰ πλοίου ἀπήγετο, ἐστραγαλίσθη ὑπὸ τῶν Τούρκων στρατιωτῶν καὶ ἐρρίφθη εἰς τὴν θάλασσαν, λαθῶν δικαίως τὸ ἴδιον τέλος, τὸ ὁποῖον τόσον ἀδίκως εἶχε παρασκευάσει διὰ τὸν Λούκαριν.

Ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου ἀνῆλθε τότε ὁ ἐνάρετος Παρθένιος, ὁ Γέρων. Αὐτὸς δεχθεὶς τὸν Εὐγένειον μὲ ἰλαρότητα καὶ φιλοφροσύνην, ἐθαύμασεν αὐτοῦ τὴν εὐλάβειαν καί, ἀφοῦ ἤκουσε τὰ τῆς ἀδίκου καθαιρέσεώς του, ἔδωκεν εἰς αὐτὸν ἐγγράφως τῆς ἐπιβληθείσης ποινῆς τὴν λύσιν: «Ὁ Παρθένιος ἐλέω Θεοῦ Ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως καὶ Νέας Ῥώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης.

Ἐπειδὴ ὁ κακῶς καὶ φύς καὶ τραφεὶς ἐκ Βερροίας Κυρίλλος τῆ τῶν ἔξω χρησάμενος δυνάμει, ἐγκρατῆς τοῦ πατριαρχικοῦ παρανόμως ἐγένετο θρόνου, ὡς ἴσασι πάντες οὐ μόνον οἱ ἐγγύς που, ἀλλὰ δὴ καὶ οἱ πόρρωθεν τῆς καθ' ἡμᾶς οἰκοῦντες, νεωτερισμοὺς τινὰς τῆ καθ' ἡμᾶς ἀγιωτάτη τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ ἐπεισάγειν διανοούμενος, τοὺς ὅποσοῦν ἀντιλέγειν αὐτῷ ἐπιχειροῦντας διαφόρως ἐπαίδευεν, Ἰησοῦταις τε καὶ τοῖς τοιούτοις ὁμόφροσι χαριζόμενος, δι' ὧν καὶ τὸ πρῶτον ἐπὶ τὴν ἀρχὴν προεβιβάσθη· ἐξ ὧν εἰς καὶ ὁ ὁσιώτατος καὶ λογιώτατος ἐν ἱερομονάχοις καὶ πνευματικοῖς κύρ Εὐγένιος ὁ Ἰωαννουλίος οὗτος, ὃν παραλόγῳ καθαιρέσει ὑπ' αὐτοῦ καθυποβληθέντα, ἡ μετριότης ἡμῶν ἔχει συγκεχωρημένον καὶ λελυμένον τῆς παρανόμου ἐκείνης καθαιρέσεως, ἔχοντα τὸ ἐνεργοῦν τῆς ἱερωσύνης αὐτοῦ ἀκωλύτως καὶ ἀνεμποδίστως· ἐπὶ γὰρ τοῦτο γέγραπται καὶ τὸ παρὸν τῆς ἡμῶν μετριότητος ἀθώωσεως αὐτοῦ γράμμα, καὶ ἐπεδόθη αὐτῷ· Ἐν ἔτει σωτηρίῳ ἀχλθ', ἐν μηνὶ Ὀκτωβρίῳ, Ἰνδικτιῶνος η'».

2. Η ΔΡΑΣΙΣ ΤΟΥ

Ἐπειδὴ ἦσαν τετραγαμμένα ἀκόμη τὰ πράγματα εἰς Κωνσταντινούπολιν, τὰ ἴδὲ μαθήματα ἐν τῇ Σχολῇ ἡλαττοῦντο, ὁ Εὐγένιος τὸ μὲν «ἀχθεσθεῖς» διὰ τὴν ἐκεῖ κατάστασιν, διὰ τὰς ταπεινότητας μερικῶν ἀρχιερέων, τὰς ἀντιθέσεις καὶ τὰς διαμάχας μεταξύ των, τὰς φιλοδοξίας εἰς κατάληψιν ἀξιομάτων, τὸ δὲ ζωηρὰν καὶ ἀνεξάλειπτον διατηρῶν τὴν ἀγάπην πρὸς τοὺς τόπους τῆς καταγωγῆς του, ἐγκατέλειπε τὴν Κωνσταντινούπολιν· ἔκλεισε πλέον τὸ κεφάλαιον τῶν σπουδῶν του, τὸ ὁποῖον εἰς ἔτη ὄχι ὀλίγα ἐξετάθη καὶ ἀπεφάσισε, βάσει τῶν ὅσον ἦδη εἶχε διδαχθῆ καὶ γνωρίσει, νὰ ἐργασθῆ καὶ αὐτὸς συστηματικώτερον εἰς μόρφωσιν καὶ οἰκοδομὴν ἄλλων.

Ἐὰν ἦτο ἐλαστικῆς κάπως συνειδήσεως ἢ ἐὰν ἐκυριαρχεῖτο ὑπὸ φιλοδοξίας εἰς κατάληψιν ἀξιομάτων, θὰ ἠδύνατο μένων εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν νὰ ἀνέλθῃ εἰς ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα χάρις εἰς τὴν εὐρείαν θεολογικὴν καὶ φιλοσοφικὴν μόρφωσιν, εἰς τὴν ὄχι τυχοῦσαν ἰκανότητά του καὶ εἰς τὰς ὑψηλὰς γνωριμίας του. Ταπεινόφρων ὅμως καθὼς ἦτο δὲν ἀπέβλεπεν εἰς τὴν δόξαν τῶν ἀξιομάτων, ἀλλὰ εἰς τὴν εὐσυνείδητον καὶ ἀθόρυβον ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος του ἀπέναντι τῶν ὁμοεθνῶν του. Ὁ ἴδιος εἰς ἐπιστολὴν του πρὸς τὸν Διονύσιον, μητροπολίτην Λαρίσης, ἀφήνει νὰ τοῦ διαφύγῃ μία τέτοια ὁμολογία γράφων: «Παρὰ πολλοῖς μὲν καὶ ἄλλοις, οὐ τῶν πάλαι μόνον θεοφιλῶν ἀνδρῶν, ἀλλ' ἔστιν ὅτε καὶ τῶν θύραθεν τῶν ἐπὶ τὴν ἱερὰν ἐσχολακώτων μάλιστα φιλοσοφίαν, τούτοις διὰ σπουδῆς πρὸ παντὸς ἄλλου ἦν τὸ

λ ά θ ε β ι ώ σ α ς' ταῦτα καὶ παρ' ἡμῖν διαφερόντως ἡγαπήθη καὶ διὰ σπουδῆς ὅ,τι πλείστης ἐγένετο' διὸ καὶ πᾶσαν ἐπ' αὐτῆς κατέτεινα τὴν σπουδὴν, ἢ ἐπ' ἄλλ' ὅτω τῶν δοκούντων παρὰ τοῖς πολλοῖς τιμίω»⁽¹⁵⁾. Ἦλθε λοιπὸν κατόπιν προσκλήσεως τῶν τὰ πρῶτα φερόντων εἰς Ἄρταν καὶ ἀνέλαβε τὴν διεύθυνσιν τῆς ἐκεῖ Σχολῆς τὸ 1639⁽¹⁶⁾, τῆς ὁποίας ἐπὶ ἔτη τινὰ διευθυντῆς ὑπῆρξε καὶ ὁ τέως διδάσκαλός του Παῖσιος Μεταξᾶς. Ἐν ὅμως μόλις ἔτος ἔμεινεν ἐκεῖ, ὁπόθεν ἦλθεν εἰς τὸ Αἰτωλικόν, ἔνθα «παρὰ τῶν αὐτοῦ φίλων πολλῆς ἔτυχε δεξιώσεως».

Τῷ 1640 καὶ ἀκριβέστερον 14 Νοεμβρίου ὁ ἄσρατος εἰς τὰς θρησκευτικὰς αὐτοῦ πεποιθήσεις Θεόφιλος Κορυδαλλεύς δηλώσας μετάνοιαν καὶ πίστιν εἰς τὴν Ὁρθοδοξίαν ἐχειροτονήθη Μητροπολίτης Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης ἐκβαλὼν τοῦ θρόνου τὸν πρῶτον Βελλᾶς. Ἀνίκανος ὅμως περὶ τὸ διοικεῖν καὶ τὸ χειρότερον, ἄσρατος εἰς τὰς πεποιθήσεις του ἀπέτυχεν ὡς ἀρχιερεὺς. Εἰς πλείστας γελοίας πράξεις καὶ παρατυπίας ἔπεσε «καὶ πολὺ τούτων γελοιότερα ἦν ἂν πεποικώς», ἐὰν ὁ Εὐγένιος, παραθλέπων τὰ ἐλαττώματα τοῦ διδασκάλου του, «πολλάκις συνῶν αὐτῷ», δὲν τὸν κατηύθυνε καὶ διώρθωνε πολλὰ ἐκ τῶν σφαλμάτων του. Ἐκπτώτος γενόμενος τοῦ θρόνου του ὁ Κορυδαλλεύς, μετὰ πολλὰς περιπετείας καὶ εἰς ἐσχάτην πενίαν περιπεσῶν, ἦλθεν εἰς Ἀθήνας ὑπερογδοηκοντούτης πλέον, ὅπου ἵδρυσε Σχολὴν πρὸς ὀλίγους διδασκῶν μαθητάς. Εἰς τὴν παλαιάν, ἀλλὰ περισσότερον τῶρα ἔντονον, μελαγχολίαν περιπεσῶν, ἐκάλεσεν εἰς Ἀθήνας τὸν εἰς Μεσολόγγιον τότε εὕρισκόμενον ὡς ἐφημέριον καὶ διδάσκαλον Εὐγένιον, ὁ ὁποῖος ὅμως ἐμποδιζόμενος ὡς ἐκ τοῦ ἔργου, ποὺ εἶχεν ἀναλάβει, δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ

15. Κ. Σάθα. Νεοελληνικὴ Φιλολογία σελ. 329.

16. Εἰς τὰς ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου καὶ ἐντεῦθεν χρονολογίας ἀκολουθοῦμεν τὸν χρονολογικὸν πίνακα, ὡς τὸν μᾶλλον ἀκριβέστερον, τὸν ὁποῖον παραθέτει ὁ Π. Ι. Βασιλείου εἰς τὸ μνημνευθὲν βιβλίον του σελ. 38.

ἀνταποκριθῆ εἰς τὴν πρόσκλησιν τοῦ παλαιοῦ διδασκάλου του.

Ὁ Εὐγένιος εἰς Αἰτωλικὸν ὅπου εὕρισκετο, «διῆγε τὸν βίον εὐθύμως τε καὶ θεοφιλῶς» περιστοιχιζόμενος ἀπὸ πολλοὺς εἰλικρινεῖς φίλους καὶ διδασκῶν πολλοὺς φοιτητάς, μετὰ τῶν ὁποίων ἐπρώτευσεν ὁ Γρηγόριος Μάνεις καὶ ὁ ἐκ Καρπενησίου ἐλθὼν διὰ νὰ παρακολουθήσῃ τὰ μαθήματα τοῦ Εὐγενίου, Ἰάκωβος, ὁ μετὰ ταῦτα ἐπίσκοπος Λητζίᾶς καὶ Ἀγράφων. Θὰ ἔμενε δὲ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐπὶ πολὺ ἀκόμη εἰς Αἰτωλικόν, ἂν ἐπεισδιδόν τι δὲν ἤρχετο νὰ διαταράξῃ τὴν ἐκεῖ παραμονὴν του.

Ὁ Τοῦρκος ἡγεμὼν τῆς περιοχῆς ἐφυλάκισεν εἰς Αἰτωλικὸν μερικοὺς ἄνδρας ἐκ Σακαρετίου, τοὺς ὁποίους ποικιλοτρόπως κατέθλιβε καὶ ἠπεῖλει, διὰ νὰ τοὺς ἀναγκάσῃ εἰς καταβολὴν λύτρων. Ὁ Εὐγένιος, μετὰ τὴν διακρίνουσαν αὐτὸν χριστιανικὴν ἀγάπην, τοὺς ἐπεσκέπτετο τακτικῶς εἰς τὴν φυλακὴν. Καίτοι δὲ πτωχὸς τοὺς παρείχε καὶ τροφήν. Κάποτε ὅμως ἐδραπέτευσαν οἱ ἐγκλειστοί. Ὁ διοικητὴς ἡγανάκτησε, διότι τοῦ διέφυγαν τὰ λύτρα καὶ διέταξεν ἐρεῦνας εἰς τὰς οἰκίας τοῦ Αἰτωλικοῦ καὶ ἀνακρίσεις τῶν κατοίκων μετὰ δαρμῶν καὶ κακώσεων, χωρὶς ὅμως οὐδὲν νὰ ἐπιτύχῃ. Τότε Μουσουλμάνος, κάτοικος τοῦ Αἰτωλικοῦ, ἀπὸ Ἀλβανῶν καταγόμενος, ἐπειδὴ ἐμίσει τὸν Εὐγένιον διὰ τὴν ἀρετὴν, τὴν μὀρφωσιν καὶ τὸ κῦρος του, προσῆλθεν εἰς τὸν διοικητὴν καὶ τοῦ εἶπεν. «Ἐὰν συλλάθῃς καὶ παραδώσης βέσμιον εἰς τὴν εἰρκτὴν τὸν ἱερέα Εὐγένιον θὰ σοῦ δοθῆ ἀμέσως τὸ ποσόν, ποὺ εἶχες ἀπαιτήσῃ ἀπὸ τοὺς φυγάδας. Αὐτὸς ἄλλωστε εἶναι ὁ φυγαδεύσας ἐκείνους. Οἱ κάτοικοι τοῦ Αἰτωλικοῦ τὸν ἐκτιμοῦν μεγάλως καὶ ὡς προφήτην αὐτὸν ἔχουν καὶ μετὰ εὐλάβειαν πάντοτε ἀκούουν τοὺς λόγους του. Προτιμοῦν δὲ νὰ ἀποθάνουν ὅλοι δι' αὐτὸν ἢ νὰ τὸν ἴδουν καὶ μικρὰν ἔστω τιμωρίαν ὑπομένοντα. Φυλάκισέ τον ταχέως καὶ οἱ κάτοικοι τοῦ Αἰτωλικοῦ θὰ σοῦ δώσουν ἀμέσως τὸ ποσὸν ποὺ ποθεῖς.

Ὁ διοικητὴς πεισθεὶς καὶ συμφερούσας εὐρῶν τὰς δολίας εἰσηγήσεις τοῦ Τουρκαλθανοῦ διέταξε τὴν ἄμεσον ἐγκάθειρ-

ξιν τοῦ Εὐγενίου. «Καὶ ἦν ἐν τῇ εἰρκτῇ ὁ μακάριος, οὐδὲ δι' ἦν αἰτίαν εἶη πεπονθῶς τοῦτο εἰδῶς, ἀλλ' εὐχαρίστους ἦν νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν τῷ Θεῷ προσφέρων φωνάς». Οἱ Αἰτωλικῶται, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, κατελήφθησαν ἀπὸ βαθυτάτην λύπην, ἀπὸ σφοδρὰν ἀγανάκτησιν καὶ ὀργήν, καὶ θὰ ἐξεγείροντο εἰς ἐπανάστασιν μετὰ τὴν ἀπόφασιν «λιθόλευστον τὸν ἡγεμόνα ποιῆσαι καὶ φόνου πικροῦ παρανάλωμα», ἐὰν οἱ προύχοντες καὶ οἱ γεροντότεροι δὲν ἐπενέβαινον ἀμέσως. Διὰ τὰ σταματήσασιν δὲ αὐτὴν τὴν ἐξέγεσιν καὶ προλάβουν χειρότερα, συνεφώνησαν καὶ συνέλεξαν τριακοσίους ἀργυρούς, τοὺς ὁποίους ὑπὲρ τῶν φυγάδων ἢ καλύτερον διὰ τὴν ἀποφυλάκισιν τοῦ Εὐγενίου ἐπλήρωσαν εἰς τὸν Τούρκον διοικητὴν. Πράγματι ὁ Εὐγένιος ἀπεφυλάκισθη καὶ ἐξηκολούθει ἐργαζόμενος τὸ ἱερατικὸν καὶ διδασκαλικὸν του ἔργον εἰς Αἰτωλικόν.

Ἐπειδὴ ὅμως οἱ κάτοικοι ἐδυσκολεύοντο νὰ τὸν πληρῶσουν, ἤθελον δὲ νὰ συμψηφίσουν εἰς τὸν μισθὸν του τὰ ὅσα κατέβαλον διὰ τὴν ἀποφυλάκισίν του, ὁ Εὐγένιος ἐστενοχωρήθη, διότι δὲν ἠθύνετο αὐτὸς οὔτε διὰ τὴν φυλάκισίν του οὔτε καὶ διὰ τὰ καταβληθέντα λύτρα. Ἦναγκάσθη ὡς ἐκ τούτου νὰ μεταβῇ εἰς Μεσολόγγιον, ὅπου καὶ παρέμενε διδάσκων, ἀπὸ τοῦ 1641 μέχρι καὶ τῆς ἀνοιξέως ἢ τοῦ θέρους τοῦ 1645. Κατὰ τὸ ἔτος αὐτὸ ἐξερράγη καταστρεπτικὸς διὰ τὸν Ἑλληνισμὸν ὁ Τουρκοενετικὸς πόλεμος. Ὁ Σουλτᾶνος Ἰμβραήμ ὁ Α'. (1640 - 1648) ἐμήνυε σφόδρα ἐναντίον τῶν Ἑνετῶν καὶ ἐξ ἄλλων πολλῶν ἀφορμῶν ἀλλὰ καὶ διότι, ἐξ γαλέραι τῆς Μάλτας ἠχμαλώτισαν τουρκικὸν πλοῖον μετὰ θησαυρῶν, ἐπὶ τοῦ ὁποῦ ἐπέβαινον διὰ προσκύνησιν εἰς Μέκκαν τρεῖς Σουλτᾶνοι, ἕνας δικαστὴς τοῦ Καῖρου καὶ ὁ κοσλάραγας (ἀρχιευνοῦνος τοῦ Σουλτανικοῦ χαρεμίου) Ζουμποῦλ - ἀγᾶς, πρόσωπον λίαν ἐπίσημον κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Ἐκήρυξεν ὡς ἐκ τούτου τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Ἑνετῶν καὶ ἔστειλε πολὺν στρατὸν μετὰ ἰσχυρὸν στόλον εἰς τὴν Κρήτην τὴν 24 Ἰουνίου 1645, διὰ νὰ καταλάβῃ τὴν Ἑνετοκρατουμένην μεγαλόνησον, τὴν ὁποίαν ἀπὸ μακροῦ ἐπεζήτουν οἱ Τούρκοι νὰ κατακτήσουν, νὰ ταπεινώσουν δὲ καὶ ἐκδιώξουν ἀπὸ παντοῦ καὶ τοὺς Ἑνετούς, φυ-

σικὰ καὶ ἀπὸ τὴν Αἰτωλοκαρνανίαν, ἢ ὁποία τότε ἐλέγετο Βενετικὸν ἢ Σαντζάκ Καρλιλῆ. Διὰ φερμανίου λοιπὸν ὅλοι οἱ Τούρκοι διοικηταὶ τῆς Ρούμελης ὑπεχρεώθησαν νὰ στείλουν εἰς ἐνίσχυσιν τοῦ εἰς Κρήτην εὐρισκομένου στρατοῦ ὅσα τμήματα στρατοῦ διέθετον κατὰ τόπους. Διετάσσοντο δὲ νὰ καταρτίσουν σώματα ἀπὸ Τούρκους πολιτοφύλακας, ἵνα οὗτοι ἐπιτηροῦν «νυχθημερὸν καὶ ἀδιαλείπτως τὰ παράλια, ὥστε νὰ προφυλάσσεται ἡ ζωὴ καὶ ἡ περιουσία τῶν πιστῶν», ὅπως ἔλεγε τὸ σχετικὸν φερμάνιον. Τὸν μισθὸν καὶ τὰ ἔξοδα γενικῶς τῆς συντηρήσεως τῶν τμημάτων αὐτῶν ἔπρεπε νὰ καταβάλλουν οἱ κάτοικοι Μουσουλμᾶνοι, μάλιστα δὲ οἱ ραγιαδες. Βραδύτερον δὲ ὑπεχρεώθησαν οἱ ραγιαδες τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς τῆς Ρούμελης νὰ τροφοδοτοῦν τὸν Τουρκικὸν στρατὸν τῆς Κρήτης. «Ἐπειδὴ δὲ — ὅπως ἔλεγε νεώτερον φερμάνιον — ἡ νῆσος αὕτη κεῖται μακρὰν καὶ εἶναι δύσκολος εἰς τοὺς πτωχοὺς ραγιαδες ἢ μεταφορὰ τροφίμων διὰ θαλάσσης», ἔπρεπε νὰ καταβάλλουν τὸ ἀντίτιμον εἰς χρῆμα, τὸ ὁποῖον ὠρίσθη εἰς πέντε γρόσια ἐπὶ ἐκάστης οἰκίας. Εἰς αὐτὰ ἔπρεπε νὰ προστεθοῦν καὶ τὰ ὁδοιπορικὰ ἔξοδα τῶν Τούρκων εἰσπρακτῶρων τὰ ὁποῖα ὠρίζοντο κατὰ τὴν ἀπληστειάν μᾶλλον τῶν εἰσπρακτῶρων αὐτῶν.

Ἔτσι τὰ παράλια τῆς Ρούμελης ἦσαν τρόπον τινά, αἱ βάσεις ἀνεφοδιασμοῦ τοῦ εἰς Κρήτην τουρκικοῦ στρατοῦ. Αὐτὸ ἐθεώρησαν εὐλογον ἀφορμὴν οἱ Ἑνετοί, διὰ νὰ ὀργανώσουν μετὰ τὰ πειρατικά των πλοῖα καταστρεπτικὰς ἐπιδρομὰς ἐναντίον τῶν παραλιακῶν φρουρίων, πόλεων καὶ περιοχῶν. Τὸ Μεσολόγγιον, τὸ Αἰτωλικόν, τὸ Βραχώρι, τὸ Ζαπαντί, τὸ Ἄγγελόκαστρον, καὶ προηγουμένως μάλιστα δὲ τῶρα, ἐταλαιπωροῦντο φρικτὰ μεταπίπτοντα ἀπὸ τὴν βαρβαρικὴν κατοχὴν τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν εἰς τὴν ἀδυσώπητον τυραννίαν ἐμπαθῶν Φράγκων. Ὁ Ἑλληνισμὸς κτυπώμενος ἀπὸ δύο ἐχθροὺς ὑπέφερε τὰ πάνδεινα. Αἱ δηώσεις, οἱ φόνοι καὶ αἱ αἰχμαλωσίαι, ἔφεραν εἰς ἀπόγνωσιν τοὺς κατοίκους. Ἐθλεπαν καθημερινῶς τὸν ἑαυτὸν των ἔρμαιον εἰς τοὺς βαρβάρους αὐτοὺς ἐχθροὺς, χωρὶς καὶ νὰ ἔχουν τὰ μέσα νὰ προφυλα-

χθοῦν. "Ένας κρητικός λαϊκός ποιητής ξυγραφε χαρακτηρι-
στικῶς:

«"Αν στέκουν μὲ τὸ 'Αγαρηνοῦς
ἢ μὲ τοὺς Φράγκους λάχουν
Εἰς ὅποια χέρια τύχουσι,
ταῦτα Ρωμαῖοι τᾶχουν».(17)

Τὰ δεινὰ δὲ τῶν κατοίκων τὰ ἐπηύξαναν καὶ αἱ ἐμφύλιοι
ἐριδες, ὥστε ἡ ζωὴ των νὰ ἔχη γίνεῖ εἰς μερικὰς περιστάσεις
ἀληθῶς ἐφιαλτικὴ(18). Ἱστορικὰ διὰ τὴν ἀγριότητα αὐτῶν
ἔμειναν αἱ σφαγαὶ καὶ αἱ δηώσεις, τὰς ὁποίας ἔκαμαν οἱ Βε-
νετοὶ ἀνὰ τὴν Αἰτωλίαν καὶ Ἀκαρνανίαν ὅτε κατέλαθον τὴν
Ναύπακτον κατὰ τὸ 1665. Αὐτὰς ἴσως νὰ εἶχεν ὑπ' ὄψιν του
καὶ ὁ Εὐγένιος, ὅταν βραδύτερον ἔγραφεν εἰς ἐπιστολὴν του.
«Τὰ ἀτυχήματα τοῦ γένους τοῦ ἐδικοῦ μας καὶ τὰς πολλὰς
αὐτοῦ δυσπραγίας καὶ τὰς τωρινὰς περιφανεῖς κακώσεις μῆτε
μὲ στόμα ἡμπορεῖ τινὰς νὰ τὰς εἰπῇ, μῆτε μὲ γραφὴν νὰ τὰς
παραδώσῃ εἰς ἄλλους... Τὰ παράλια τῆς Αἰτωλίας καὶ τῆς
Ἀκαρνανίας τὰ ἐρήμωσαν παντελῶς οἱ Φράγκοι καὶ λιμὸς
καὶ λοιμὸς τὰ κατατρέχει καὶ μάχαιρα»(19).

Ἦτο φυσικὸν ἐνώπιον τῶν φρικτῶν αὐτῶν πολυετῶν βουκιμα-
σιῶν νὰ ζητοῦν ἐντόπιοι καὶ ξένοι ἀσφάλειαν εἰς ἄλλας περιο-
χὰς, εἰς ὀλιγωτέρους κινδύνους ἐκτεθειμένους. Δι' αὐτὸν τὸν
λόγον καὶ ὁ Εὐγένιος, ἐγκατέλειπε τὸ Μεσολόγγιον, πιθα-
νώτατα κατὰ τὰ μέσα τοῦ 1645 καὶ μετέβη εἰς Καρπενήσιον.
Εἰς τοῦτο συνετέλεσεν ὄχι ὀλίγον καὶ ὁ μαθητὴς του Ἰάκω-
θος, ὁ ὁποῖος τοῦ ὑπέδειξεν ὡς καθῆκον νὰ ἀναχωρήσῃ ἐκεῖ-
θεν καὶ νὰ ἐκλέξῃ ὡς τόπον ἐργασίας του τὸ Καρπενήσιον.

17. Γεωργίου Τ. Κόλλια. Τὸ ἀρχεῖον τῆς Βερροίας καὶ ὁ Κρη-
τικὸς πόλεμος. Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρεί-
ας τῆς Ἑλλάδος. Τόμ. ΙΑ' ἔτος 1956 σελ. 180 καὶ ἐφ.

18. Περισσότερα θλέπε εἰς Θεοδώρου Χαθέλα, Ἱστορία τῶν
Αἰτωλῶν, τόμος Β' σελ. 24 καὶ ἐφ.

19. Ἑλληνικὰ τόμος Η' σελ. 280.

Καὶ ἀπὸ ἐκεῖ δὲν ἔπαυε νὰ παρακολουθῇ τὰ δεινὰ ὄχι μόνον
τῆς ἰδιαιτέρας του πατρίδος ἀλλὰ καὶ ὅλης τῆς Ἑλλάδος. Βα-
θέως φιλόπατρις καὶ ἀληθινὰ ἐθνικὸς ἀνὴρ, ἐπόνει βαθύτατα
διὰ τὰς ἐθνικὰς περιπετείας καὶ διὰ τὰ ὅσα ὑπέφερον ὁ Ἑλ-
ληνικὸς λαὸς ἀπὸ Τούρκους καὶ Φράγκους. Εἰς ἀχρονολόγη-
τον ἐπιστολὴν του πρὸς τὸν Διονύσιον, ἐπίσκοπον Ἰαρίσης,
ἔγραφε διὰ τὰς ἀπείρους κακώσεις καὶ τὴν ἀμετρον συνδρο-
μὴν τῶν κακῶν. «Μεγάλῃ, Δέσποτα — ἔγραφεν — ἡ τωρινὴ πλη-
γὴ καὶ περιφανῆς καὶ ὀλοσώματος· οὐδεμία τις ἐλπίζεται θε-
ραπεία ἢ σωτηρία ἢ τῶν ἀμετρήτων κακῶν διόρθωσις· ἐρεί-
πιον τώρα περιφανὲς ἢ Ἑλλάς καὶ θρήνων πολλῶν ἀξία...
ὅτι ἡ δῆξις τώρα οὐκ ἐν χρωῖ μόνον ἀλλ' ἀμέσως ἦφατο καὶ
τῆς καρδίας».(20)

Θρηνεῖ διὰ τὰς ἐκ μέρους Τούρκων καὶ Φράγκων συμ-
φορὰς τῆς Χίου, διὰ τὰς σφαγὰς τοὺς ἀνδραποδισμοὺς Σκιά-
θου καὶ Σκοπέλου καὶ τοὺς ταλαιπώρους κατοίκους τῶν
νήσων, οἱ ὁποῖοι ἀπήχθησαν καὶ προσεδέθησαν εἰς τὰ ἐχθρι-
κὰ πλοῖα, τὰ κάτεργα, διὰ νὰ κωπηλατοῦν. Δαίμονες ἀπὸ
τὰ τάρταρα τοῦ "Αδου οἱ ἐπιδραμόντες, γράφει ὁ Εὐγένιος,
περιτρέχουν μὲ θηριώδη μανίαν τὴν χώραν, πνεύματα τυφω-
νικὰ τοῦ ὀλέθρου καὶ τῆς καταστροφῆς χορεύουν τὸν κατα-
χθόνιον χορὸν των πανταχοῦ. Οἱ "Ελληνες καθ' ἡμέραν ἀ-
ποθνήσκουν καὶ «ἔχουσι τὸν θάνατον τώρα μᾶλλον ἀσπαστὸν
ἢ τὴν γλυκυτάτην ζωὴν».(21)

Ἐπληροφόρηθῃ καὶ ἄλλην ἐπιδρομὴν, τὴν ὁποῖαν οἱ θάρ-
θαροι Φράγκοι εἶχον κάμει ἐναντίον τοῦ ἰδιαιτέρως ἀγαπη-
τοῦ εἰς αὐτὸν Αἰτωλικοῦ καὶ ἔγραφε. «Τὸ νῦν συμβάν ἔστιν
ἡμῖν ἀπαραμύθητον. Εἴχομεν εἰς τὸ Ἀνατωλικὸν κάποιον
εὐγνώμονα μαθητὴν, δυνατὸν ἐν λόγοις καὶ ἔργοις δυνατώ-
τερον, χρήσιμον καὶ πολλὰ συμμαχικὸν εἰς τὴν κακὴν τῶν
χρόνων φορὰν, καὶ τὸ ἐπάρατον γένος τῶν Φράγκων μεληδὸν
προχθὲς κατέτεμον, ἠνδραπόδισαν δὲ καὶ ζῶντας πολλούς,

20. Ἑλληνικὰ τόμος Θ' σελ. 55.

21. Ἑθν. ἀν. σελ. 63.

καὶ ἔτι μέλλουσι»⁽²²⁾. Ποῖος ἦτο ὁ καλὸς αὐτὸς καὶ τὸσον χρήσιμος μαθητὴς του, τὸν ὁποῖον εἶχον διαμελίσει, ὅπως ἀσφαλῶς καὶ ἄλλους, οἱ Φράγκοι, δὲν γνωρίζομεν. Πάντως ἐστοίχισε πολὺ εἰς τὸν Εὐγένιον ἢ συμφορὰ αὐτῆ τοῦ Αἰτωλικοῦ. Προσετέθη εἰς τὰς ἄλλας ἰδιὰ τὴν Πατριδα ὀδύνας του καὶ συνετέλεσεν ἀναμφιβόλως νὰ ἀνασπάσῃ ἀπὸ τὴν πονοῦσαν καρδίαν του θρηνώδεις καὶ σχετλιαστικὰς ἀναφωνήσεις. «Φεῦ τῶν κακῶν, ἀνακράζει. Φεῦ τῶν πολλῶν πανταχοῦ ἀτυχημάτων! Φεῦ τῆς κοινῆς βλάβης καὶ τῆς ἐπὶ τὰ χεῖρα τῶν πραγμάτων καταφορᾶς! Οὔτε νοῦς δύναται ἐννοῆσαι τῶν πολλῶν κακῶν τὴν σκοτοδινίαν, οὔτε λόγος εἰπεῖν ἰσχύει πανταχοῦ οἰμωγαί, ὀλολυγμοί, στεναγμοί, θρήνοι, δυσπραγίαι οὐκ εὐαρίθμητοι»⁽²³⁾.

Στηρίζει ὅμως τὰς ἐλπίδας τῆς λυτρώσεως εἰς τὸν παντοδύναμον καὶ δίκαιον Θεόν. Πρὸς Αὐτὸν νυχθημερὸν προσεύχεται διὰ τὴν λύτρωσιν τοῦ γένους. Τὴν πρὸς Αὐτὸν πίστιν τῶν δούλων Ἑλλήνων μοχθεῖ νὰ ἀναζωογονήσῃ, διὰ νὰ τοὺς δώσῃ μέσῳ αὐτῆς ἐγκαρτέρησιν, παρηγορίαν καὶ δύναμιν. Συγχρόνως ἐπιστρατεύει ὅλας αὐτοῦ τὰς δυνάμεις, διὰ νὰ ἀναπτύξῃ τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν, νὰ μορφώσῃ χριστιανικῶς καὶ ἔθνοπρεπῶς μικροὺς καὶ μεγάλους, νὰ ἀναδείξῃ διδασκάλους καὶ ἱερεῖς, ἱκανοὺς νὰ συνεχίσουν καὶ νὰ ἀναπτύξουν ἀκόμη περισσότερο τὸ μέγα ἔργον του.

Ἡ περιοχὴ τοῦ Καρπενησοῦ καὶ τῶν Ἀγραφῶν γίνεται ἓνα ὀλόφωτον πνευματικὸν κέντρον ἔθνικῆς ἀναδημιουργίας καὶ ἓνα λαμπρὸν φυτῶριον πολλῶν διδασκάλων τοῦ γένους. Ἄς ἴδωμεν ὅμως ἔστω καὶ εἰς στοιχειώδεις γραμμὰς τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον ἐν μέσῳ πολλῶν δυσκολιῶν καὶ ἀντιδράσεων ἐπετέλεσεν ἐκεῖ ὁ Εὐγένιος.

Οἱ κάτοικοι τοῦ Καρπενησοῦ καὶ τῆς περιοχῆς «ἂν καὶ πρὸς πᾶσαν παιδείαν ἀνοικείως εἶχον» ἠύλαθοντο ἐν τούτοις τοὺς μορφωμένους καὶ ἠγάπων τὰ γράμματα. Διὰ τοῦτο

22. Ἰωνία, 1846, τόμ. Α' φυλ. Δ' σελ. 93.

23. Ἑλληνικά τόμ. Ζ' σελ. 223.

δὲ καὶ λαμπρῶς ὑπεδέχθησαν τὸν Εὐγένιον καὶ μετὰ πολλῆς ἐκτιμήσεως τὸν περιέβαλλον. Δὲν ἐβράδυναν δὲ νὰ ὑποστοῦν τὴν ἀγαθὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἐναρέτου καὶ μορφωμένου αὐτοῦ διδασκάλου, ὁ ὁποῖος ἐπὶ δεκαπέντε καὶ πλέον κατὰ συνέχειαν ἔτη ἔμεινεν εἰς Καρπενήσιον. Κατὰ τὸ διάστημα αὐτὸ ἴδρυσεν σχολὰς, εἰς τὰς ὁποίας καὶ ἐδίδασκε πρὸς πλήθη μαθητῶν. ἔκαμεν ἔργα θρησκευτικῆς καὶ κοινωνικῆς ἐξυπηρετήσεως τῶν κατοίκων, «καὶ πολλή τις ἦν αὐτῷ ἢ φροντίς οὐ περὶ τῶν ἱερῶν μόνον μονῶν, ἀλλὰ καὶ περὶ πολλῶν ἄλλων ἐκκλησιῶν».

Οὕτω π.χ. ἀνέλαθε μετὰ πολλῆς προθυμίας καὶ ἀποφασιστικότητος τὴν ἀνέγερσιν νέου ναοῦ εἰς Καρπενήσιον ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἁγίας Τριάδος, διότι ὁ ὑπάρχων ἦτο μικρὸς καὶ ἀκαλαίσθητος. Ἠθέλησεν «εἰς μείζον αὐτὸν μέγεθος ἐκτείνειν κατὰ τε τὸ μῆκος καὶ πλάτος καὶ βάθος, καὶ περικαλλῆ τινα καὶ ὠραῖον αὐτὸν ἀποφῆναι, καὶ οἶον ἄλλον ἐπὶ γῆς οὐρανόν, παντοίοις ὠραῖσμένον καλοῖς, ὡς ἐκείνον τοῖς ἀστράσιν ἀποδεῖξαι». Ὑπόδειγμα παρέχων ἑαυτὸν πρὸς τοὺς κατοίκους εἰργάζετο καὶ ὁ ἴδιος προσωπικῶς, «πολλοῖς τοῖς ἰδρῶσι καθ' ἐκάστην περιρροόμενος». Ἐζήτησε δὲ τὴν συνδρομὴν καὶ ἄλλων εὐπόρων χριστιανῶν, εἰς διάφορα μέρη ἐγκατεστημένων ὅπως π.χ. καὶ τοῦ «κρατίστου καὶ λαμπροτάτου ἡγεμόνος, τοῦ χριστιανικωτάτου καὶ γησιῦ αὐθέντου τῆς θεοφυλάκτου πολιτείας τῶν Πογδάνων κυρίου, κυρίου Εὐστρατίου»⁽²³⁾.

Καὶ πράγματι, ὅπως διηγεῖται ὁ Ἀναστάσιος ὁ Γόρδιος κατῶρθωσε νὰ ἀνοικοδομήσῃ ὠραῖον καὶ εὐρύχωρον ναόν, ἂν καὶ ὄχι ἐξ ὀλοκλήρου ὅπως τὸν εἶχεν ὄνειρευθῆ. Περὶ τὸν ναόν ἔκτισε φροντιστήριον καὶ οἶκους διὰ τὴν διαμονὴν καθηγητοῦ καὶ φοιτητῶν. Ἐδίδασκεν ὁ ἴδιος ἐπὶ πολὺ εἰς τὴν Σχολὴν αὐτὴν πρὸς μαθητάς, οἱ ὁποῖοι συνέρρεον ἐκ τῶν ἐγγύς καὶ μακρὰν περιοχῶν. Τοὺς μὲν εὐπόρους ἐδέχετο ἐπὶ πληρωμῇ, τοὺς δὲ ἀπόρους δωρεάν, μάλιστα δὲ καὶ τοὺς ἔτρεφε δωρεάν. Μεταξὺ τῶν μαθητῶν του διακρίθησαν, ὁ ἐκ τοῦ Αἰτωλικοῦ Γρηγόριος Μάνεις «γνησιώτερός τε καὶ οἰκειότερος

23. Ἑλληνικά, Τόμ. Θ', σελ. 316.

καὶ μάλλον ὡς πνευματικὸς αὐτοῦ υἱὸς γνωριζόμενος» ὁ εὐφύεστατος Ἀναστάσιος, υἱὸς βλάχου τινὸς Γρηγορίου, ὁ εἰς ὄλα τὰ μαθήματα πρωτεύων, καὶ ἐπονομασθεὶς ὡς ἐκ τούτου ὑπὸ τοῦ Εὐγενίου «Ἀναστάσιος ὁ παντοδύναμος». Ὁ μαθητὴς αὐτός, εὐθύς ὡς ἀπεφοίτησε τῆς Σχολῆς, πολλὰ ζητήματα ἐδημιούργησεν εἰς τὸν Εὐγένιον καὶ μὲ πολλὰς πικρίας τὸν ἐπότισεν.

Ἄλλοι μαθηταὶ του ἦσαν ὁ Θεοφάνης, ὁ Σωφρόνιος ὁ ἐκ Δραγαμέστου, ὁ Δαμασκηνὸς ὁ ἀπὸ χωρίων Κάμινος Βάλτου καὶ ὁ ὅποιος μάλιστα μετὰ τὴν ἀποφοίτησίν του ἐχρημάτισεν ἐπὶ τι διάστημα ἡγούμενος Τατάρνης, ἔπειτα ἦλθεν εἰς Ἀθήνας, ἔνθα προσελήφθη ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Ἀνθίμου ὡς γραμματεὺς, ὑπὸ δὲ τοῦ Ἀγγέλου Μπενιζέλου ὡς καθηγητῆς εἰς τὴν Σχολὴν τῶν Ἀθηνῶν προκαλέσας τὸν θαυμασμόν Ἑλλήνων καὶ ξένων, διότι ἦτο ἐντριβέστατος περὶ τὰ θεολογικά, εἰδήμων τῆς λατινικῆς καὶ κάτοχος ἰταλικῆς καὶ γαλλικῆς. Ἐπίσημος μαθητὴς του ὑπῆρξε καὶ ὁ Νικόδημος, ὁ καὶ εἰς Ἀθήνας μετὰ ταῦτα διδάξας. Πρὸς αὐτὸν ὅπως καὶ πρὸς τὸν Μπενιζέλον καὶ πρὸς τὸν Μητροπολίτην Ἀθηνῶν συνέστησεν ὁ Εὐγένιος βραδύτερον, ὡς φοιτητὴν τῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν τὸν ἐξαίρετον μαθητὴν του Ἀναστάσιον Γόρδιον, τὸν ἀπὸ Βραγγιανᾶ⁽²⁴⁾ Ἀγράφων καταγόμενον. Ἐτερος μαθητὴς του ὑπῆρξεν ὁ ἐκ τινος τῶν περὶ τὸ Αἰτωλικὸν χωρίων Ἰωσήφ Ἀρβανιτάκης, ὁ βραδύτερον διδάσκαλος εἰς Αἰτωλικόν, ὁ Ἰάκωβος ὁ μετὰ ταῦτα ἐπίσκοπος Λητζίνας καὶ Ἀγράφων, ὁ Νικόλαος ὁ ἐκ Βελισδουνίου τῶν Ἀγράφων, ὁ μετὰ ταῦτα ὀνομαστός ἱατρός καὶ βασιλικὸς ἀρχίατρος, ὁ χειροτονηθεὶς βραδύτερον ὡς ἀρχιερεὺς Θεσσαλονίκης. Ὁ Διονύσιος ὁ ἀρχιερεὺς Λαρίσης ὁ καὶ πεντάκις πατριαρχεύσας, ὁ Ἰωαννίκειος ὁ ἐπίσκοπος Δημητριάδος, ὁ Σερρῶν Ἀνθίμος, ὁ Φαναρίου Συμεών, ὁ Παΐσιος, ὁ Χριστόφορος ὁ Αἰτωλός, καὶ πολλοὶ ἄλλοι.

24. Βλέπε τρεῖς ἐπιστολάς Εὐγενίου, εἰς Θ. Φιλαδελφῶς. Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν, τόμ. Β' σελ. 192 καὶ ἐφ.

Εὐάριθμοὶ τινες ὅμως ἀπὸ τοὺς μαθητὰς τοῦ Εὐγενίου ἀπετέλεσαν κλίκαν, ἰδίᾳ μετὰ τὴν ἀποφοίτησίν των ἀπὸ τῆς Σχολῆς καὶ, συνωμοτικῶ τῶ τρόπῳ ἀντέδρων κατὰ τοῦ Εὐγενίου καὶ ποικιλοτρόπως διέβαλλον αὐτόν. Ψυχὴ τῆς κλίκα αὐτῆς ἦτο ὁ Ἀναστάσιος ὁ «παντοδύναμος», ὁ ὁποῖος εἶχε μεταθάλει τὴν εὐφυΐαν αὐτοῦ εἰς πανουργίαν καὶ δολιότητα κατὰ τοῦ διδασκάλου, φθάσας μάλιστα μέχρι τῆς θρασύτητος νὰ κλέψῃ — ἦτο ἄλλωστε υἱὸς κλέπτου — ἀπὸ τοὺς ταχυδρόμους γράμματα πρὸς ἐπισήμους ἀποστελλόμενα ὑπὸ τοῦ Εὐγενίου καὶ δὴ πρὸς τὸν Μητροπολίτην Λαρίσης Διονύσιον, τὰ ὅποια καὶ ἀπωλέσθησαν ἔκτοτε.⁽²⁵⁾ Παραμείνας δὲ ἐπὶ ἰκανὸν χρόνον αὐτὸς εἰς Καρπενήσιον ἱδρυσεν ἰδικὴν του Σχολὴν καὶ διὰ παντοίων τρόπων ἀντέδρα πρὸς τὴν Σχολὴν τοῦ Εὐγενίου καὶ προσεπάθει νὰ τοῦ ὑποκλέπτῃ μαθητὰς. Διὰ νὰ προσελκύῃ δὲ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα μαθητὰς, περιήρχετο τὰ διάφορα μέρη, ὅπως π.χ. Λάρισαν, Τύρναβον κ.λ.π. καὶ ἐσυκοφάντει τὸν Εὐγένιον κατακαυχόμενος εἰς βᾶρος αὐτοῦ. Καὶ εἰς αὐτὴν ἀκόμη τὴν Κωνσταντινούπολιν μετέφερε βραδύτερον τὴν κατὰ τοῦ Εὐγενίου ἀσεβῆ πολεμικὴν του.

Διὰ τοῦτο εὐρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην ὁ Εὐγένιος νὰ στείλῃ διαφωτιστικὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Ἰωάννην, τὸν Μέγαν Χαρτοφύλακα τῶν Πατριαρχείων, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐξέθετε τὰ κατὰ τὸν Ἀναστάσιον γράφων μεταξὺ τῶν ἄλλων: «Ἀγαπώμενος γὰρ ὁ Θεῷ ἐπάρατος ἐπεβούλευε καθ' ἡμῶν ἐν ἀπορρήτοις ἀλόγως εὐεργετούμενος ἐμίσει, ἐλεγχόμενος ἠρνεῖτο, μετὰ τὴν πρᾶξιν ἐπλάττετο ἄγνοιαν, ἵνα μὴ ἐκπέσῃ τοῦ ἐφετοῦ. Φωραθεῖσα ὑπὸ πολλῶν ἡ κακία του καὶ ἡμῖν ἀπαγγέλοντων, ἠπίστουν ἐγὼ τοσοῦτον γὰρ κατεγοήτευσεν ἡμῶν τὰ τε νοήματα καὶ τοὺς λογισμοὺς μὲ ταῖς ὑπὲρ λόγον θωπείαις, ὅτι καὶ τὰ πλάσματα αὐτοῦ ἐνόμιζον ἐγὼ ὑπὸ κουφότητος ἀρετὰς καὶ ἦθη χριστομήνυτα καὶ οὕτως ἀντὶ προμηθεὺς ἔγινα τῶρα ἐπιμηθεὺς καὶ προφήτης μετὰ τὰ πράγματα»⁽²⁶⁾.

25. Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια, περίοδος Β', τόμ. Β' σελ. 76. Ἐπιστολὴ Εὐγενίου πρὸς Διονύσιον.

26. Ἑλληνικά, τόμ. Η' σελ. 140.

Καὶ πρὸς τὸν φίλον Μητροπολίτην Λαρίσης Διονύσιον ἠναγκάσθη νὰ γράψῃ ὁ Εὐγένιος, μολονότι προηγουμένως ἐπισκεφθεὶς αὐτὸν δὲν ἠθέλησε, κηδόμενος τοῦ ἀποστάτου μαθητοῦ καὶ εἰς μεταμέλειάν του ἀποβλέπων, νὰ εἴπῃ τι. «... Οὐκ ἔγνω σου ἡ σεβασμιότης τὴν κακίαν τοῦ ἀνοσίου κατὰ βάθος καὶ τὴν δύσφορον αὐτοῦ γνώμην καὶ τὴν θεομισῆ κακεντρέχειαν· οὐδὲ γὰρ ἐγὼ αὐτὸς παρὼν τῆς αὐτοῦ κακίας ἀπεκάλυψα πολλῶν ἕνεκα... Τὰς διατριβάς ἐν Βυζαντίῳ ποιούμενος ἐσκευώρησε πάμπολλα καθ' ἡμῶν ἅ καὶ γράμμασι πιστεύειν οὐ θέμις» (27). Παρεσύρθησαν δὲ ὑπὸ τοῦ Ἀναστασίου κατὰ τοῦ διδασκάλου των, ὁ Ἰάκωβος, ὁ Ἰωσήφ καὶ ὁ Νικόλαος. Ἐκίνησαν κατὰ τὸ Γραφικὸν τὴν πτέρναν κατὰ τοῦ εὐεργέτου, ἐσκανδάλισαν τὰς συνειδήσεις πολλῶν καὶ ἐδημιούργησαν, ὅπως φαίνεται, ἀναταραχὴν εἰς τοὺς κατοικοὺς τοῦ Καρπενησίου.

Ἐπικράνθη ὁ Εὐγένιος ἀπὸ τὴν συμπεριφορὰν αὐτὴν καὶ ἐπόνεσεν ἐξ οἰκείων τὰ βέλη δεχόμενος. Τότε δέ, ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ προφανῶς νὰ κατασφαλίσῃ τὸν ναὸν καὶ τὴν Σχολὴν, ποῦ ἔδρουσεν, ἐζήτησε παρὰ τοῦ πατριάρχου τὴν ὑπαγωγὴν τοῦ ναοῦ ὡς σταυροπηγιακοῦ ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου. Εἰς ἐπιστολὴν, τὴν ὁποίαν τὴν 8ην Δεκεμβρίου 1657 ἔστειλε πρὸς τὸν μέγαν ρήτορα τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἐκκλησίας Ἰωάννην, ἀναγράφει ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι «ἐκ πάνυ καὶ οὐδαμινῆς ὕλης ἀναψαν καὶ ἀνάπτειν πειρῶνται μεγάλην φλόγαν», καίτοι «τραπέζης καὶ ἄλῶν καὶ παιδείας παρ' ἡμῶν μετέσχον». Παρακαλεῖ δὲ ὅπως συνεργήσῃ καὶ κάμῃ σταυροπήγιον πατριαρχικὸν τὸν ἱερόν ναόν, «διὰ νὰ φύγωμεν τῶν ἀνθρωπομόρφων ἐκείνων τὰ νύχια καὶ νὰ ἐκφωνῆται ἐπ' ἐκκλησίαις τὸ πάντιμον ὄνομα τοῦ οἰκουμενικοῦ» (28).

Ἐγραψε δὲ καὶ πρὸς τὸν ἐνάρετον πατριάρχην Κων) πόλεως Παρθένιον, προσωπικῶς γνωστὸν του, ἑτέραν ἐπιστολὴν κατὰ τὴν ἰδίαν χρονολογίαν διὰ τὸ αὐτὸ ζήτημα. Εἰς αὐ-

27. Ἐνθ. ἀν. σελ. 143.

28. Ἐλληνικά, τόμ. Ζ' σελ. 235.

τὴν ἐκτὸς τῶν ἄλλων γράφει. «Γινωσκέτω τοιγαροῦν ἡ ἀμώμητός σου ἐπ' ἀρετῇ τελειότης, Σεβασμιώτατε Δέσποτα, ὅτι ἐπὶ τῶν ἁγίων ἡμερῶν αὐτῆς ἀνακαινίζομεν ἔτι μίαν ἐκκλησίαν ἐκ βάθρων εἰς ὄνομα τῆς θεαρχικῆς καὶ παντοδυνάμου τιμωμένην Τριάδος καὶ ἐπὶ τὸ ἄμεινον αὐτὴν ἦδη ὅτι εὐχῶν τῆς ἁγίων μετασκευάζομεν. Διὸ κοινῇ γνώμῃ πάντων τῶν ἐνταῦθα χριστιανῶν προβεθηκότων τε καὶ ὑποβεθηκότων τῶν τιμίῶν αὐτῆς ποδῶν καὶ κρασπέδων νοερῶς ἀπτώμεθα καὶ δεόμεθα ἐπὶ ταῖς ἱεραῖς τελεταῖς καὶ ψυχοφελέσι καθ' ἡμέραν συνάξει τὸ πάντιμον αὐτῆς καὶ ἱερώτατον ἐκφωνῆται ὄνομα καὶ ὡς ἔθος μετὰ παρρησίας διαφημίζεται, καθ' ἅπερ καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς πανταχοῦ σταυροπηγίοις» (29).

Ὁ πατριάρχης ἐδέχθη τὴν αἴτησιν τοῦ Εὐγενίου, τὸν ὁποῖον ἄλλωστε βαθύτατα ἐξετίμα, καὶ ἀνεκήρυξε σταυροπηγιακὸν τὸν ἱερόν ναὸν τῆς Ἁγίας Τριάδος. Διὸ καὶ ὁ Εὐγένιος μετὰ τῶν κατοίκων Καρπενησίου τὸν εὐχαριστεῖ θερμῶς δι' ἑτέρας του ἐπιστολῆς γράφων «Ἡμεῖς οἱ ἐν τῷ Καρπενησίῳ ἀπαξάπαντες, ὅσοι τε τοῦ βήματος καὶ ὄση σωφρονεστέρα πολιὰ τε καὶ νεότης τοῦ παρόντος πολιτεύματος, καὶ τῶν δεόντων ἀντιληπτικῆ, χάριτας οὐ τὰς τυχοῦσας τῇ θεοτιμῆτῳ σου ὁμολογοῦμεν Παναγιότητι νοερῶς αὐτῇ προσπίπτοντες διὰ τῶν γραμμάτων» (30).

Ὁ διαβόητος Ἀναστάσιος ἐδίδαξεν ἐπὶ τι διάστημα εἰς Τύρναβον, ἀλλ' ἐπειδὴ, παρὰ τὴν ἱκανότητα αὐτοῦ δὲν φαίνεται νὰ ἠδοκίμησεν, ἀναζητῶν καλυτέραν τύχην ἦλθεν εἰς Κων)πολιν φιλοδοξῶν νὰ διδάξῃ εἰς τὴν Πατριαρχικὴν Σχολὴν. Διὰ νὰ ἐφελκύσῃ δὲ τὴν εὐνοίαν καὶ ἐκτίμησιν τοῦ πατριάρχου καὶ τῶν ἄλλων κληρικῶν, παρουσιάζετο ὡς μαθητῆς τοῦ Εὐγενίου. Ὅταν ὁμως ἐκεῖνοι τὸν ἠρώτων περὶ τοῦ διδασκάλου του καὶ ἐζήτουν τὰ παρ' ἐκείνου συστατικὰ γράμματα, ὁ Ἀναστάσιος οὐδὲν εἶχε νὰ εἴπῃ ἢ νὰ παρουσιάσῃ. Ὡς ἐκ τούτου «οὐδὲ μιᾶς ἡξιούτο παρ' αὐτῶν ὑποδο-

29. Ἐνθ. ἀν. σελ. 236.

30. Ἐνθ. ἀν. σελ. 245.

χῆς ἀλλὰ καὶ ἀπεπέμπετο, καὶ ἐν ὑπόψει παρὰ πᾶσιν ἦν, ὅτι οὐκ ἦν αὐτῷ φίλα τὰ πρὸς τὸν καθηγητήν». Ἦναγκάσθη τότε νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Καρπενήσιον καὶ μετὰ ἰθακρῶν πολλῶν νὰ ζητήσῃ συγγνώμην παρὰ τοῦ Εὐγενίου.

Ὁ Εὐγένιος ὑπομνήσας τὴν προτέραν πρὸς αὐτὸν στοργὴν του καὶ ἐκτίμησιν, τὸ κακὸν τῆς ἀνταρσίας του, τὰς χρηστάς ἐλπίδας τὰς ὁποίας εἶχε στηρίξει εἰς αὐτόν, ὑποδείξας δὲ καὶ ἐλέγξας καταλλήλως τὸ σφάλμα, ἔδωκε συγγνώμην. Ἐπὶ πλέον δὲ τὸν ἐφωδίασε καὶ μὲ συστατικὴν ἐπιστολὴν «τοῖς ἐντευξομένοις», εἰς τὴν ὁποίαν προσπαθεῖ ὡς καλὸς παιδαγωγός, νὰ μετριάσῃ τὴν εὐθύνην τοῦ ἀγνώμονος μαθητοῦ γράφων περὶ τῆς τόσον φυσικῆς διὰ τοὺς ἀνθρώπους ἀσταθείας τοῦ Ἀναστασίου, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς ἐπαινετῆς μετανοίας του. «Ἐξεχύθησαν γάρ — σημειώνει — αὐτοῦ παρ' ὀλίγον τὰ διαθήματα καὶ οἱ πόδες αὐτοῦ, ψαλμικῶς εἰπεῖν, ἐσαλεύθησαν ἀφ' ἡμῶν, καὶ ὁ ποτὲ ἡμῖν εὐχρηστος, ἄχρηστος δι' ἀνηκοίας καὶ ἀποσκιρτήσεως γέγονε. Διὰ δὲ μεταγνώσεως πάλιν θεοειδεστέρας καὶ σκέψεως θεοφιλοῦς ἐπανελθὼν ὑπεδεξάμεθα καὶ ὡς οἰκτεῖον περιποιησάμεθα μέλος, καὶ ὑγείαν τοῦ λοιποῦ ἐπευχόμεθα. Τοῦθ' ἔνεκεν διὰ τοῦ παρόντος γράμματος παρεγγυῶμαι πᾶσι τοῖς ἐν Χριστῷ ἀδελφοῖς τοῖς ὁπωσδήποτε συγγενέσθαι αὐτῷ βουλομένοις ἢ καὶ τοῖς δεξιμένοις ἐντολὰς ἀποκήρυκτον ἐντελλομένους αὐτὸν ἔχειν· νῦν δὲ κοινῶς ἀπαντας ἀντιβολῶ ὑποδοχῆς καὶ λόγῳ ἀξιῶσατε καὶ τιμᾶτε ὡς ἱερωμένον καὶ τοῦ τοιοῦτου ἠξιωμένον βαθμοῦ».

Βάσει δὲ τῆς συστατικῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς ἔγινε δεκτός καὶ εἰς τὴν Κων)πολιν ὁ Ἀναστάσιος, ὅπου τοῦ ἐπετράπη νὰ ὀμιλῇ εἰς ἐκκλησίας. «Καὶ ἦν ὑπὸ πάντων θαυμαζόμενος ἐπὶ τε εὐφυΐᾳ καὶ ἐπὶ τῆς γλώττης, ἣν εἶχεν ἐκ φύσεως μᾶλλον ἢ μαθήσεως προσφορᾶ». Ἐπὶ πλέον ἀνέλαβε καὶ τὴν διεύθυνσιν τῆς ἐν τῷ Πατριαρχείῳ Σχολῆς. Βραδύτερον ὁ Ἀναστάσιος ἐχειροτονήθη ἐν Κων)πόλει ἀρχιερεὺς διὰ Θεσσαλονικῆν. «Ἄλλ' οὐκ ἔφθασεν ἐπὶ τόπου ἐλθεῖν, καὶ οἱ Θεσσαλονικεῖς ἄλλον ἀντ' αὐτοῦ καθιστῶσι ποιμένα τῶν ἑαυτῶν, οὐ γὰρ μετὰ τῆς γνώμης ἐγένετο τοῦ κλήρου τῆς Ἐκκλησίας ταύτης

παντός· ὁ δὲ ἐν Ἀδριανουπόλει τέλει τῆς αὐτοῦ ἐχρήσατο βιοτῆς».

Καὶ αὐτὸς ἀκόμη ὁ Νικόλαος, ὁ βασιλικὸς ἀρχίατρος, ὁ μεγάλην φήμην διὰ τὴν ἰατρικὴν του ἐπιστήμην ἀποκτήσας «ὄψε ποτε καὶ αὐτὸς μεταμεληθεὶς ἐφ' οἷς πρὸς Εὐγένιον ἐπλημμέλησε τὸν καθηγητήν, συγγνώμην ἤλθε παρ' αὐτοῦ πολλάκις αἰτῶν, καὶ ταύτης τυχὼν φίλιαν τῇ πρὸς αὐτὸν τοῦ λοιποῦ ἐδεσμεῖτο πολλῇ καὶ δι' εὐλαθείας, ὅτι πλείστης εἶχεν αὐτόν».

Μὲ πολλὴν στοργὴν ἀπηυθύνθη ὁ Εὐγένιος καὶ πρὸς τὸν ἐναντίον του καταφερόμενον τέως μαθητὴν του Ἰάκωθον. Τοῦ γράφει καὶ τὸν προσφωνεῖ «ἐν ἱερομονάχοις καὶ πνευματικοῖς πατράσι λογιώτατον». Ἐπαινεῖ τὴν προτέραν αὐτοῦ ἀρετὴν. «Καὶ ὅσον μὲν ἐπὶ τὰ ἄλλα σου προτερήματα, τό τε τοῦ βίου φημί σεμνὸν καὶ φιλόανθρωπον, τὸ ἡμερόν τε καὶ ἐπιεικὲς καὶ ἀνεπίληπτον, καὶ ὅσον ὁ Θεὸς διὰ φιλοπονίας ἐχαρίσατο, ἦσθην τε ὡς πάλαι τυχὼν καὶ πρόπαλαι καὶ νῦν οὐχ ἦττον ἡδομαι καὶ ἀρετῆς θαυμάζω ἀεὶ, τῇ προλαβούσῃ σου διαθέσει μάλιστα πειθόμενος». Παραπονεῖται δὲ διὰ τὴν ἀπάρνησιν τῆς φιλίας καὶ τὴν ἐχθρότητα ὑφ' ἧς νῦν ὁ Ἰάκωθος κατείχετο. «Ταχέως οὕτω καθ' ἡμῶν ἀθρόον διετέθης, ὥστε καὶ φίλους ἡμᾶς καὶ τὴν πάλαι φιλίαν καὶ ἐταιρείαν προφανῶς ἀπειπας, τὴν ἔθει καὶ χρόνῳ ἐμπεδουμένην πολλῶ». Καὶ ἐν συνεχείᾳ ἐρωτᾷ. «Πῶς τὴν σαυτοῦ γλώσσαν καθ' ἡμῶν ὀπλίζη οἷάν τινα ἀδελφικὴν μάχαιραν, λῶστε; οὐκ ἐπ' ἐπαισχύνῃ σαυτόν τε καὶ τὸν τῆς φιλίας ἔφορον; ἢ μὲν οὐχ ὁμολογούμενως τοῦ ὀρθοῦ πάντως διημαρτήκαμεν ἢ φίλους καὶ φιλίαν ἠδικήκαμεν, ὡς σὺ ἐγκαλῶν ἡμᾶς φῆς».

Τὸν παρακαλεῖ δὲ αὐτός, ὁ γέρων καθηγητῆς καὶ εὐεργέτης του, νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν προτέραν φιλίαν. «Μὴ τοίνυν — γράφει — τοὺς φίλους ἡμᾶς καὶ τὴν φιλίαν καὶ ἀλήθειαν αὐτὴν μάτην ἀδίκει, ἦν ὁ Θεὸς αὐτὸς καὶ οἱ Θεοῦ θεράποντες εἴπερ τι πρεσβεύουσιν ἄλλο». Καὶ προσθέτει ἐπὶ τὸ στοργικώτερον. «Εὐνοῶν ἡμῖν ἔσο τοῦ λοιποῦ καὶ φίλος φιλούμενος καὶ ἡμῶν ὑπερέχου». Καὶ ὑπογράφεται. «Εὐγένιος ὁ σὸς ὄσος». Τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν ἔστειλε τὸν Ἰούλιον τοῦ

1657. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ Ἰάκωβος, ἀρχιερεὺς γενόμενος, εἶχεν ἤδη μεταμεληθῆ, διότι εἶχε παρασυρθῆ εἰς ἀγνώμονα συμπεριφορὰν πρὸς τὸν διδάσκαλόν του. Συνεκινήθη βαθύτατα ἀπὸ τὴν πατρικὴν αὐτὴν ἐπιστολὴν, ἠσθάνθη τὴν καρδίαν του νὰ πλημμυρίζῃ ἀπὸ ἀκόμη βαθύτερον σεβασμὸν καὶ ἐκτίμησιν πρὸς τὸν διδάσκαλον, τοῦ ἐζήτησε ταπεινότητα συγγνώμην καὶ ἀνασυνέδεσε στενωτέραν τὴν πρὸς αὐτὸν φιλίαν.

Ἄλλὰ καὶ ὁ Ἰωσήφ μετανοήσας ὁμοίως, ἐζήτησε συγγνώμην ἀπὸ τὸν διδάσκαλον, ἀπεκήρυξε τὴν προτέραν αὐτοῦ συμπεριφορὰν καὶ προσεπάθησε νὰ ἐπανορθώσῃ «πᾶν τὸ ἀπὸ τῆς ἀποστασίας γενόμενον κακόν». Ἔληξε τοιούτοτρόπως τὸ ἐπεισόδιον αὐτό, τὸ ὁποῖον καταδεικνύει τὴν εὐγένειαν καὶ ψυχικὴν ἀνωτερότητα τοῦ Εὐγενίου, τὴν καλοκαγαθίαν καὶ μακροθυμίαν του, τὴν πατρικὴν στοργὴν καὶ μέριμνάν του διὰ τοὺς μαθητάς του καὶ τὸν ὠραῖον παιδαγωγικὸν τρόπον, πού ἐχρησιμοποίησε διὰ νὰ τοὺς φέρῃ εἰς συναίσθησιν τοῦ σφάλματός των καὶ νὰ τοὺς χειραγωγῆσῃ πρὸς μετάνοιαν καὶ διόρθωσιν. Ἡ δὲ συγγνώμη τὴν ὁποίαν τόσον προθύμως καὶ ἀπὸ καρδίας ἔδωκε, μαρτυρεῖ τὴν ἀνεξικακίαν τοῦ ἀνδρός, ἀπαραίτητον προσὸν παντός ἀληθινοῦ παιδαγωγοῦ.

Ἡ περιπέτεια ὅμως αὐτὴ ἴδεν εἶχεν ἀνακόψει τὸ διδασκαλικὸν καὶ ἱερατικὸν ἔργον τοῦ Εὐγενίου. Ἐξηκολούθει αὐτὸς νὰ διδάσκῃ πρὸς πλήθη μαθητῶν, νὰ κηρύττῃ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, νὰ ἐπικοινωνῇ πρὸς τοὺς κατοίκους, νὰ δέχεται δὲ καὶ πολυαριθμοὺς ἐπισκέπτας ἀπὸ τὰ διάφορα μέρη, οἱ ὁποῖοι ἤρχοντο νὰ τὸν γνωρίσουν, νὰ τὸν ἀκούσουν, νὰ τὸν συμβουλευθοῦν ἐπὶ διαφόρων ζητημάτων των, οἱ δὲ ταλαιπωρούμενοι ὑπὸ ἀνεχείας ἢ κατατρεγμῶν νὰ ζητήσουν προστασίαν. Ἐπὶ τούτοις διετήρει πυκνὴν ἀλληλογραφίαν πρὸς πολλοὺς ἐπισήμους καὶ ἀνεπισήμους, τοὺς ὁποίους μὲ πολλὴν σοφίαν καὶ σύνεσιν καθωδήγει εἰς πνευματικὴν ζωὴν, διεφώτιζεν ἐπὶ τῶν καθηκόντων των, τοὺς ἐνεθάρρυνε καὶ τοὺς κατηύθυνεν εἰς κοινωνικὰ καὶ ἔθνικὰ ἔργα καὶ γενικῶς ὡς πεπειραμένος διδάσκαλος καὶ πνευματικὸς πατὴρ τοὺς

ἔχειραγῶγει εἰς μίαν ζωὴν σύμφωνον πρὸς τὰς ἑλληνοχριστιανικὰς παραδόσεις καὶ ἐπιδιώξεις τοῦ Ἔθνους.

Ἄλλὰ ὅμως αὐτὴ ἡ ἐργασία κατεβάρυνε τὸν Εὐγένιον καὶ τοῦ ἐδημιούργησε τὸν πόθον μιᾶς ἡσυχώτερας καὶ ὀλιγώτερον κοπιώδους ζωῆς. Φαίνεται δὲ ὅτι τὴν ἐπιθυμίαν του αὐτὴν ἀνεκοίνωσεν εἰς τὸν μαθητὴν του Ἀναστάσιον τὸν Γόρδιον, ὁ ὁποῖος δὲν ἀποκλείεται νὰ τὴν μετεβίβασεν εἰς τοὺς συμπατριώτας του κατοίκους Βραγγιανῶν. Ἔτσι ἴσως ἐξηγεῖται καὶ τὸ ὅτι οὗτοι ἦλθον εἰς τὴν κατάλληλον στιγμήν καὶ ὑπέβαλον εἰς τὸν Εὐγένιον θερμὴν παράκλησιν, ὅπως θελήσῃ καὶ ἐφησυχάσῃ πλησίον τοῦ χωρίου των εἰς τὸ μονύδριον τῆς ἀγίας Παρασκευῆς. Σημειωτέον ὅτι οὗτοι εἶχον γνωρίσει παλαιότερον τὸν Εὐγένιον, ὅτε μετ' ἄλλων διήγεν ἀσκητικὴν ζωὴν εἰς Τροβάτον. Καὶ ἐπὶ πλέον εἶχον πληροφορηθῆ ὅσα ἔργα εἶχε πραγματοποιήσει εἰς Καρπενήσιον. Ὑπεσχέθησαν εἰς αὐτὸν πᾶσαν βοήθειαν, διὰ νὰ καταστήσουν τὴν εἰς Βραγγιανὰ ζωὴν του ὅσον τοὺς ἦτο δυνατόν ἀνευτέρων.

Ὁ Εὐγένιος εἰς τὸ εὐμετάβολον τῆς ἀνθρωπίνης γνώμης ἀποβλέπων ἐδίσταζε νὰ ἀποδεχθῆ τὴν πρόσκλησιν. Ἐν τέλει ὑπεχώρησεν εἰς τὰς θερμὰς παρακλήσεις των. Ἐκεῖνοι δὲ ἐπεσκεύασαν μετὰ προθυμίας πολλῆς τὸ εἰς τὴν Γούθαν μονύδριον τῆς ἀγίας Παρασκευῆς καὶ ὅταν ὁ Εὐγένιος ἦλθε τὸ 1661, τὸν ὑπεδέχθησαν ὄχι μόνον αὐτοί, ἀλλὰ καὶ ὄλοι οἱ εἰς τὰ Ἄγραφα οἰκοῦντες μετὰ πολλῆς χαρᾶς, ἐξαιρετικὴν τιμὴν θεωροῦντες διὰ τὴν περιοχὴν των τὸ γεγονός τοῦτο. Ὁ Εὐγένιος δι' ἰδίων ἐξόδων ἐπεσκεύασε καὶ ἐκαλλώπισε τὸν ναόν, ὅπως καὶ τὰ περὶ αὐτὸν οἰκήματα. Φαίνεται δὲ ὅτι μετὰ μεγάλης προθυμίας καὶ διὰ πολλῆς δαπάνης ἀνέλαβε τὸ ἔργον τῆς ἀνορθώσεως καὶ ἐπισκευῆς τῆς μονῆς ἀγίας Παρασκευῆς καὶ τὸ ἐπροχώρησεν ἐπὶ πολὺ, ὥστε νὰ ἀναδειχθῆ ἀμέσως μετ' ὀλίγον σχολὴ καὶ κέντρον πνευματικῶν ἢ Μονὴ αὕτη, καίτοι ὁ Εὐγένιος εἶχεν ἔλθῃ ἐκεῖ διὰ νὰ ἐφησυχάσῃ. Τὴν ἀποπεράτωσιν ὅμως τῆς ἀνοικοδομήσεως τῆς ἀγίας Παρασκευῆς ἐπραγματοποίησεν βραδύτερον ὁ Ἀναστάσιος ὁ Γόρδιος μαζὺ μὲ τὸν ἄλλον μαθητὴν τοῦ Εὐγε-

νίου Χριστόφορον. Εἰς τὸ κάτω μέρος τοῦ τέμπλου τοῦ ἐν λόγῳ ναοῦ ὑπάρχει ἐπίγραμμα Ἀναστασίου τοῦ Γορδίου ἔχον ὡς ἑξῆς:

*«Ἦρξε μὲν Εὐγένιος πάλαι ἔργον, ὅπως τόδε τεύξῃ
λεῖπε δ' ὅμως ἀτελεῖς δυνόμενος δαπάνης
ἀτὰρ Ἀναστάσιος μετέπειθ' ἅμα Χριστοφόρῳ τε
τοὶ ὁπαδοὶ οἱ ἔσαν τέρομαι ἐν βίῳ του».*⁽³¹⁾

Δὲν ἀπήλαυσεν ὅμως ἐπὶ πολὺ τὴν ἡσυχον ἐκεῖ ζῶν τοῦ ὁ Εὐγένιος, διότι λίαν συντόμως συνέρρευσαν πάλιν περὶ αὐτὸν πολλοὶ μαθηταί, διὰ τὰ ἀκούσασιν τὴν σοφὴν διδασκαλίαν του, τὴν ἀναφερομένην εἰς τὴν θύραθεν καὶ τὴν χριστιανικὴν παιδείαν⁽³²⁾. Μερικοὺς ἀπὸ αὐτοῦς φθάσαντας καὶ τοὺς δέκα, ἐκράτει ὁμοτραπέζους καὶ ὁμοσκήνους. Ἐγεννήθη βέβαια ἓνα πρόβλημα συντηρήσεως καὶ αὐτοῦ καὶ τῶν μαθητῶν. Οἱ κάτοικοι «πολλὴν αὐτῷ παρεῖχον τὴν αἰδῶ καὶ τὴν τιμὴν, καὶ ἦ δυνάμει εἶχον τὰ παρ' ἑαυτῶν ἐχορήγουν». Πτωχοὶ ὅμως, καθὼς ἦσαν, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐπαρκέσουν ἐξ ὀλοκλήρου. Διὰ τοῦτο ὁ Εὐγένιος, κατόπιν συνεννοήσεως μετὰ συνετῶν καὶ ἐναρέτων φίλων του, ἔστειλε δύο ἱερομονάχους φοιτητὰς του εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου παρὰ πάντων μεγάλης ἀπήλαυσεν ἐκτιμῆσεως, νὰ διενεργήσουν ἔρανον ὑπὲρ τῆς Σχολῆς Βραγγιανῶν. Συνεκέντρωσαν εὐχερῶς ὑπὲρ τοὺς τριακοσίους ἀργυρούς. Τὰ χρήματα αὐτὰ τῇ συμβολῇ τοῦ Εὐγενίου παρέδωσαν εἰς τὸν Παναγιώτην, ἔντιμον ἔμπορον ἐν Κωνσταντινουπόλει «ἐπιστατοῦντα καὶ τῇ τῶν βασιλικῶν διανομῇ κρεῶν», ἵνα ἀποστέλλῃ πρὸς τοὺς ἐν ἀγίᾳ Παρασκευῇ τὰ ἀνάλογα κέρδη βιὰ τὴν συντήρησιν αὐτῶν, δι' ἀγορὰν ἐκκλησιαστικῶν σκευῶν καὶ εἰς βοήθειαν τῶν ὑπὸ τῆς ἐνδείας πιεζομένων. Μὲ τὰ εἰσο-

31. Θεολογία 1933 σελ. 326.

32. Ἑλληνικά, τόμ. Η' σελ. 137.

δήματα τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ ἐξυπηρετήθησαν ὄχι ὀλίγον ὁ Εὐγένιος καὶ οἱ περὶ αὐτόν.

Φοιτηταὶ παρακολουθήσαντες ἐκεῖ τὰ μαθηματὰ των ἦσαν ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ οἱ: Δαμασκηνός, ἱερομονάχος Αἰτωλὸς ὁ Ἀγγελοκαστρίτης, ὁ ἐπὶ ὀκτὼ ἔτη μαθητεύσας παρὰ τῷ Εὐγενίῳ. Οὗτος ἀπεστάλη ὑπὸ τοῦ Εὐγενίου ὡς ἐφημέριος Ἀγίας Τριάδος Καρπενησίου, ὅπου τῇ προτροπῇ καὶ τῇ δαπάνῃ τοῦ διδασκάλου του ἱδρυσεν Σχολὴν βραδύτερον μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου καὶ ἐγένετο «ἐπιστημῶν τινῶν ἐγκρατής». Ἐτεροὶ μαθηταὶ τῆς Σχολῆς Βραγγιανῶν ἦσαν: Γεράσιμος ὁ Ἀκαρνάν, ὁ ἀπὸ Δραγαμέστου Σάββας ὁ ἀπὸ Τροβάτου· οἱ ἀπὸ Καστανιάν Ἀγράφων Ἰωνᾶς, Ζαχαρίας καὶ Καλλίνικος· ὁ Ἰωακείμ ὁ ἀπὸ Τρικκάλων, ὁ Ἀνανίας ὁ ἡγούμενος Τανάρης. Ὁ Καλλίνικος οὗτος ἐχειροτονήθη Μητροπολίτης Προύσσης καὶ κατόπιν πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, ὑπὸ τὸ ὄνομα Καλλίνικος ὁ Β', ὁ Ἀκαρνάν, πατριαρχεύσας κατὰ τὰ ἔτη 1688—1693 καὶ 1694 ἕως τοῦ θανάτου του, ἐπελθόντος τὸ 1702. Ὁ δὲ Ζαχαρίας ἐχειροτονήθη Μητροπολίτης Βιζύης καὶ Θράκης.

Ὁ μαθητὴς ὅμως, τὸν ὁποῖον ἰδιαιτέρως ἠγάπα καὶ ἐπὶ ἔτη μακρὰ τὸν εἶχε κατ' ἀρχὰς μὲν ὡς μαθητὴν, ἔπειτα δὲ ὡς ὑπογραφέα καὶ συνετὸν συνεργάτην του, ἦτο ὁ ἐκ Βραγγιανῶν καταγόμενος Ἀναστάσιος ὁ Γόρδιος. Πρὸς αὐτὸν ἐσυνείθιζε πάντοτε νὰ εὐχεται μὲ ὄλην του τὴν καρδίαν «γεννηθῆτω δὴ τὸ πνεῦμα τὸ ἐπ' ἐμοὶ δισσωῶς ἐπὶ σοί». Εἰς αὐτὸν καὶ πρὶν ἀκόμη ἀποθάνει ἐδώρισε πολλὰ βιβλία, τὰ ὁποῖα κατόπιν ὁ Γόρδιος μαζὺ μὲ πολλὰ ἄλλα ἰδικὰ του ἐκκληροδότησεν εἰς τὴν μονὴν τῆς Γούβας. Εἰς τὴν συστατικὴν πρὸς Νικόδημον ἐπιστολὴν του γράφει διὰ τὸν Γόρδιον. «Ἔστι τέκνον πνευματικὸν ἰδικόν μας, τὸ ὁποῖον ἀπεκτησαμεν σὺν Θεῷ τώρα μάλιστα εἰς τὸ δειλινὸν τῆς ζωῆς μας, ἂν εἴπω εἰς τὴν θύραν τοῦ θανάτου μας λέγω ἀληθέστερον· καὶ διὰ τὰ εἶναι αὐτὸς τῶν ἄλλων μαθητῶν ὑστερογενέστερος, διαφερόντως τὸν ἀγαπῶ, καθὼς ὁ Ἰσαακίδης ἐκεῖνος

Ἰακώθ ἠγάπα πολλά τὸν αἰίδιμον Ἰωσήφ»⁽³³⁾. Οὗτος, ἔκτος τῶν σπουδῶν του παρὰ Εὐγενίῳ καὶ Ἀθήναις, ἐδιδάχθη καὶ ἐν Ἰταλίᾳ, ἑλληνικὴν καὶ λατινικὴν φιλολογίαν, φιλοσοφίαν καὶ ἱατρικὴν. Ἐπανελθὼν εἰς Ἑλλάδα διεκρίθη ὡς «σοφώτατος καὶ λογιώτατος», μεταξὺ τῶν συγχρόνων του⁽³⁴⁾, ἴδρυσεν πολλὰς σχολὰς, περιώδευσε τὰ διάφορα μέρη κηρύττων τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἐδίδαξεν ἐπὶ πολὺ εἰς Αἰτωλικὸν καὶ ἀνέδειξε πολλοὺς καὶ διασήμεους μαθητάς.

Ἐπειδὴ ὁμως τὸ γῆρας εἶχε προχωρήσει «καὶ τὰ νεστόρεια ἦν ὑπερβεθηκῶς ἔτη», ὁ Εὐγένιος, παρὰ τὸν πόθον του δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ διδάσκη, ὅπως καὶ πρότερον, τοὺς μαθητάς του. Παρεῖχεν ὁμως εἰς αὐτοὺς σοφὰς συμβουλὰς, ὑποθήκας πολυτίμους, καρπὸν τῆς βαθείας γνώσεώς του, τῆς πλουσίας του πείρας καὶ τῆς μεγάλης του ἀρετῆς. Κατὰ τὴν περίοδον ἰδὲ αὐτὴν ἔγραψε καὶ τὰς περισσοτέρας ἐπιστολάς του, τὰς ὁποίας ὑπηγόρευε κατὰ κανόνα εἰς τὸν πιστὸν μαθητὴν καὶ ἀκόλουθόν του Ἀναστάσιον Γόρδιον. Εἶναι αὗται συντεταγμέναι εἰς ἀττικίζουσαν γλῶσσαν κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ Κορυδαλλέως. Ὅχι ὁμως ὀλίγαι εἶναι γραμμέναι εἰς τὴν ἀπλὴν ὁμιλουμένην, τὴν «μιξοβάρβαρον», ὅπως τὴν ὀνομάζει ὁ Γόρδιος. Ὁ ἴδιος τονίζει, ὅτι «αὗται μᾶλλον ἐκείνων παρὰ πάντων σοφῶν τε καὶ ἰδιωτῶν ἐθαυμάζοντο, κάλλους ἕνεκα καὶ ἡθους κατασκευῆς». Σημειωτέον ὅτι καὶ ὁ Εὐγένιος, εἰς ἐπιστολὴν του, «μιξοβάρβαρον» ὀνομάζει τὴν γλῶσσαν αὐτὴν. Γράφων πρὸς τὸν Λαρίσης Διονύσιον λέγει μεταξὺ τῶν ἄλλων. «Ὅριζαι πρὸς τοῖς ἄλλοις ἢ πανιερότης σου, ὅτι ἐκ ψυχῆς ἀγαπάει τὰ παρ' ἡμῶν μιξοβάρβαρα γράμματα, ὅχι ὅτι ἔχουσι τίποτε καλὸν ἢ θεωρίας ἄξιον, ἀλλὰ ἢ καλὴ διάθεσις ὅπου φέρνει πάντα πρὸς ἡμᾶς... Τοῦτα εἶναι ὅλα προφανῆ γεννήματα τῆς ἀνοθεύτου ἀγάπης, ὅπου φέρνει ἐκ καρδίας πρὸς τοὺς εὐτελεῖς ἡμᾶς»⁽³⁵⁾.

33. Ρωμανὸς ὁ Μελωδός, τόμ. Α' τεύχος στ' σελ. 134.

34. Π. Ι. Βασιλείου ἔργ. μν. σελ. 82.

35. Ἐκκλ. Ἀλήθ. περίοδ. Β' τόμ. Α' σελ. 549.

Ὅλαι ὁμως αἱ ἐπιστολαὶ εἶναι συντεταγμέναι μὲ δύναμιν καὶ χάριν, μὲ σοφίαν καὶ ἀπλότητα. Εἰς αὐτάς παρουσιάζεται ὁ Εὐγένιος κατὰ τὴν ἐπιτυχῆ παρομοίωσιν τοῦ Γορδίου, ὡς σοφὴ μέλισσα, ἀποθησαυρίζων τὸ γλυκύτερον μέλι τῆς ἀληθοῦς σοφίας, εἰς διατροφήν καὶ εὐφροσύνην τῶν ἀναγνωστῶν του. Περιέχουν βαθέα νοήματα, ὅπως ἐπίσης καὶ πολυτίμους ἱστορικὰς πληροφορίας περὶ τῆς κρατούσης τότε εἰς τὸ Ἔθνος μας καταστάσεως, περὶ τῶν θωγμῶν, τῶν θλίψεων του καὶ τῆς πτωχείας του, περὶ τῶν κινδύνων καὶ τῶν ἀναγκῶν του. Ἐπὶ τούτοις δὲ ἄλλοῦ ὑπαινίσσονται καὶ ἄλλοῦ κατατοπίζουν ἀρκούντως ἐπὶ τῶν μεγάλων ἔργων, τὰ ὁποῖα ὁ γέρον τῶν Βραγγιανῶν ἐπετέλει. Ἔστελλε π. χ. καὶ ἐπιστολάς πρὸς τὸν φιλόμουσον καὶ πλουσιώτατον ἐκ Καστορίας ἔμπορον Μανωλάκην, διὰ τῶν ὁποίων ἄλλοτε παρηγόρει, ἄλλοτε συνέχαιρε καὶ ἄλλοτε ἐνεθάρρυνε καὶ προέτρεπεν εἰς ἔργα καλὰ. Σῶζεται μία ἄνευ ἡμερομηνίας ἐπιστολή, τὴν ὁποῖαν ἀπέστειλε «τῷ ἐνδοξοτάτῳ καὶ τιμιωτάτῳ ἐν χριστιανοῖς κτίτορι τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει νέας Σχολῆς κυρίῳ Μανωλάκῃ, ὑγείαν, σωτηρίαν παρὰ Θεοῦ» εὐχόμενος πάντοτε. Ἐν αὐτῇ γράφει πρὸς τὸν θλιβόμενον τότε ἐθνικὸν αὐτὸν ἄδρα. «Παραμυθούμενος ὁ κοινὸς ἡμῶν Σωτὴρ καὶ Δεσπότης τοὺς ἰδίους μαθητάς ἔλεγεν· ἐν τῷ κόσμῳ θλίψιν ἔξετε· καὶ πάλιν· εἰ ἐμὲ ἐδίωξαν καὶ ὑμᾶς διώξουσι. Ἀλλὰ καὶ ὁ μακάριος καὶ θερμότατος τῶν ἀποστόλων Πέτρος τούτοις αὐτοῖς συμφωνῶν τοῖς λόγοις φησί. «Χριστοῦ παθόντος ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί» τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ὀπλίζεσθαι καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς παραινεῖ. Ἐμάθομεν ὁμως διὰ τῶν γραμμάτων τοῦ ἱερομονάχου Γερασίμου ὅσα ἐξ ἐπηρείας δαιμονικῆς ἐσυνέθησαν τῆς ἀγάπης σου καὶ θαρρῶ νὰ μὴν εἶναι πάλιν οἴκοθεν καὶ ἀφ' ἑστίας τὰ κακὰ καὶ ἐκ τῶν οἰκείων μελῶν τὰ βέλη, λέγω δὲ ἐκ τῶν οἰκείων συμφυλετῶν, τῶν ἐκ τῆς αὐτῆς τραπέζης καὶ τῶν αὐτῶν μετεχόντων ἁλῶν· ἀλλὰ ἀποχρῶσα, ὡς λέγεται, ἢ κακία δίκη τῷ πονηρῷ. Ἡ ἀγάπη σου ὁμως ὡς χριστιανὸς γνήσιος καὶ ὑπηρέτης δόκιμος τοῦ ἐνανθρωπήσαντος ὑπὲρ ἡμῶν Χριστοῦ, ὅς ὑπομείνη τὰ προσπεσόντα ἀτυχήματα μετ' εὐχαριστίας

τῆς πρὸς Θεὸν καὶ τὰ λυπηρὰ τῶν πειρασμῶν τὰ νῦν μάλιστα τὰ ἐκ τῶν πυλῶν τοῦ ἔξδου συμβάντα. Τοῦτο γοῦν ἄς πιστεῦῃ παρακαλῶ βέβαια καὶ χωρὶς τινος δισταγμοῦ ἀνθρωπίνου, ὅτι ὡς μέτοχος τῶν Χριστοῦ παθημάτων θέλει γενῆ κοινωνός καὶ τῆς δόξης Ἐκείνου καὶ τῆς ὑπὲρ νοῦν χάριτος. Πιστεύομεν ὅτι ὁ Δεσπότης τοῦ παντός δὲν ἀφίνει τοὺς γνησίους τοῦ δούλους νὰ πειρασθοῦν ὑπὲρ ὃ δύνανται· καὶ τοῦτος τοῦ μακαρίου Παύλου ἐστὶν ὁ λόγος».

Διὰ προηγουμένης δὲ ἐπιστολῆς του εἶχεν ὑποδείξει μὲ πολλὴν εὐγένειαν εἰς τὸν κύρ Μανωλάκην, ὅπως βοηθήσῃ τὴν σχολὴν Αἰτωλικοῦ. «Ἡθέλαμεν καὶ ἡμεῖς νὰ συνδράμωμεν μὲ κάποιους φιλαρέτους ἅμα μικρὰν τινα σχολὴν εἰς τι χωρίον τῆς Αἰτωλίας προκαθεζόμενον τῶν ἄλλων, Ἀνατωλικὸν λεγόμενον· καὶ τοῦτο τὸ ἐκάμαμεν, διὰ νὰ μαθαίνουσι γράμματα παιδία τινῶν πατέρων πτωχῶν, διὰ νὰ εἶναι πρῶτον εἰς ἰδέξαν Χριστοῦ καὶ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν μυστηρίων τῆς Ἐκκλησίας καὶ εἰς βοήθειαν μικρὰν εἰς τοιοῦτον διψασμένον τόπον, θέλει κάμει πολλὰ καλὸν καὶ θαυμάσιον καὶ εἰς τὸν Θεὸν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς εὐπρόσδεκτον»⁽³⁶⁾.

Ὁ Μανωλάκης ἀπεδέχθη τὴν πρότασιν τοῦ Εὐγενίου καὶ ἀπεφάσισε νὰ διαθέσῃ τὸ ἀπαιτούμενον ποσόν. Φαίνεται δὲ ὅτι ἠρώτησε δι' ἐπιστολῆς περὶ τοῦ ἀπαιτηθησομένου ποσοῦ τὸν Εὐγένιον, ὅστις καὶ μὲ πολλὴν ὄντως εὐγένειαν καὶ διάκρισιν τοῦ ἀπήντησε. «Διὰ τὸν λόγον τοίνυν τῆς ὑποθέσεως ὅπου ὤρισε — γράφει — τοῦ σχολείου δηλονότι ὤρισε νὰ τῆς φανερώσω ἐγὼ τὴν ποσότητα τῶν ἐξόδων ἐγγράφως. Τοῦτο δὲν εἶναι ἰδικόν μου ἔργον ἢ τῆς γνώσεως τῆς ἐδικῆς μου· εἰς τὴν θέλησιν τὴν ἐδικὴν τῆς στέκεται τὸ ὄλον καὶ εἰς τὴν γνώμην τῆς καὶ τὴν θεοφιλή τῆς προαίρεσιν· νὰ διορίσω ἐγὼ καὶ νὰ διατάξω τόσον ἢ τόσον μῆτε γνωρίζω, μῆτε δύναμαι. Τοῦτο γοῦν ὅτι κατὰ τὴν ὕλην ἀκολουθᾷ καὶ τὸ ἔργον καὶ ὁ τελειωτῆς τῶν καλῶν Θεὸς γένοιτο ἀπαρω-

36. Ἑλληνικά, τόμ. Η' σελ. 282.

γὸς καὶ ἀντιλήπτωρ. «Ὅστις σοῦ διατηρεῖ τὸ λειπόμενον τοῦ βίου εἰρηνικὸν καὶ ἐπιρρείας ὑπέρτερον»⁽³⁷⁾.

Ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς ἀλληλογραφίας εἶναι ὅτι εὐχαρίστως συγκατετέθη ὁ Μανωλάκης διὰ τὴν δαπάναις τοῦ ἴδρυσιν σχολῆς ἐν Αἰτωλικῷ. Ἄλλ' ὁ ἐπίσκοπος Ναυπακτίας καὶ Ἄρτης Βαρθολομαῖος ἀντέδρασε καὶ ἔπεισε τὸν Μανωλάκην νὰ ἰδρῦσῃ τὴν σχολὴν εἰς Ἄρταν. Διότι — ἔλεγεν — εἶναι ἀνάξιον τὸ Αἰτωλικὸν διὰ τὴν στενότητα τοῦ χώρου του νὰ ἔχη τοιοῦτον σχολεῖον, ἐνῶ ἡ Ἄρτα εἶναι μεγαλύτερα καὶ ἱστορικὴ πόλις, ἀφοῦ καὶ ὁ Ὀμηρὸς ὀμιλεῖ περὶ αὐτῆς. Ὁ Μανωλάκης ἔδωσε 3000 ἀργυροῦς. Οὕτω βεβημέσως ἰδρυτῆς καὶ αὐτῆς τῆς σχολῆς ὑπῆρξεν ὁ Εὐγένιος.

Ὁ Εὐγένιος ἐχάρη, διότι ἰδρύθη ἡ σχολὴ εἰς Ἄρταν, ἐπειδὴ ἔβλεπεν ὅτι πολλὴν τὴν ὠφέλειαν εἰς πολλοὺς θὰ παρεῖχε, μολοντί διέγνωσε καὶ φθόνον τινὰ εἰς τὴν ἀντίδρασιν τοῦ Βαρθολομαίου, τὸν ὁποῖον διὰ τὰς ἄλλας του ἀρετὰς ἐξετίμα. Διὰ γραμμάτων δὲ ἄλλων, συνεχάρη τὸν Μανωλάκην διὰ τὴν σχολὴν τῆς Ἄρτης, ὑπέμνησε δὲ αὐτῷ καὶ περὶ τῆς Σχολῆς τοῦ Αἰτωλικοῦ. Ἐκεῖνος ἔστειλε 500 ἀργυροῦς, εἰς τοὺς ὁποίους προσετέθησαν καὶ ἄλλοι 300 προγενεστέρας ἰδωρεᾶς. Ἐζήτησε δὲ παρὰ τοῦ Εὐγενίου νὰ τὸν πληροφορήσῃ, μήπως δὲν ἐπαρκοῦν τὰ ἀποσταλέντα χρήματα καὶ ἔλαθε τὴν εὐγνώμονα ἀπάντησιν ὅτι ἐπαρκοῦν.

Δὲν παρέλειψε δὲ διὰ προηγουμένης του ἐπιστολῆς νὰ τὸν συγχαρῇ διὰ τὴν ἴδρυσιν καὶ ἐνίσχυσιν τοιούτων σχολῶν μάλιστα δὲ τῆς τοῦ πατριαρχείου. «Ἐκεῖνος γοῦν—γράφει—ὅπου τρέφει πτωχοὺς καὶ ξένους, καὶ γυμνοὺς, καὶ τοὺς βοηθεῖ εἰς τὰς σωματικὰς αὐτῶν χρείας, ἔχει πολὺν μισθὸν ἐκ Θεοῦ κατὰ τὰ ἱερά καὶ θεοπαράδοτα λόγια· πόσον μᾶλλον τὰς ψυχὰς αὐτῶν περιποιούμενος, ἢ καὶ πόσον ἄρα ψυχῆ σώματος διαφέρει; διὰ τοῦτο καὶ ὁ τρέφων καὶ ποτίζων αὐτοὺς ἄνθρωπος μὲ τὰ πότιμα νάματα τῶν ἁγίων καὶ θεο-

37. Ἑνθ. ἀν. σελ. 126.

πνεύστων Γραφῶν ἔχει τὸν μισθὸν ἀσύγκριτον. Καλὸν τοίνυν ἔργον καὶ ψυχωφελές καὶ σωτήριον ἐπενόησεν ἡ τιμιότης σου καὶ ἡ δύναμις τοῦ ὑπὲρ ἡμῶν παθόντος καὶ ἐκ νεκρῶν ἀναστάντος Χριστοῦ νὰ τὸ διαφυλάξῃ εἰς πολλοὺς χρόνους εὐοδοῦμενον καὶ εἰς μαθήματα θεοφιλή προκόπτων.

Εἶχε δὲ ἐνδιαφερθῆ καὶ ὑποσχεθῆ εἰς τὸν Μανωλάκην νὰ διασφάλισῃ τὸ χορηγηθὲν εἰς τὴν σχολὴν Αἰτωλικοῦ κεφάλαιον διὰ πατριαρχικοῦ σιγιλλίου, ὥστε νὰ μένῃ τοῦτο «ἀπαραιοῦντος εἰς τὸν μετέπειτα χρόνον, παρὰ μηδενὸς τῶν τε νῦν ὄντων ἢ τῶν ἐπομένων παρατραπείῃ εἰς οἰκείας ἡδυπαθείας». Ἐνήργησε πρὸς τοῦτο παρὰ τῷ πατριαρχεῖῳ χωρὶς νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ ποθομένου. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ὅμως τῆς παρεπιδημίας εἰς Κωνσταντινούπολιν Διονυσίου τοῦ Λαρίσης, τέως μαθητοῦ του, ἔγραψε πρὸς αὐτὸν ἐνθέρμως νὰ ἐνεργήσῃ τὰ δέοντα. «Νῦν τῶν σῶν τιμίων ἄπτομαι γονάτων, εἶγε δυνατὸν διὰ σοῦ γένοιτο, καὶ χάριτας οὐ τὰς τυχοῦσας ὑπὲρ τούτου ὁμολογήσω, μεθ' ἡμῶν δὲ καὶ πολλοὶ ἄλλοι' πρὸ πάντων Ἰδὲ ὁ τῶν ὄλων Θεὸς εἰς ἑαυτὸν ἐπιγράφων τὰ ἐπὶ τοῖς ἀδελφοῖς γινόμενα»⁽³⁸⁾.

Μὲ τὰ χρήματα τοῦ Μανωλάκη ἐνισχύθη σπουδαίως ἡ ἐν Αἰτωλικῷ σχολῇ καὶ κατέστη ἰκανὴ νὰ πληρώνη ἀξίως τὸν καθηγητὴν, διὰ νὰ διδάσκῃ «τοὺς ἐν Αἰτωλικῷ καὶ τοῖς ἄλλοις περιχωρίοις παιῖδας». Ὡς καθηγητὴν δὲ αὐτῆς ἔστειλεν ἐκ Βραγγιανῶν ὁ Εὐγένιος τὸν Γρηγόριον Μάνεσιν. Αὐτὸς ἐπὶ ἔτη ἰκανὰ τὴν διηύθυνε «καὶ φοιτηταὶ συνήχθησαν πρὸς αὐτὸν οὐκ ὀλίγοι αὐτόχθονές τε καὶ ὑπερόριοι, γράφει ὁ Γόρδιος. Ἄλλ' οὐ δῆτα καὶ ἀνάλογον ἐγένετο τῇ δαπάνῃ τὸ κέρδος, δι' αἰτίας πολλὰς». Ποῖαι ἦσαν αἱ αἰτίαι δὲν τὰς ἀναφέρει ὁ Γόρδιος. Πιθανὸν ὁ Μάνεσις νὰ ἐπεζήτησε τὴν ζωὴν τῆς ραστώνης καὶ τοῦ γεροντισμοῦ καὶ νὰ παρημέλησε τὰ καθήκοντά του ὡς ὑπευθύνου τῆς σχολῆς. Δὲν ἀποκλείεται ἢ μᾶλλον εἶναι βέβαιον ὅτι πληροφορία περὶ τῆς δυσαρέστου καταστάσεως τῆς ἐν Αἰτωλικῷ σχολῆς

38. Σάθα, Νεολ. Φιλολ. σελ. 329.

ἔφθασαν εἰς τὸν Εὐγένιον, ὁ ὁποῖος καὶ ὑπέδειξε τὰ δέοντα εἰς τὸν ποτὲ μαθητὴν του.

Φαίνεται δὲ ὅτι εἰς τὰς ὑποδείξεις αὐτὰς ἀπάντησε δι' ἐπιστολῆς του μὲ δικαιολογίας ὁ Μάνεσις, ἐκ τῶν ὁποίων λαβὼν ἀφορμὴν ὁ Εὐγένιος τοῦ ἀπηύθυνεν ἕνα ἀρκοῦντως ἐλεγκτικὸν γράμμα. «Ἐλαβα τὸ γράμμα σου — λέγει — καὶ ἐγνώρισά δι' αὐτοῦ τὴν κατάστασιν τῆς ψυχῆς σου καὶ ἐθαύμασα καὶ αἰεὶ θαυμάζω, ὅτι γέρων ὢν καὶ προβεβηκῶς μωραίνεις καὶ ἀκολουθᾷς τὰ γεροντάτα τῶν παλαιῶν Ἀνατωλικιωτῶν. Ἐγὼ δὲν σὲ ἔπεμψα αὐτοῦ νὰ γεροντεύῃς καὶ νὰ ἀκολουθᾷς Μητροπολίτας, ἀλλὰ νὰ διδάσκῃς καὶ νὰ δειχῆς γράμματα, ὅπου τοὺς καιροὺς τούτους πανταχοῦ ἐχάθησαν. Ἐπρόκρινα μᾶλλον τοῦτο ἢ νὰ σὲ ἔχω μὲ λόγον μου νὰ μὲ πιάνῃς ἀπὸ τὸ χέρι νὰ σηκώνωμαι καὶ νὰ μοῦ δείχνῃς τὴν στρατάν ὅπου ἐτυφλώθηκα. Ἄλλὰ σὺ ἐφεῦρες φιλοσοφώτεραν ὁδόν, ἢ νὰ εἰπῶ ἀνοητοτέραν καὶ ἐπαράδραμες τὴν θεωρίαν καὶ τὴν κατὰ Χριστὸν ζωὴν, καὶ σὺ ὄντας αὐτοῦ νὰ λέγουσί τινες ἀπ' αὐτοῦ νὰ φέρουσι τὰ παιδιά τους ἐδῶ νὰ παιδευθοῦν καὶ ἐκεῖνος ὁ Χριστιανός, λέγω δὲ ὁ Μανωλάκης, ὅπου ἔδωσε τὸ τοσοῦτον σιτηρέσιον, ἀκούοντας τὸ ἀκερδές τῆς ἐλεημοσύνης, πῶς τοῦ φαίνεται ἢ τί λέγει καθὼς μοῦ γράφει ὁ Φώτης. Ἄν τὸν Μανωλάκην τὸν ἀπατῶμεν ὡς ἄνθρωπον, τὸν Θεὸν τοῦ παντός πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ τὸν ἀπατήσωμεν, ὅπου γνωρίζει καὶ πρὸ γενέσεως τὰ πράγματα; φοθερὸν γοῦν τὸ ἐμπεσεῖν εἰς χεῖρας Θεοῦ ζῶντος. Καὶ ἔάν διὰ τὴν πολλὴν καὶ μεγάλην του φιλανθρωπίαν μακροθυμεῖ, τί θέλομεν πάθει εἰς τὴν ἐλπίζομένην ζωὴν; ἢ τί νὰ ἀποκριθῶμεν πρὸς τὸν εἰδότα; Ἐπικατάρτος λέγει ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ πᾶς ὁ ποιῶν τὸ ἔργον Κυρίου ἀμελῶς καὶ ἀφωρισμένος ἐκ Θεοῦ. Ἐπάνελθε γοῦν καὶ ἐπιλαθοῦ τῆς παιδείσεως, καὶ ἂν ἐγήρασες κατὰ τὸ παρὸν καὶ δὲν δύνασαι εὐκόλως νὰ ὑπηρετήσῃς σχολεῖον, θές ἀντὶ σοῦ τὸν δοκιμώτερόν σου μαθητὴν νὰ δείχνῃ αὐτοῦ γράμματα καὶ νὰ παιδεύῃ τοὺς ἀπαιδεύτους, ἵδιὰ νὰ δοξάζεται ὁ Θεὸς καὶ οἱ φίλοι τοῦ Θεοῦ ἅγιοι καὶ μετὰ Θεὸν ὁ ἄρχων ἐκεῖνος ὅπου ἔδωκε τὰ ἔξοδα... Γράψαι πρὸς ἡμᾶς τὰ πάθη τῶν Μεσο-

λογγιτών και τί ἐπροξένησεν ἡ ἀμάθεια καὶ ἡ ἀπαιδευσία ἢ πολλή. Ὅποτεν πηγαίνης ἐκεῖ χαιρέτα μας ὄλους καὶ κοι- νῆ καὶ κατ' ὄνομα καὶ διδασκέ τους νὰ ἔχουν φόβον Θεοῦ καὶ νὰ συλλογίζονται τὰ μετὰ ταῦτα, νὰ ἀγαποῦν τὸν Θεὸν καὶ νὰ ἀγαποῦνται ὑπ' αὐτοῦ, ὡς ἄνθρωποι καὶ πλά- σματα Θεοῦ»⁽³⁹⁾.

Ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν καταδεικνύεται πόσον ἠγά- πα τὸ Αἰτωλικὸν ὁ σεβαστὸς γέρων. Αὐτὴν τὴν ἀγάπην εἶχε διαπιστώσει καὶ ὁ Γόρδιος, ὁ ὁποῖος καὶ εἰς βιογρα- φίαν τοῦ Εὐγενίου γράφει ἐπὶ λέξει. «Τοσοῦτον δὲ πάντας ἠγάπα τοὺς ἐκ τοῦ Ἀνατωλικοῦ, ὡς καὶ συχνὰς τούτοις ἐκ- τε Καρπενησιοῦ τὸ πρότερον, καὶ ἐκ τῶν Ἀγράφων τὸ Ἰεῦ- τερον, πέμπειν ἐπιστολάς, νῦν μὲν πρὸς ἦθος τούτους τυ- πῶν, νῦν δὲ πρὸς λόγους προτρέπων, ἔστι δὲ οὖς καὶ ἐλέγ- χων, καὶ ἐτέροις τὰ φιλικὰ προσλαλῶν, καὶ τινας, ὡς εἴω- θεν, ἀστεῖσμούς ἐγκαταμιγνύων τοῖς λόγοις ἰσχυροῦς τε πρὸς αὐτοὺς ἐχρήτο καὶ λόγοις ἅμα καὶ ἔργοις». Ἐὰν καὶ κατὰ πόσον συνεμορφώθη ὁ Γρηγόριος Μάνεις πρὸς τὰς πατρικὰς καὶ ἐντόνους αὐτὰς συμβουλὰς τοῦ Εὐγενίου, ὅ- πως καὶ ἐπὶ πόσον ἀκόμη χρόνον ἐζησεν ἐκεῖ δὲν γνωρίζο- μεν. Ἐπὶ τοῦ τάφου του ἔγραψε βραδύτερον τὸ κάτωθι ἐπί- γραμμα ὁ Ἀναστάσιος ὁ Γόρδιος.

*«Ἐνθάδε Γρηγορίοιο δέμας χθόνα δέκτι μέλαινα
πολλῶν ἐκ στομάτων δὲ Μάνεις κέκλητο».*⁽⁴⁰⁾

Ἐννοεῖται ὅτι καὶ οἱ Αἰτωλικῶται περιέβαλλον μετὰ πολλῆς εὐλαθείας καὶ σεβασμοῦ τὸν Εὐγένιον θεωροῦντες ὄλοι ὡς πνευματικὸν αὐτῶν πατέρα. Πρὸς αὐτὸν δὲ μὲ ἐμ- πιστοσύνην κατέφευγον εἰς περιστάσεις ἀνάγκης. Οὕτω, ὅ- ταν κάποτε εἶχον ὑποχρεωθῆ εἰς πληρωμὴν μεγάλων φόρων, ἐζήτησαν τὴν μεσολάβησιν τοῦ Εὐγενίου διὰ τὴν μείωσιν

39. Ἑλληνικά, τόμ. Ζ' σελ. 231.

40. Θεολογία, 1933, σελ. 326.

αὐτῶν. Ἐκεῖνος ἐφωδίασε δύο ἐξ αὐτῶν ὡς ἐκπροσώπους τῆς πόλεως μὲ συστατικά γράμματα πρὸς τὸν μάλα ἰσχύον- τα καὶ ἐν τῇ Πύλῃ διερμηνέα Παναγιώτην Νικουσίον, συ- σπουδαστὴν του ἄλλοτε πλησίον Θεοφίλου τοῦ Κορυδαλλέ- ως, φίλον του ἀγαπητόν, ὁ ὁποῖος μετὰ πολλῆς τῆς εὐνοίας καὶ ἀγάπης ἐδέχθη τοὺς ἀπεσταλμένους τοῦ Εὐγενίου, ἐ-πραγματοποίησε τὸ αἴτημά των, καὶ ὅ,τι ἄλλο ὑπέβαλαν εἰς αὐτόν. Ἐπέστρεψαν δὲ χαίροντες εἰς τὸ Αἰτωλικόν, ἀνέφε- ραν τὰ τῆς ἐπιτυχίας των εἰς τοὺς συμπατριώτας των, οἱ ὁποῖοι «Εὐγενίῳ μᾶλλον ἢ ἐκεῖνῳ (τῷ Παναγιώτῃ) τὴν χά- ριν ταύτην ἀφωσιοῦντο, ἅτε δὴ τοσαύτης ἀξιοῦμένῳ καὶ πα- ρὰ τῶν μέγα δυναμένων αἰδοῦς».

Ἀπὸ τὸ ἐρημητήριόν του πολλοὺς διὰ μέσου τῶν ἐπισή- μων γνωριμιῶν του καὶ τῶν συστατικῶν ἐπιστολῶν του ἐβοή- θει. Ἰδιαιτέρως σεβόμενος τὸν Πανάγιον Τάφον, τὴν μονὴν τοῦ θεοθαδίστου ὄρους Σινᾶ καὶ τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ ἱερὰν ὑποχρέωσιν θεωρῶν τὴν καθόσον ἠδύνατο οἰκονομικὴν ἐνί- σχυσιν αὐτῶν ἐφωδίαζε μὲ θερμὰς συστατικὰς ἐπιστολάς τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν ἱερῶν τούτων προσκυνημάτων, τοὺς πε- ριοδεύοντας πρὸς συλλογὴν βοηθημάτων. Πολὺ ἐνδιεφέρθη ἰδιὰ τὴν ἱερὰν μονὴν Τατάρνης. Αὕτη εἶχεν ἐρημωθῆ καὶ ἐπὶ 30 ἔτη δὲν εἶχεν ἀξιωθῆ οὐδεμιᾶς προσοχῆς καὶ ἐπιμελείας. Ὁ Εὐγένιος δι' ἐπιστολῶν του πρὸς τοὺς δυναμένους ἐζήτηι καὶ ἐλάμβανεν ὑπὲρ αὐτῆς βοήθειαν. Προέτρεψε δὲ τὸν ἐνά- ρετον ἱερομόναχον καὶ παλαιὸν μαθητὴν του Ἰάκωβον, ἀπὸ τὸ Πέτα Ἄρτης, νὰ γίνῃ ἡγούμενος τῆς μονῆς. Μετὰ δὲ τὸν Ἰάκωβον ἔστειλεν ἡγούμενον τὸν ἐνάρετον καὶ μορφωμένον Ἀνανίαν, τὸν μετὰ ταῦτα ἐπίσκοπον Φαναρίου καὶ Νεοχω- ρίου. Πρὸς αὐτὸν ἔγραψεν ἱαμβικὸν προτρεπτικὸν ποίημα.

*«Μόχθων ἀνευθεν καὶ πόνων οὐδεῖς, τέκνον,
τῆς βασιλείας οὐρανῶν κληροῦν λάχεν·
καὶ γὰρ βιασιῶν ὡς βιασιῇ τυγχάνει,
πόνοις τε πολλοῖς καὶ κόποις θηρευτέα·
τί οὖν τὸ θαῦμα, καὶ τὸ εἰ πολλοῖς πόνοις
ταύτης γενήσῃ τῆς μονῆς ἀοχηγέτης,*

*τῆς πάντα θείας καὶ περικαλλεστάτης,
καὶ ταῦτα μητρὸς τοῦ Θεοῦ μου καὶ Λόγου
περισκεπούσης τῷδε ταύτην τῷ τρόπῳ;
Τοῖνυν γενοῦ μοι τάχος αὐτῆς προστάτης,
καὶ πάντα πάντως χρησιτὸν ἔξει καὶ τέλος».*

Φροντίδα πολλὴν κατέβαλε καὶ διὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν ναῶν. Ἐγνώριζε πόσον ἀπαραίτητος διὰ τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῶν πιστῶν εἶναι ὁ ἐνάρετος ἱερεὺς καὶ ὁ καλὸς ναός. Ἐφρόντιζεν, ὥστε κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ εἰς Καρπενήσιον ἱεροῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Τριάδος νὰ οἰκοδομηθοῦν καὶ ἄλλοι. Συγκινητικὸν ἐνδιαφέρον ἔδειξε διὰ τὸν ναὸν τῆς ἰδιατέρας του πατρίδος ἐπ' ὀνόματι τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου τιμῶμενον. Ὁ προηγουμένως ὑπάρχων, ἦτο μικρὸς καὶ ἀκαλαίσθητος. Ἡθέλησε νὰ ἀνοικοδομήσῃ καὶ αὐτὸν κατὰ τὸν τύπον τοῦ ἐν Καρπενήσιῳ ναοῦ. Ἔδωκεν ὅσα χρήματα ἐχρειάζοντο διὰ τὴν τοιχοποιίαν καὶ τὴν στέγασιν. Οἱ ἐπιστατοῦντες ὅμως εἰς τὸ ἔργον ἐδολιεύθησαν αὐτὸν καὶ ἔκτισαν τὸν ναὸν κατώτερον τοῦ τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ὁ Εὐγένιος ἐν τούτοις ἔστειλε καὶ ἄλλα χρήματα διὰ τὴν ἐσωτερικὴν διακόσμησιν. Παρεκάλεσε δὲ τὸν Ἀνανίαν, ἡγούμενον Τατάρνης, νὰ παρακολουθήσῃ τὴν ἐργασίαν. Παρὰ τὴν ἐποπτεῖαν ὅμως τοῦ Ἀνανίου, οἱ τεχνῖται «τῇ ἑαυτῶν μοχθηρίᾳ χρησάμενοι τὰ μὲν χρήματα κατηνάλωσαν, τὸ δὲ ἔργον ἀτελὲς ἀπέλιπον». Ὡλοκλήρωσε δὲ τὴν διακόσμησιν καὶ τὸν ἀπαρτισμὸν τοῦ ναοῦ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Εὐγενίου ὁ Ἀναστάσιος Γόρδιος, «τῷ καθηγητῇ τε καὶ πνευματικῷ πατρί, καὶ πάντων τῶν καλῶν ἡμῖν μετὰ Θεὸν χορηγῶ χαριζόμενοι», ὅπως γράφει ὁ ἴδιος. Εἰς τὸν Γόρδιον εἶχεν ἀφήσει διὰ τὸν σκοπὸν αὐτὸν καὶ μερικὰ χρήματα ὁ Εὐγένιος.

Πολλὰς ἐξ ἄλλου ἐλεημοσύνας καὶ πολλὰ βοηθήματα παρεῖχεν εἰς τοὺς πτωχοὺς. Ἐστερεῖτο αὐτὸς χάριν ἐκείνων. Διέθετε καὶ αὐτὰ ἀκόμη, πού τοῦ ἦσαν ἀπαραίτητα διὰ τὴν σημερινὴν καὶ αὐριανὴν ἡμέραν, κατὰ γράμμα ἐφαρμόζων τὴν εὐαγγελικὴν ἐντολὴν «μὴ μεριμνήσητε εἰς τὴν αὔριον». Ὑπέφερε ψυχικῶς ἐπὶ τῷ ἀντικρύσματι τῆς ξένης Ἰουστιχίας καὶ

ἐθεώρει τὸν ἑαυτὸν τοῦ ὑπόχρεων νὰ συνδράμῃ ὁπωσδήποτε τὸν στερούμενον. Ὁ Εὐγένιος ἠσθάνετο ἰδιαίτεραν ἱκανοποίησιν καὶ βαθεῖαν χαρὰν ἀπὸ τὴν συνεχῆ πραγματοποιήσιν τῶν ἀγαθοεργῶν, ὥστε ἐκ πείρας πλέον εἶχε γνωρίσει τὴν σημασίαν τοῦ κυριακοῦ λογίου «μακάριον ἐστὶ μᾶλλον διδόναι ἢ λαμβάνειν». Ὁ Γόρδιος μᾶς πληροφορεῖ ὅτι παρεῖχεν ἐπικουρίαν καὶ χορηγίαν «ἰδίᾳ τε καὶ δημοσίᾳ φανερώς τε καὶ ἀφανῶς» εἰς τόσων ἔκτασιν, ὥστε κανεὶς καὶ ὁ ἰκανότερος εἰς λόγους ρήτωρ νὰ μὴ εἶναι δυνατὸν νὰ περιγράψῃ ἀξίως τὴν ἐνεργὸν καὶ πλουσίαν φιλανθρωπίαν του. Συμπαθὴς καὶ φιλόπτωχος πάντοτε δὲν ἐκράτει τίποτε διὰ τὸν ἑαυτὸν του. Ἐζημὲ ἀπόλυτον ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν στοργικὴν πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὄντως «ἡ πάντων προνοητικὴ καὶ τῶν καλῶν ἀφθοнопάροχος τοῦ Θεοῦ σοφία καὶ δύνამις οὐδαμῶς αὐτὸν τε καὶ τοὺς εἰς αὐτὸν ὀρῶντας τῶν δεομένων εἰς τέλος τῇ ἐνδείᾳ κατελίμπανε».

Εἰς ἐπιστολήν, τὴν ὁποίαν ἔγραψε «τῷ Παναγιωτάτῳ καὶ Σεβασμιωτάτῳ πατρί καὶ δεσπότῃ καὶ Οἰκουμενικῷ Πατριάρχῃ κυρίῳ Παρθενίῳ» ἀφήνει νὰ ἐκχυθῇ ὁ θησαυρὸς τῆς ἀγάπης του καὶ νὰ ὁμιλήσῃ ἡ πλουσία του προσωπικὴ πείρα διὰ τὴν ἀξίαν τῆς εὐεργεσίας. Τὴν θεωρεῖ ὡς ὑπερτάτην ἀρετὴν ἐξομοιώνουσαν τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὸν Θεὸν καὶ μέτοχον αὐτὸν τῆς θεότητος ἀναδεικνύουσαν. «Θεῖόν τι χρῆμα — λέγει — καὶ δῶρον ὡς ἀληθῶς χαρίεν τοῖς ἀνθρώποις καὶ θυμῆρες ἢ εὐεργεσία, Παναγιώτατε Δέσποτα! καὶ γὰρ οὐδὲν ἐν ἀνθρώποις τοιοῦτον ἦκει καλὸν οὔτε μὴν ἤξεται. Ὅπόσον ἄρα τὸ εὐεργετεῖν καὶ ἀπλῶς μεταδιδόναι τὸ φιλάνθρωπον ἢ θανατεῖν παρ' ὧν μηδὲν τι (ἐλπίζει) ἀπολαβεῖν; τίνα τούτῳ τῶν ὄντων ἴσον ἢ νομιζόμενων, ἢ ποῖον θεϊότερον ἄλλο ἢ σωστικώτερον; Γνώρισμα τοῦτο τῆς πρώτης ὄντως καὶ μακαρίας φύσεως τὸ εὐεργετεῖν ἐχούσης καὶ τούτου παυομένης οὐδέποτε, κἂν οὕτω πως ἢ ἄλλως τῶν εὐεργετομένων ἐχόντων, μεθ' ἧν καὶ τοῖς ἀρετὴν πλησιεστέροις Θεῷ, τῇ τε πρὸς αὐτὸν μεθέξει καὶ εὐπαρρησιάστῳ ἐγγύτητι» (41).

41. Ἑλληνικά, τόμ. Ζ' σελ. 244.

Εἰς τὰ Βραγγιανὰ μένων δὲν ἐσταμάτησεν, οὔτε κἄν καὶ ἐμείωσε, τὰς ἀγαθοεργίας του καὶ ὅταν ἀκόμη τὰ ἐμπιστευμένα εἰς τὸν Παναγιώτην ἐν Κων)πόλει ἐχάθησαν. Διότι ἀποθανόντος τοῦ Παναγιώτου, οἱ κληρονόμοι οἰκειοποιήθησαν αὐτὰ καὶ οὐδὲν εἰς τὸ μονῆριον πλέον ἔδωσαν. Ἐναντίον τῶν καταχραστῶν ἔκαμεν ἀφορισμὸν «ὡς ἔθος τῆ καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησία». Ἐξ αἰτίας ὅμως τοῦ ἀφορισμοῦ ἐπετιμήθη σκληρῶς παρὰ τινος τῶν χωρικῶν διὸ καὶ στενοχωρηθεὶς ἔφυγεν, ἔχων μαζύ του καὶ τὸν Ἀναστάσιον τὸν Γόρδιον, εἰς Καρπενήσιον τὸ 1974, καταλιπὼν ὡς ἡγούμενον τῆς Γούθβας τὸν ἱερομόναχον Σάβθαν, τὸν ὁποῖον, διὰ τὴν πολλὴν ἀρετὴν του, ὠνόμαζε Σάβθαν ἡγιασμένον.

Ἄλλὰ καὶ εἰς Καρπενήσιον, παρὰ τὴν ἐπιθυμίαν καὶ τὴν ἐπιμονὴν τῶν πλείστων, ὀλίγον σχολαρχήσας πάλιν, δὲν ἔμεινεν. Ἀνεχώρησεν τὸ 1675 ὡς μόνον συνοδὸν παραλαβὼν τὸν Ἀναστάσιον εἰς τὴν ἰδιαιτέραν του πατρίδα Μέγα Δένδρον, ἔπειτα εἰς Ναύπακτον, ἐκεῖθεν δὲ εἰς Μεσολόγγιον καὶ ἀπὸ ἐκεῖ εἰς Αἰτωλικόν, ὅπου φαίνεται ὅτι ἔμεινεν ἐπὶ τινα χρόνον⁽⁴²⁾. Διὰ τοῦ Ἀχελώου Ἰδέ, καὶ κατόπιν πεζοπορῶν, ἦλθεν εἰς Δραγαμέστον, ὅπου παρέμεινε καθ' ὄλον τὸ διάστημα τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς. Μετὰ δὲ τὰς ἐορτὰς τοῦ Πάσχα «διαπόντιος» καὶ διὰ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀχελώου ἦλθεν εἰς Κατοχήν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Αἰτωλικόν.

Ὁ πόθος του πρὸς μίαν ἡσυχον ζωὴν ἦτο τώρα περισσότερον σφοδρός. Ἐπειδὴ αἱ περιοχαὶ αὐταὶ δὲν τοῦ παρεῖχον τὴν ποθητὴν μόνωσιν, ἦλθεν εἰς μονὴν Τατάρνης, ὅπου ὅμως ἠσθένησεν. Οἱ κάτοικοι Βραγγιανῶν διὰ τῶν προϋχόντων των ἔσπευσαν ὁμοθυμαδὸν νὰ τὸν καλέσουν καὶ πάλιν εἰς ἀγίαν Παρασκευήν. Τὸν παρεκάλεσαν μὲ πολὺν σεβασμὸν καὶ πολλὴν ὑπομονήν, ὥστε ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ. Οἱ κάτοικοι

42. Τὸ Αἰτωλικόν, τὸ ὁποῖον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Εὐγενίου, πολλάκις ἐπεσκέφθη καὶ ἐπὶ πολὺ ἔμεινεν ὁ Γόρδιος τὸ χαρακτηριστικὸν «ὅμοιον τῆ ἀμφιρρύτῳ καὶ ἀναποδράστῳ τῆς Καλυψοῦς νήσῳ» (Σάβθα Μεσαιων. Φιλολογ. τόμ. Γ' σελ. 539).

μεγάλως ἐχάρησαν καὶ τοῦ ἐπεφύλαξαν ἐγκάρδιον καὶ ἀνυπόκριτον ὑποδοχήν. Παρέμεινεν ἐκεῖ πάλιν ἀπὸ τοῦ 1676 ἕως τὸ 1682. Πρὸς ὀλίγον μόνον ἀπῆλθεν εἰς Καρπενήσιον (1680), διὰ νὰ ἐπανέλθῃ καὶ πάλιν εἰς Γούθβαν, ὅπου καὶ παρέμεινε πλέον μέχρι τῆς τελευτῆς του.

3. Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΤΟΥ

Έννοείται ότι η περιοχή, εις την οποίαν έμενεν, ήτο κατ' έξοχήν πληκτική και άνθυγιεινή. Γούθαν πολυ έπιτυχως την είχαν ονομάσει δια τὸ άνήλιον και ύγρον αὐτῆς. Ὁ ἴδιος ὁ Εὐγένιος εις διαφόρους αὐτοῦ έπιστολάς την ονομάζει πολλάκις βαθυσκίαστον, σκοτεινήν, άνήλιον, άδεσμον φυλακήν, με πολυ ὀλίγας τὰς καλὰς ήμέρας. Εις μίαν του έπιστολήν γράφει. «Άνέθηκα εις τὰ βουνὰ ταῦτα τῶν Ἀγράφων, ὅπου και αἱ γίδες — καθὼς λέγει ὁ λόγος — τὰ μισοῦν δια τὴν τραχύτητα. Δέν εἶδαμεν ὅμως οὐδεμίαν ήμέραν καλήν, μήτε νόστιμον, καθὼς ή ποιήσις λέγει· ἀλλὰ ή άρρωστεια ή μία άκόμη δέν υγιάζεται, και άλλη ξαναφαίνεται χειρότερη τῆς προτέρας, και έξ εκείνης πάλιν άλλη ὁμοίως» (43). Εις άλλην του έπιστολήν πρὸς τὸν Παναγιώτην περιγράφει άκόμη ζοφερώτερον τὴν τραχύτητα και τὸ άνθυγιεινὸν τῆς Γούθας: «Ἡξεύρεις — γράφει — ὅτι τὰ οὐρανομήκη αὐτὰ και ὕψηλότατα βουνὰ τῶν Ἀγράφων μετὰ τὸν Αὐγουστον σκανδαλίζονται και στέκοντα βαρετὰ και άγρια, μάλιστα ή άνήλιος Γούθα ή έδική μου, ή άδεσμος και σκοτεινή φυλακή, ή ζόφωσις ὄχι ή έξάμηνος, ὡς λέγεται, ἀλλὰ ή μακρὰ και πολυχρόνιος». «Ἡ σημασία τοῦ ὀνόματος φανερώνει και τὴν διάθεσιν τοῦ τόπου· Γούθα γοῦν λέγεται· εἶναι ὅμως σκοτεινή και άνήλιος και σκιά τοῦ θανάτου» (44) ὥστε και «ήμᾶς ζοφώδεις και άηλίους έργάζεσθαι» (45).

43. Ἑλληνικά, τόμ. Θ' σελ. 124.

44. Ἑλληνικά, τόμ. Ζ' σελ. 249.

45. Ἑλληνικά, τόμ. Θ' σελ. 314.

Πρὸς τὸν αγαπητὸν του μαθητὴν και σεβαστὸν συνάμα Μητροπολίτην Λαρίσης Διονύσιον γράφων ὠνόμαζε τὴν Γούθαν «λεόντων λάκκον ή βορβόρου». «Ἄν δέ κατὰ Δαυϊτικὸν τις εἶπη λάκκον, εις ὃν πολλοὶ μετὰ θάνατον, φεῦ! καταβαίνουσιν, οὐκ ἂν εἶη τοῦ προσήκοντος ἐκτός» (46).

Ἄναψυχὴν εὕρισκεν εις τὰς ὠραίας τοποθεσίας τῆς περιοχῆς μάλιστα δέ πλησίον τῆς δροσερᾶς πηγῆς τῆς Γούθας, ὅπου ὑπὸ τὴν εὐσκιόφυλλον κερασέαν άνεπαύετο. Συνέθεσε δέ και ὠραῖον έπίγραμμα, δια τοῦ ὁποίου ή πηγή, «φοντάνα», ὅπως τὴν ὠνόμαζαν οἱ έντόπιοι, προσφωνεῖ τὸν διαβάτην.

*«Ἴζεό μοι παρὰ, ὦ ξένε, κἂν κεν ὁδοῖο παρελκω,
πίε δέ και νάμαιος, τοῦδε άκηρασίου.
Ἐλθὼν οὖν ὑπὸ τῆς δε κεράσου μοι άνάκεισο·
νίζε θοοὺς τε πόδας, χρωῖα τέρην τε ἄπαν.
Φονιάνα κικλήσκουσί με νῦν ἐγχώριοι ἄνδρες
φωνῆ τῆ Λατίνων, οὐκ Ἀχαῖδι, φίλε».*

Τὴν μετάφρασιν τοῦ έπιγράμματος, ὅπως τὴν έφιλοτέχνησεν ὁ Π. Ι. Βασιλείου, παραθέτομεν:

*«Κάθησε κοντά μου διαβάτη, ἂν και βροσκομαι παρὰμερα,
πιές κι' ἀπὸ τοῦτο τὸ θάνατο νερό.
Μιά κι' ἤλθες, ξάπλωσε κοντά μου κἂτ' ἀπ' αὐτὴν τὴν κερασιά·
νῖψε τὰ γρήγορά σου πόδια κι' ὄλο τὸ τρυφερό σου δέρμα.
Οἱ ντόπιοι ἄνθρωποι με λέν Φοντάνα
στὴ γλῶσσα τῶν Λατίνων, κι' ὄχι, αγαπητέ μου, στὴν ἑλλη-
νική».*(47)

Τὴν άσκητικὴν και ταλαιπωρημένην ζωὴν του με έξαιρετικὴν παραστατικότητα και λογοτεχνικὴν χάριν περιγράφει ὁ ἴδιος ὁ Εὐγένιος εις έπιστολήν του «πρὸς τὸν σπουδαιότατον έν ἱεροδιδασκάλοις κύριον Τιμόθεον», τὸν Κύπριον. Εις αὐτὴν λοιπὸν μεταξὺ τῶν άλλων ἱστορεῖ:

46. Ἑλληνικά, τόμ. Η' σελ. 144.

47. Ἔργ. μν. σελ. 37.

«Ἐκατοικήσαμεν τώρα σὺν Θεῷ καὶ δι' εὐχῶν τῶν ἀγίων εἰς τι χωρίον, τῶν Ἀγραφῶν χωρίον λεγόμενον Μεγάλα Βραβιανὰ, λεγόμενον οὔτε συγκρινόμενον εἰς ἄλλα μικρότερα. Συνασκοῦμεν μετ' ὀλίγων ἀδελφῶν, σπουδάζοντες φιλοπόνως τὸ γινῶθι σαυτὸν, μάθημα πολλῶν καλῶν περιεκτικόν. Κατοικοῦμεν ὄχι εἰς τὸ χωρίον ἀλλ' εἰς μονύδριον τι τοῦ ρηθέντος χωρίου πλησίον, εἰς ὄνομα τιμῶμενον τῆς περιφήμου καὶ θεοτιμήτου μάρτυρος Παρασκευῆς. Γείτονες δὲ ἡμῖν οὐ μόνον ἀνθρώποι, ἀλλὰ τὴν μὲν νύκτα συμβάλλουσιν ἡμῖν καὶ οἱ μηλοφόνοι καὶ ἀγριόθυμοι λύκοι καὶ ἄρκτοι αἱ στυγερώτατοι, σὺν τούτοις δὲ καὶ τῶν ἀλωπέκων πλῆθος, τὴν δὲ ἡμέραν ἐπισκιαζουσιν ἡμᾶς οἱ γῦπες καὶ οἱ ἰκτῖνοι, κορῶναί τε καὶ κόρακες, ὀρῶμεν δὲ τὸν ἥλιον ὡς ἀπὸ κάρνης καὶ τοῦτον μόλις μετὰ τὴν πέμπτην καὶ ἕκτην ὥραν τῆς ἡμέρας, ἐφ' ἣν οὐδὲ οἱ ἀσκηταὶ τροφῶν εἰσιν ἀμέριμοι. Θεατὸς δὲ ἡμῖν καὶ ὁ οὐρανός, ἀλλ' οὐ πλεῖον ἀλωάδος, πλὴν τοῦ ὀλίγου ἀποστήματος, ἀστέρας δὲ ὀρῶμεν μόνον τὴν πλειάδα καὶ τὸ τοῦ ταύρου ἀστροθέτημα, τὸν κύνα τε καὶ τὸν ζωδιακόν, καὶ ταῦτα ἐκ διαλειμμάτων καὶ ποτὲ μὲν, ποτὲ δ' οὐ. Ὁ δὲ ἄρκτοῦρος καὶ ἡ ἄρκτος καὶ ὁ πῶλος καὶ τὰ περὶ αὐτὸν ἀποκρούπτονται τοῖς ὄρεσι. Σίτος δὲ καὶ σταφυλὴ καὶ τὸ γλυκερώτατον σῦκον καὶ ἄλλα τούτοις παρόμοια εἶναι εἰς ἡμᾶς μυθικὴ μακαρία· κράμβη δὲ ἡμῖν ἐστὶν ὁ πᾶς βίος, κράμβη ἐψητὴ, κράμβη ταιριχευτὴ, κράμβη μετὰ ὕδατος καὶ ἄλτων ἦν καὶ ἀρμίαν ἢ χυδαία ὀνομάζεται φωνή. Πολλὴ δὲ ἡμῖν ἀντὶ ἄλλου ὄφρου καὶ ὤμῃ προσφέρεται. Παγκράμβιος ἡμῖν, φεῦ, ὁ παρὼν βίος βατράχοις καὶ κάμπης ὄμοιοι. Ἄν ἀγαπήσωμεν καὶ ποτὲ τὴν μετρίαν οἰνοποσίαν καὶ νὰ πῖωμεν τοῦ μετρίου περισσότερον, διὰ νὰ χωνεύσωμεν τὰς μερίμνας καὶ τὰς λύπας τὰς βλαβεράς, καὶ νὰ ἀνακαλέσωμεν τὸν λόγον μας εἰς τὸ εὐθυμότερον, τὴν χάριν ταύτην δὲν ἠμποροῦμεν νὰ τὴν ἔχωμεν οἱ ταλαίπωροι ποτέ, διὰ τὴν ἀντιπάθειαν ὅπου ἔχει ἡ κράμβη πρὸς τὸν οἶνον. Ἀντιμάχεται γάρ, λέγουσιν οἱ περὶ τὰ τοιαῦτα, δεινοί, ἢ κράμβη τὸ γεράσιον τοῦτο αἷμα τῆς σταφυλῆς, λέγω δὲ τὸν οἶνον, τὸ πολυγηθὲς πόμα καὶ χρηστευλόγητον. Τόσα γοῦν κακὰ προξενάει εἰς ἡμᾶς τὸ κακὸν

τοῦτο λάχανον ἢ κράμβη, ὅτι μᾶς ἔκαμε τώρα καὶ τῶν ἀλόγων ζώων ἀλογωτέρους, διὰ τὴν ποικίλην καὶ συχνοτέραν αὐτῆς μετάληψιν· καὶ οὐδὲ τὸν παλαιὸν καὶ σοφὸν ἐλαβόμεθα λόγον τὸν λέγοντα, δις κράμβης θάνατος. Ροχθεὶ δὲ πλησίον εἰς τὴν μονὴν μας καὶ ποταμὸς λιθοφόρος μόνον, οὐ ψαρφόρος, ἀμοιροῖ δὲ παντάπασιν ὄχι μόνον ἰχθύων, ἀλλὰ καὶ ἐνύδρου ζώου παντὸς καὶ ζωοφύτου, παραπλήσιος τῆς ἀσφάλτιδος λίμνης, τῆς πλησίον οὔσης τῆς ἀγίας πόλεως Ἱερουσαλήμ, ἣν θάλασσαν νεκρὰν ὁ κοινὸς ὀνομάζει λόγος. Ἐχομεν καὶ καλλίερρον ὕδωρ καὶ πολλὰ κρυερόν καὶ πότιμον καὶ τροφῶν ὁποίων ποτὲ ὄντων πεπικώτατον, ποτίζεται δὲ καὶ ἅπας ὁ τῆς μονῆς τόπος βουλομένων ἡμῶν, δι' οὗ τὰ πέριξ αὐτῆς γίνεται χλοερὰ καὶ ἐπίχαρι, μάλιστα εἰς τὸν καιρὸν τοῦ θέρους καὶ οὕτως ποιεῖ τοὺς περιπάτους ἡμῶν γλυκεροὺς καὶ ἀνακλητικοὺς πρὸς τὸ εὐθυμότερον. Καὶ ταῦτα μὲν ὁ φιλοπαίγμων ἐγὼ· σὺ δὲ μοι ἀδελφῶν ὑπερῆδιστε, ὑπερεύχου διὰ παντὸς τῶν φίλων καὶ μέμνησο ἐπὶ τῶν ἱερῶν σου καὶ θεοπειθῶν εὐχῶν καὶ εἴπερ ἐμοῦ προανέλθης εἰς τὴν μακαρίαν ἐκείνην καὶ ἐλπίζομένην ἀποκατάστασιν, ἀνάμενε μετὰ σέ καὶ ἡμᾶς σὺν Θεῷ· εἰ δὲ μὴ γε προαπέλθωμεν ἡμεῖς (ἐὰν κλείσουμεν προωύτερα ἡμεῖς γιὰ πάντα τὰ μάτια) ἀναμενοῦμεν σε φιλοφρόνως καὶ ὑπίαις χερσὶν ὡς λέγεται. (Θὰ σέ καρτεροῦμε μὲ ὄλη μας τὴν ἀγάπη καὶ μὲ ἀνοιχτὴ ἀγκαλιά). Ὑγίαινε πάлин.

Ἀπὸ τὰ Βραβιανὰ τῶν Ἀγραφῶν 1661

Σὸς ἀεὶ σὸς

Ὁ ἐξ Αἰτωλίας εὐτελής Εὐγένιος Ἰωαννοῦλιος
ἱερομόναχος (*8)

Δὲν ἀνῆκεν εἰς τὴν τάξιν τῶν ψευδοφιλοσόφων ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἀπὸ κάποιαν τάχα ἀνωτερότητα κινούμενοι, ἀδιαφοροῦν διὰ τὴν ὑγείαν τοῦ σώματος, οὔτε εἰς τὴν τάξιν τῶν

48. Π. Ι. Βασιλείου. Εὐγένιος Γιαννούλης ὁ Αἰτωλὸς σελ. 62 καὶ περιοδικὸν Ἀθηναῖα 1941 σελ. 56.

φιλοζώνων, οί οποίοι από δέος ένώπιον τής άσθeneίας και του θανάτου έχουν κάμει κύριον μέλημα τής ζωής των τήν υγείαν και τήν καλοπέρασιν. Ο Εϋγένιος έβλεπε τήν παρούσαν ζωήν ως βώρον Θεου διά τήν πνευματικήν οικοδομήν αυτού τούτου του ανθρώπου και τήν έξυπηρέτησιν του πλησίον. Τήν δέ υγείαν ως συνυπουργούσαν εις τήν πραγμάτωσιν του σκοπού αυτού. Δέν παρεγνώριζεν όμως, ότι και ή άσθeneia είναι ένα άποτελεσματικόν παιδαγωγικόν μέσον τής αγάπης του Θεου εις πολύπλευρον έξυπηρέτησιν του ανθρώπου. Διά τούτο όσάκις ήσθenei έχρησιμοποiei τά πρόχειρα φάρμακα τής εποχής εκείνης, χωρίς όμως και νά καταθλίβεται όσάκις έβλεπε τήν άσθeneian παρατεινομένην ή δορυφορουμένην και από άλλας. Έδεικνυεν υποδειγματικήν ύπομονήν και ως άληθής πράγματι φιλόσοφος έσκεπτετο, ότι τó σωμα είναι φθαρτόν υπό τών άσθeneiών προσθαλόμενον και υπό του γήρατος άναποφεύκτως έξαντλούμενον. Άποτελεί δέ ματαιοπονίαν τó νά θέλη κανεις νά ανανεώση και νά καταστήση σφριγηλόν τó σωμα του, όταν αί χιόνες του γήρατος έχουν πλέον επικαθήσει εις αυτό. Και τότε δέν θα τó παραμελήση, αλλά πρό παντός τότε θα έχη έστραμμένον τόν νούν προς τó βιολογικόν τέρμα του όποιου τήν έγγύτητα προμηνύει τó γήρας.

Εις τά 70 περίπου έτη του με τοιοϋτον φιλόσοφον βλέμμα θεωρών τās άσθeneίας του σώματος και τόν επικείμενον θάνατον έγραφε τó 1655, ότι αί ταλαιπωρείαι του σώματος προέρχονται από τήν άσθeneian και από τó γήρας, άμφοτέρων δέ Ιατρός θα γίνη ό θάνατος, «συνιατρεύοντας άντάμα και άλλα μύρια κακά, τά όποια και άν ήθελαν συνέλθει όμοϋ όλοι του κόσμου οί Ιατροί και παλαιοί και νέοι ήθελαν κοπιάσει ματαιώς». Και προσθέτει: «Η ζωή μας τώρα είναι επί θύραις θανάτου και έξ ανάγκης μάς ακολουθοϋσι πολλά κακά και άνίατα, ότι τά γεροντικά σώματα παθαίνουσιν εύκολα από πάσαν άφορμήν. Τó νέον ρούχον άν τó πιάση ή βίατος ή ό παλιούρος, δέν ήμποροϋν νά τó χαλάσουν τόσον, ή τυχόν και όλότελα' άμή άν πιάσουσι σαπημένον παλαιόρρουχον, περισσότερο κρατοϋσι παρά όπου άφίνουσιν. Έτζη

και τά ανθρώπινα σώματα παθαίνουσιν πολλά εύκολα από μικράν άφορμήν. Όταν γοϋν αί άκραis του σώματος και τó σωμα ψυχραίνονται εύκολα και κινούμενα και όλίγον δρόμον άποστένουονται, ταϋτα και άλλα πολλά άντάμα με ταϋτα είναι σημεία φανερώτατα του θανάτου και μαντατοφόροι προφανείς και άγγελοι άδιάφειστοι» (49).

Έπανειλημμένως εκεί ειχεν άσθeneσει. Παρ' όλας όμως αυτάς τās περιπετείας έδεικνυεν έγκαρτέρησιν και ύπομονήν. Διετρήει δέ πάντοτε ζωηράν τήν διάθεσιν νά φέρεται έξυπρητικός ποικιλοτρόπως εις τούς έγγϋς και τούς μακράν. Κατά τά τελευταία έτη τής ζωής του έφιλοσόφει περισσότερο επί του θανάτου και άπερροφάτο εις τήν θεωρίαν τής μελλούσης ζωής. Έβουθίζετο εις μακράς προσευχάς και κατά τās νύκτας ήγειρετο από τήν κλίνην του και προσήχετο μετά στεναγμών και δακρύων. Παρηκολούθει άνελλιπώς και μετά βαθείας κατανύξεως πάσας τās Ιεράς ακολουθίας και λειτουργίας. Τόση δέ ήτο ή προσοχή του, ώστε τούς σφαλλόμενους κατά τήν άνάγνωσιν ψάλτας και άναγνώστας άντελαμβάνετο άμέσως, τούς παρετήρει και τούς υπεχρέωνε νά έπαναλάβουν όρθώς τήν φράσιν. Όταν δέ έψαλλε κατεϋσσετο μέχρι δακρύων και ή συγκίνησίς του μετεδίδετο και εις τούς άλλους εκκλησιαζομένους.

Πρό ίκανού χρόνου ειχε κατασκευάσει τόν τάφον του εις τήν μονήν τής Άγίας Παρασκευής, τόν όποιον και καθημερινώς έβλεπεν εις οικοδομητικήν ύπόμνησιν του άναποφεύκτου και έγγιζόντος ήδη τέρματος τής ζωής του. Εις έπιστολήν, τήν όποιαν απέστειλε προς τόν πιστόν και αγαπητόν φίλον του μητροπολίτην Θεσσαλονίκης Διονύσιον (1665-1670) τόν έπιλεγόμενον Βαρδαλήν, πρώην μητροπολίτην Λαρίσης (1652-1662) και τέως Πατριάρχην (1662-1665) έγραφε «με τήν όφειλομένην εκ ψυχής πάντοτε εύλάβειαν» και τά έξής: «Τó γηραλέον ήμών σωμα υπό πολλών δορυφορείται, δέσποτα, κακών και καθ' ώραν υπό τής μνήμης εκκεντάται έτοι-

49. Έλληνικά, τόμ. Η' σελ. 236.

μως ἔχειν τὰ πρὸς τὴν ἔξοδον... Ἐγγὺς μὲν ἡμῖν ἐλπίζω ταῦτα μεθ' ἃ καὶ ἡ τῶν βεβιωμένων ἀπολογία καὶ ἀπόδοσις»⁽⁵⁰⁾. Μέχρι δὲ καὶ τῶν τελευταίων του στιγμῶν διετήρει ἀκεραίας καὶ διαυγεῖς τὰς διανοητικὰς του δυνάμεις καὶ δὲν ἔπαυε νὰ παρέχῃ συνετὰς καὶ πολυτίμους συμβουλὰς εἰς τοὺς περιοίκους καὶ εἰς τοὺς ἀπὸ μακρυνὰ μέρη ἐπισκεπτομένους αὐτόν.

Ὁ θάνατός του ὑπῆρξεν ἀνώδυνος, ἤρεμος καὶ σχεδὸν ταχύς. Ἐλαφρῶς μόνον ἠδιαθέτησε, μικρὸς τις πυρετός τοῦ παρουσιάσθη καὶ μὲ πλήρη καθαρότητα διανοίας παρέδωκε τὸ πνεῦμα του τὰς πρωϊνὰς ὥρας τῆς 6ης Αὐγούστου, ἑορτῆν τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος τῷ 1682. Ἡ ἐκδημία του συνεκίνησεν ὅλην τὴν περιοχὴν.

Εἰς ὅλους ἐστοίχισεν πολὺ ὁ θάνατος τοῦ ἐκλεκτοῦ αὐτοῦ ἐργάτου τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Ἔθνους. Ἰδιαιτέρως ἐγένετο μὲ ἀπερίγραπτον λύπην τὸν εὐγνώμονα μαθητὴν του Ἄναστάσιον Γόρδιον, ὁ ὁποῖος ὑπὲρ πάντα ἄλλον εἶχε γνωρίσει ἐκ τοῦ πλησίου καὶ εἶχε ἐκτιμῆσει βαθύτατα τὴν ἀξίαν τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἀνδρός. Ὁλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ἐκδημίαν τοῦ διδασκάλου εἰς συγκινητικὴν ἐπιστολὴν ἀπὸ τὰ Βραγχιανὰ πρὸς τὸν ἐν Τρίκκῃ ἱερέα Νικόλαον Μερχοθίτην, ἔγραφε μεταξὺ τῶν ἄλλων. «Παπᾶ κύρ Νικόλαε, πάλιν χαίροις. Ἐκ τοῦ παρόντος, τὸ ὁποῖον ἔγραψα ὕστερον μετ' ὀλίγας ἡμέρας, τῆς φανερώσω τὸν θάνατον τοῦ ἡμετέρου πατρὸς καὶ διδασκάλου, μᾶλλον δὲ τοῦ κοινοῦ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης φωστῆρος, κυρίου Εὐγενίου, τῆ πέμπτη τοῦ Αὐγούστου, τοῦ φωτός μου τὴν στέρησιν, τὸ βαθὺ σκότος, τὸ νέφος τῆς ἀθυμίας καὶ πάντα τὰ τῷ ἐκείνου θανάτῳ ἐπόμενα. Ὡς τῆς ζημίας. Φεῦ τῆς ἀτυχίας περαιτέρω γράφειν οὐκ ἐπιτρέπεται τὰ δάκρυα.

Ὁ σὸς Ἄναστάσιος»⁽⁵¹⁾.

50. Ἑλληνικά, τόμ. Η' σελ. 136.

51. Μ. Παρανικά. Αἱ Σχολαὶ Ἀγράφων κλπ. Ἑλληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Κων)λεως 1895 τόμ. ΚΣΤ' σελ. 5.

Ἐτάφη μὲ πολλὴν τιμὴν καὶ λαμπρότητα εἰς τὸν προκαθωρισμένον τάφον του. Ἐπὶ τοῦ μνημείου του ἐχαράχθη ἐπίγραμμα συντεθὲν ὑπὸ Ἀναστασίου τοῦ Γορδίου καὶ ἔχον οὕτω:

*«Ἐνθάδε Εὐγενίῳ μεγακλέος ἀνέρος ἐσθλοῦ
κεῖται ἐπ' εὐσεβίῃ σῶμα μέγ' Εὐγενέος».*

Ὁ Ἄναστάσιος ὁ Γόρδιος, ὁ στοργικὸς καὶ ἀφωσιωμένος αὐτὸς μαθητῆς, περιγράφει μὲ ἀδρομερεῖς γραμμὰς καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἐξωτερικῆς ἐμφάνισεως τοῦ διδασκάλου του. Ἦτο, λέγει, κατὰ τὸ ἀνάστημα μέτριος, τὸ σῶμα εὐσθενές, οὔτε παχύς οὔτε ἰσχνός, ὀλίγον τι προκύπτων. Εἶχε μεγάλην τὴν κεφαλὴν, γλαυκοὺς τοὺς ὀφθαλμούς, δασείας τὰς ὀφρῦας, «τὴν ρίνα μικρὸν τι πρὸς τὸ σιμὸν ἀποκλίνουσαν» τὰ ὄντα σύμμετρα πρὸς τὴν κεφαλὴν, τὰς παρεῖας λευκάς μὲ ἐπιπολάζον τὸ ἐρυθρὸν χρῶμα, τὰ χεῖλη ὀλίγον παχέα καὶ πυκνὸν τὸν πώγωνα. Αὐτὸς δὲ ὁ Ἄναστάσιος ὁ Γόρδιος ἔγραφε, πολλάκις δὲ καὶ ἐκράτει ἐν ἀντιγράφῳ, τὰς ἐπιστολάς τοῦ διδασκάλου του Εὐγενίου, ἐνῶ ἀκόμη ἦτο παῖς καὶ ἐσπούδαζε παρ' αὐτῷ τὰ ἐγκύκλια μαθήματα⁽⁵²⁾.

Εἰς τὸν ὑπ' ἀριθ. 315 κώδικα τῆς βιβλιοθήκης τοῦ πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας σώζεται ἰδιόχειρος ἡ διαθήκη τοῦ Εὐγενίου γραφεῖσα τὴν 1 Ἰουλίου τοῦ 1669. Αὕτη ἐδημοσιεύθη εἰς τόμον «Γέρας Ἀντωνίου Κεραμοπούλου», ἔτος 1953 σελ. 487. Μεταξὺ τῶν ἄλλων γράφει τὰ ἑξῆς ἡ διαθήκη:

«Ἐπειδὴ, καθὼς οὖριζει ἐν εὐαγγελίοις ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός (ἀδελφοί) οὐδεὶς ποτε τῶν ἀνθρώπων ἐγνώρισε τὴν ἡμέραν οὐδὲ τὴν ὥραν τοῦ αὐτοῦ θανάτου, ἢ ὅπως νὰ εἰπῶμεν γνωρίζει, καὶ τοῦτο οὕτως ἔκονόμηνε διὰ πολλὰς αἰτίας, ἡμῖν μὲν ὡς ἀνθρώποις, οὖσιν ἀγνώστοις, γνωρίμοις δὲ τῷ Θεῷ μόνῳ τῷ εἰδότη τὰ πάντα. Ἐρχεται γάρ, φησὶν, ὁ θάνατος

52. Ἑλληνικά, τόμ. Ζ' σελ. 97 καὶ 94.

ὡς κλέπτῃς ἐν νυκτί· διὰ τὸ ἀγνώριστον γοῦν τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ τῆς ὥρας παραγγέλλει διὰ πολλῶν ἡμῖν ὁ ρηθεὶς Δεσπότης εἶναι ἡμᾶς ἐτοιμοὺς πάντοτε καὶ παρεσκευασμένους. Τοῦτο τοίνυν συλλογιζόμενος καὶ ἐγὼ ὁ ἐλάχιστος ἐν ἱερομονάχοις Εὐγένιος Ἰωαννοῦλιος πολλάκις ἠθέλησα ἔτι ζῶν καὶ ὑγιῶς φρονῶν καὶ ἀπὸ πολλοῦ ἤδη χρόνου νὰ οἰκονομήσω τίποτε χρησιτὸν ἔργον καὶ θεοφιλὲς καὶ σωτήριον πρὸ τοῦ θανάτου, διὰ τὴν ἀγάπην τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς Χριστοῦ τοῦ σωτήρος τῆς δόξης, τοῦ παθόντος ὑπὲρ ἡμῶν καὶ ἐκ νεκρῶν ἀναστάντος. Εὐδοκίματα τοιγαροῦν ἡμῖν κατὰ τὸ παρὸν ἀργυροῖδιόν τι μικρόν, χρυσᾶ δηλονότι εἴκοσι πέντε τὸν ἀριθμόν, σεοιφία κατὰ τὴν κοινήν τῶν πολλῶν γλῶσσαν, ταῦτα τοίνυν δίδωμι (ὡς εἶπον) καὶ ἀφιερῶνω πρὸ τοῦ ἐμοῦ θανάτου εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς παναγίας καὶ ζωοποιῦ Τριάδος, τοῦ ἐνὸς καὶ μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων, περὶ ὧν παραγγέλλω καὶ διατάσσομαι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἐκλεκτῶν αὐτοῦ ἀγγέλων, ἵνα μένωσι σῶα καὶ ἀνελλιπῆ, τὸ δὲ ἐξ αὐτῶν διάφορον ἔστω μισθὸς καὶ σιτηρέσιον εἰς τροφήν ἐνὸς παιδαγωγοῦ, ὅπου νὰ διδάσκη μαθήματα γραμματικά τε καὶ ποιητικά ἱερωμένους καὶ νέους πτωχοῦς, λείποντος δὲ ἀνδρὸς τοιοῦτου καὶ διὰ τὸ σπάνιον μὴ εὐδοκίματον, ἔστω εἰς μάθησιν ὀρφανῶν καὶ πτωχῶν παιδιῶν... Τούς μὲν σὺν ὀκτὼ τόμοις τοῦ Χρυσοστόμου, ὁμοίως καὶ τὸν Ὅμηρον μετὰ τῶν σχολίων καὶ τὸν Ἰσοκράτην τ' ἀφίνω καὶ αὐτὰ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς παναγίας μου Τριάδος εἰς τὸ Καρπενήσιον καὶ πάλιν ἂν τὰ χρειασθῶ νὰ τὰ λαμβάνω ἄνευ τινὸς ἀντιλογίας καὶ λόγου. Εἰ δέ γε τὸ χρεῶν ἔλθῃ ὁ θάνατος καὶ οὐ φθάσω ἐπανελθεῖν εἰς τὸ Καρπενήσι, πάλιν ἔστωσαν εἰς τὴν ρηθεῖσαν ἐκκλησίαν, μέχοις ἄλλης δευτέρας σκέψεως ὅπου θέλομεν οἰκονομήσει ὑστερον...

Ἐν ἔτει ἀπὸ Χριστοῦ αἰχθ' Ἰουλίον α'. Ὁ ἐξ Αἰτωλίας Εὐγένιος ὁ Ἰωαννοῦλιος ἱερομόναχος ἰδίᾳ χειρὶ καὶ γνώμῃ ἔγραψεν.»

Εἰς τὸν Ἀναστάσιον Γόρδιον καὶ τὸν Χριστοφόρον εἶχεν ἀφήσει ζῶν ἀκόμη πολλὰ ἄλλα βιβλία του.

4. Αἱ ΣΥΓΓΡΑΦΑΙ ΤΟΥ

Παρὰ τοῦ Ἀναστασίου Γορδίου πληροφοροῦμεθα ὅτι ὁ Εὐγένιος «οὐκ ὀλίγα συγγράμματα» συνέγραψε, τὰ ὅποια «πρὸς τοὺς αἰτήσαντας» ἔδωσε. Πόσα καὶ ποῖα εἶναι αὐτὰ δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς. Ὁ Γόρδιος ἀναφέρει μόνον α) Τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀκολουθίαν «εἰς τὸν ἐν μονάζουσι λάμπαντα Διονύσιον τὸν νέον, τὸν ἐν τῷ Ὀλύμπῳ ὄρει ἀσκήσαντα». Ταύτην συνέθεσε παρακληθεὶς ὑπὸ ἀδελφῶν καὶ συμπατριωτῶν τοῦ ἁγίου. Ἐκ τῶν δύο κανόνων τῆς ἀκολουθίας ὁ πρῶτος φέρει ἀκροστιχίδα «Νέον μέλισμα νέῳ πατρὶ προσφέρω Εὐγένιος». Ὁ δεύτερος κατ' ἀλφάβητον φέρων ἀκροστιχίδα ἐν τοῖς Θεοτοκίαις «τοῦ αὐτοῦ». Ἡ ἀκολουθία αὕτη εἶχεν ἐκδοθῆ μέχρι τοῦ 1901 ἑξάκις, τέσσαρας φοράς εἰς Βενετίαν καὶ δύο εἰς Κωνσταντινούπολιν⁽⁵³⁾.

β) Ἀκολουθίαν τοῦ Κυρίλλου Λουκάρεως ἐν Κων)πόλει, ὅπως ἀνεγράφη προηγουμένως.

γ) Πραγματεῖαν περὶ τῆς ἁγίας προσκομιδῆς. Εἰς δύο λόγους πρὸς λύσιν σχετικῶν ἀποριῶν, κατόπιν παρακλήσεως μοναχῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους.

Ἐκτὸς ὅμως αὐτῶν, πού ἀναγράφει ὁ Γόρδιος, ἔγραψε καί,

δ) Ἐξήγησιν εἰς τοὺς δύο κανόνας τῆς κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου. Κῶδιξ Ἰθήρων 203.

53. Ρωμανὸς ὁ Μελωδὸς, τόμ. Α' (1932), τεύχ. στ', σελ. 132. Ἴδὲ Louis Petit, *Bibliographie des Acolouthies Grecques* P. 71 — 72.

ε) Ὁμιλίαν περὶ προσευχῆς. Κώδιξ 230 μονῆς Διονυσίου Ἁγίου Ὁρους⁽⁵⁴⁾.

στ) Σχόλια εἰς τὰ τετράστιχα Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, ὅπως φαίνεται ἀπὸ ἐπιστολὴν τοῦ ἰδίου Εὐγενίου πρὸς τὸν Γρηγόριον, τὸν ἐπίσκοπον Ἄρτης. Εἶναι ἄγνωστον, ἂν καὶ τοῦ σώζονται σήμερον τὰ σχόλια αὐτά⁽⁵⁵⁾ καί,

ζ) Ἰαμβικούς στίχους καὶ ἐπιγράμματα⁽⁵⁶⁾.

Πιθανώτατα νὰ ἔγραψε καὶ ἄλλα ἔργα, τὰ ὁποῖα παραμένουν ἄγνωστα καὶ ἴσως ὑπάρχουν χειρόγραφα εἰς διαφόρους βιβλιοθήκας. Ἐκεῖ ὅμως ποὺ ὁ Εὐγένιος ἐσημείωσε μεγάλην ὄντως ἐπιτυχίαν εἶναι αἱ ἐπιστολαὶ του, διὰ τῶν ὁποίων ἦλθεν εἰς πνευματικὴν ἐπικοινωνίαν πρὸς ἀπροσμέτρητόν τι πλῆθος ἀνθρώπων, γνωστοῦ ὄντος, ὅτι πλείστοι ἀπὸ αὐτὰς ἐμελετῶντο, ὄχι μόνον ὑπὸ τῶν πρὸς οὓς ἀπεστέλλοντο, ἀλλὰ δίκην οἰκοδομητικῶν ποιμαντορικῶν ἐγκυκλίων ἐκυκλοφοροῦν εὐρύτατα καὶ ἐμελετῶντο ἀπλήστως ὑπὸ πολλῶν. Ἦσαν σαλπίσματα τοῦ Πνεύματος πρὸς τοὺς Ἕλληνας χριστιανούς, «καὶ οὐκ ἔστιν — ὅπως γράφει ὁ Γόρδιος — ὅστις ἐπιστολὴν τούτου εὐρών, ὅπωςδὴποτε ἔχουσαν μὴ μετὰ πολλῆς ἐγκοπώσασθαι τῆς προθυμίας καὶ ἡδονῆς». Νέος αὐτὸς Ἰσίδωρος Πηλουσιώτης, ἠσθάνετο ὡς ἴδια τὰ παθήματα καὶ τὰς ἀνάγκας τῶν ἄλλων, ἐφλέγετο ἀπὸ τὸν πόθον νὰ ἔλθῃ ἀρωγὸς τῶν, συμβουλευῶν, ὑποδεικνύων, ἐλέγχων, ἐπαινῶν, παρηγορῶν, ἀναπερῶν τὸ φρόνημα εἰς τοὺς δυσχειμερίους ἐκείνους καιροῦς, παιδαγωγῶν ὡς καλὸς διδάσκαλος, «τοῖς πᾶσι τὰ πάντα γενόμενος, ἵνα πάντως τινὰς σώσῃ»⁽⁵⁷⁾.

Ἐγραφε πρὸς πατριάρχας, πρὸς μητροπολίτας, πρὸς ἱερομονάχους, πρὸς ἱερεῖς καὶ μοναχοὺς, πρὸς διδασκάλους καὶ ἐθνικούς εὐεργέτας, πρὸς πολιτικούς ἄρχοντας ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Ὁθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, πρὸς ἐπιστήμονας

54. Σ. Λάμπρου Ν. Ἑλληνομνήμων, τόμ. Δ' (1907) σελ. 29.

55. Ρωμανὸς ὁ Μελωδός, ἐνθ. ἀν. σελ. 132.

56. Σάθα Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, τόμ. Γ' 465, 466.

57. Α' Κορινθ. Θ' 23.

καὶ ἀπλοϊκοὺς ἀνθρώπους, πρὸς ὅλους τοὺς ἔχοντας ἀνάγκην πνευματικῆς καὶ ὕλικῆς βοήθειας, ὅπως ἐπίσης καὶ πρὸς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἠδύναντο νὰ προσφέρουν τριαύτην βοήθειαν καὶ νὰ πρωτοστατήσουν εἰς τὰ καλὰ ἔργα. Ἐγραψεν ἐπιστολὰς πρὸς τοὺς κατὰ καιροὺς ἡγεμόνας τῆς Οὐγγροβλαχίας καὶ Μολδοβλαχίας, πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Ρωσίας, πρὸς τὸν πατριάρχην τῶν ὑπερβορείων ἐκείνων μερῶν, πρὸς τοὺς πατριάρχας τῶν τεσσάρων ὀρθοδόξων πατριαρχείων.

Εἰς ποῖον ἀριθμὸν ἀνῆλθον αἱ πολυτιμώταται ὄντως αὐτὰ ἐπιστολαί, εἶναι ἀδύνατον νὰ καθορίσωμεν. Μέχρι σήμερον ἔχουν δημοσιευθῆ πέντε εἰς μεγάλα ἀποσπάσματα ὑπὸ τοῦ Σάθα ἐν τῇ «Νεοελληνικῇ Φιλολογίᾳ» (σελ. 327-330, 334), ἄλλα ὑπὸ Β. Γεωργιάδου, τοῦ κατόπιν μητροπολίτου Ἀγχιᾶλου, εἰς τὴν «Ἐκκλησιαστικὴν Ἀλήθειαν» (περίοδ. Β' τόμ. Α' σελ. 549 καὶ τόμ. Β' σελ. 69). Τρεῖς ὑπὸ Θ.Ν. Φιλαδέλφειος («Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν» τόμ. Β' σελ. 192). Ὑπὸ πρῶην Λεοντουπόλεως Σωφρονίου μία εἰς «Ρωμανὸν Μελωδόν» τόμ. Α' τεύχ. στ' σελ. 133 καὶ ἑκατὸν πέντε ἐπιστολαὶ εἰς «Ἑλληνικά» τόμ. Ζ', Η', Θ'. Δύο ἄλλαι εἰς «Ἰωνίαν»⁽⁵⁸⁾ μία εἰς «Ἐκκλησιαστικὸν Φάρον»⁽⁵⁹⁾, μία εἰς «Γέρας Ἀντωνίου Κεραμοπούλου»⁽⁶⁰⁾, μία ὑπὸ Ἀθαν. Γριτσοπούλου⁽⁶¹⁾ καὶ μία εἰς περιοδικὸν Ἀθηνᾶ 1941, σελ. 56.

Πολλὰ δὲ ἄλλα ἀπόκεινται εἰς χειρόγραφα διαφόρων βιβλιοθηκῶν π. χ. τρεῖς πρὸς μητροπολίτην Ἀδριανουπόλεως Νεόφυτον κατὰ τὰ ἔτη 1676, 1678 καὶ 1688, ὅπως ἀναγράφεται παρὰ Σάθα⁽⁶²⁾. Τρεῖς ἕτεραι ἐπιστολαὶ περιέχονται εἰς τὸν ὑπ' ἀριθμ. 553 κώδικα τῆς ἐν Κων)πόλει βιβλιοθήκης τοῦ Μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου⁽⁶³⁾. Ἐβδομήκοντα τέσσαρες

58. 1846 τόμ. Α' φυλάδ. γ' σελ. 91.

59. Τόμ. Θ' σελ. 165 — 168.

60. Ἀθῆναι 1953 σελ. 485.

61. «Ἀθηνᾶ». Ἀθῆναι 1941 τόμ. ΝΑ' σελ. 29.

62. Ἡ τελευταία χρονολογία εἶναι λαθασμένη δεδομένου ὅτι δὲν ἔζη τότε ὁ Εὐγένιος (Σάθα Μεσαιων. Βιβλιοθ. σελ. 517).

63. Ν. Ἑλληνομνήμ. τόμ. Δ' σελ. 30.

ἐπιστολαὶ ὑπάρχουν εἰς τὸν ὑπ' ἀριθ. 125 κώδικα (1783) τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογικῆς Σχολῆς, ἐξ ὧν αἱ δεκατέσσαρες δὲν ἔχουν δημοσιευθῆ (64). Ἄλλαι ἐπίσης ἐπιστολαί, ἀγνώστου ἀριθμοῦ ὑπῆρχον εἰς τὸν ὑπ' ἀριθμ. 315 κώδικα τῆς μονῆς τοῦ Ἐσφιγμένου, ὁ ὁποῖος ὁμοίως κώδιξε, καθ' ἃ ἐξηκριβώσεν ὁ Λεοντουπόλεως Σωφρόνιος, ἔχει ἐξαφανισθῆ (65).

Ἀπὸ τὰς δημοσιευμένας ἐπιστολάς καταφαίνεται ὅχι μόνον ἡ εὐρεία βιβλικὴ καὶ θεολογικὴ συγκρότησις τοῦ Εὐγενίου, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ ἡ πλουσία του γινώσις τῶν ἔργων τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ὁ Ὅμηρος, ὁ Ἡσίοδος, ὁ Εὐριπίδης, ὁ Σόλων, ὁ Πυθαγόρας, ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Πλάτων, ὁ Δίων, ὁ Ἀρριανός, ὁ Ξενοφῶν, ὁ Ἰσοκράτης, ὁ Ἴππαρχος καὶ πλείστοι συγγραφεῖς τῆς προχριστιανικῆς ἐποχῆς τοῦ ἦσαν γνωστοί. Ὅχι ὀλιγώτερον διαφαίνεται καὶ μία ἀξιόλογος αὐτοῦ λογοτεχνικὴ ἱκανότης καὶ χάρις, παρὰ τὰς ἐνιαχοῦ ἀσυνταξίαι, ἐλαχίστας ἄλλωστε καὶ τόσον συγγνωστάς διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τῆς μεγάλῃς ὑποθαμίσεως τῆς κλασικῆς παιδείας. Γνωρίζει ὁ Εὐγένιος νὰ χρησιμοποιοῖ ἐπιτυχῶς ζωηρὰς εἰκόνας, ἐντυπωτικὰς ἀλληγορίας, ἐποπτικὰ παραδείγματα, ὠραίας καὶ ἀρμονικῶς συντεθειμένας λέξεις καὶ νὰ καλλύνη τὰ γραφόμενα μὲ χάριν καὶ πνεῦμα. Οὕτω, τὸ πλοῖον καὶ ἡ ἀγκυρά του, τὰ κύματα τῆς ἀγριεμένης θαλάσσης καὶ ὁ σφοδρὸς ἄνεμος, τὰ ἀπατηλὰ φύκη, ποὺ ἐπιπλέουν εἰς τὴν θάλασσαν ἢ ἔντονος ἔλλαμψις τῆς ἀστραπῆς εἶναι μερικαὶ ἀπὸ τὰς γραφικὰς καὶ ἐκφραστικὰς εἰκόνας του. Ἐξ ἄλλου ὁμιλεῖ ἀλληγορικῶς διὰ τοὺς στάχυας τοῦ ἀγροῦ καὶ τοὺς θεριστάς, διὰ τὴν κάμπην, τὴν ἀκρίδα, τὸν βροῦχον καὶ τὴν ἐρυσίθην, ἰδιὰ τὰ βότανα ποὺ θεραπεύουν, διὰ τοὺς γλυκεῖς καὶ νοστίμους καρποὺς τῆς γῆς, διὰ τὰς πτέρυγας τῶν πτηνῶν, διὰ τὸν θυμοειδέστατον καὶ εὐγενέστατον ἵππον τὸν ἀσυγκρατῆτως καλπάζοντα, διὰ τὸν θηριώδη σκύμνον, διὰ τὸν ἄγριον λύκον

64. Ἑλληνικά, τόμ. Ζ' σελ. 86. Περισσότερα περὶ τῶν χειρογράφων κωδίκων, ὅπου σώζονται ἐπιστολαὶ τοῦ Εὐγενίου, βλέπε: Π. Ι. Βασιλείου, ἔργ. μν. σελ. 56 — 59.

65. Ἑλληνικά, τόμ. Ζ' σελ. 84.

καὶ τὴν πονηρὰν γαλῆν, διὰ τὴν ὠραιότητα τοῦ οὐρανοῦ, τοῦ ἡλίου, τῆς σελήνης καὶ τῶν ἀστέρων.

Παραστατικώτατα ἐκφράζει τὰ ἀνθρώπινα συναισθήματα τοῦ πόνου. Εἰς διατράνωσιν τῆς ψυχικῆς του ὀδύνης καὶ τῶν πολλῶν θακρῶν του παρομοιάζει τὸν ἑαυτὸν τοῦ πρὸς τὸν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς Ἱερουσαλὴμ θρηνολογοῦντα Ἱερεμίαν. «Διερχόμεθα — γράφει — διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος φλόξ ἐξανήφθη καὶ ὑψηλότερα τῆς βαθυλωνίας καμίνου ἐγένετο. Ἄνερρίπισε γὰρ τὴν τυραννικὴν φλόγα τῆς κακῆς ὄρνιθος τὸ κακὸν ὄν, οὐκ ἐπὶ πήχεις τεσσαράκοντα ἐννέα, ὡς τὸ ἱερὸν λόγιον, ἀλλὰ μέχρι τῶν οὐρανίων ἀψίδων». Τὸ γλυκὺ καὶ ὑπουλον ἀλλὰ δραστικὸν καὶ θανάσιμον δηλητήριον εἶναι ἡ ζωηρὰ αἰσθητοποίησις τῆς ὀλεθρίας ἁμαρτίας. Ὁ διαλυόμενος καπνός, τὸ ἀσύστατον ἕνειρον, τὰ ἀφανιζόμενα ἴχνη τοῦ πλοίου, τὸ ἐφήμερον χορτάρι ποὺ φυτρώνει εἰς τὰ δώματα, εἶναι εἰκόνας τοῦ παροδικοῦ τούτου κόσμου.

Ἄλλ' ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἔχει μεγάλην σημασίαν εἰς τὰς ἐπιστολάς του εἶναι τὸ σοφὸν εἰς νοήματα περιεχόμενον των. Παρουσιάζεται εἰς αὐτάς ὁ Εὐγένιος βαθύς ψυχολόγος καὶ ἔμπειρος γνώστης τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς κοινωνίας, μὲ ἐπίγνωσιν τῆς ἀποστολῆς του ὡς ἱερέως καὶ διδασκάλου τῶν Χριστιανῶν. Ὅλοι κατὰ κανόνα αἱ ἐπιστολαὶ του εἶναι οἰκοδομητικαί, διδασκτικαί, παιδαγωγικαί, σοφὰ ἔργα μορφωμένης καὶ ἐναρέτου προσωπικότητος. Αὐτὰς κυρίως εἶχεν ὑπ' ὄψει τοῦ ὁ Ζαθίρας ὅταν ἐχαρακτήριζε τὸν Εὐγένιον ὡς «ἄνδρα σοφὸν καὶ πεπαιδευμένον ἐν τε τῇ φιλοσοφίᾳ καὶ τῇ ἱεραῇ θεολογίᾳ» (66).

66. Γ. Ἱ. Ζαθίρα. Νέα Ἑλλάς, σελ. 298.

5. Ο ΚΑΛΟΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ

Είχε κατ' άξίαν γνωρίσει ο Εϋγένιος την μεγάλην σημασίαν, την όποιαν έχει ή υπό καλών πνευματικών ήγετών υγιής παιδεία, διό και εξέφραζε τόν βαθύτατον πόνον του, διότι τό Γένος τό έλληνικόν κατά τούς καιρούς του είχε «πρό πάντων την πολλήν έλλειψιν και σπάνιν πεπαιδευμένων ανθρώπων και φρονιμών» (67). Θεωρεί, και πολύ όρθώς «άσυλλόγιστόν τι χρήμα την άπαιδευσίαν», έξ αίτίας της όποιας ό άνθρωπος γίνεται ζωώδης, ούδέν τι ύψηλότερον τών έπιγείων φανταζόμενος ή έλπίζων. Αύτη δημιουργεί ως πάνδεινον νόσημα την «σκαϊότητα» την άγροικίαν και βαρβαρότητα, ή όποία είναι δυνατόν να μαράνη και καταπνίξη και κάμη άτροφικά και άτονα θεόδοτα πλεονεκτήματα, όπως τά ζιζάνια καταπνίγουν τόν σίτον και όπως ή «όροβάκχη» άπομυζά τούς κυάμους (68).

«Άσυλλόγιστον γάρ τι χρήμα ή άπαιδευσία και ούδέν τι πλέον ύψηλότερον τών τήδε φαντάζεται ή όλως έλπίζει». Την παιδείαν φυσικά την θέλει ένηρμονισμένην προς τόν φόβον Θεοϋ και τάς άρετάς. Η άπαιδευσία και ή έλλειψις φόβου Θεοϋ γεννοϋν κακά τά όποια, «οϋ μόνον άνδράσιν άπαρέσκει σοφοίς και τοίς κατά Χριστόν έπαγγελόμενοις, αλλά και τοίς άπαιδευτοίς αύτοίς οίμαι». Και εις διόρθωσιν αύτης της καταστάσεως χρειάζεται «άριστοτέχνης», πεπαιδευμένος και ένάρετος άνήρ, «ίνα μη χείρον έν τή πολιτεία τό ρήγμα γένη-

67. Έκκλησ. Άλήθ. 1886 σελ. 556.

68. Έκκλησ. Άλήθ. 1886 σελ. 72.

ται και λύπην σχώμεν επί λύπη» (69). Έπανειλημμένως εις κληρικούς και λαϊκούς έπωμισμένους την εϋθύνην της μορφώσεως τών άλλων, συνίστα να προσέχουν πολύ την έμφύτευσιν και καλλιέργειαν τών άρετών. Προς τόν «σοφώτατον έν διδασκάλοις και λογιώτατον Νικηφόρον έγραφε τό 1656 από τό Καρπενήσιον, «δαιμόνιον τι κτήμα ή άρετή και αύτη μόνον κτημάτων τών έν ύμίν άναφαίρετον' τούς δε κατά ταύτην ήδη πεπονημένους τη τοϋ κρείττονος μεθέξει θεοϋς κατά χάριν και Θεοϋ πέλας και περι Θεόν χορεύειν φαμέν» (70).

Έθλίβετο και ύπέφερε, διότι αύτη ή ώλοκληρωμένη μορφωσις ήτο τι σπάνιον δια την εποχήν του. Εις έπιστολήν του προς τόν Διονύσιον Λαρίσης περιγράφει με τά μελανώτερα χρώματα την κατάστασιν βαρβαρότητος, εις την όποιαν είχαν περιέλθει οί συμπατριώται του δια την παντελή έλλειψιν ιερέων, διδασκάλων και σχολείων. «Έν τοίς μέρεσι της Αιτωλίας, γράφει, της έμης άθλίας πατρίδος, και επί πάσι σχεδόν τοίς πέριξ εκείνη κλίμασιν εξέλιπε πρό πολλών ήδη χρόνων άπαν καλόν, μεθ' ό ή τών πεζών γραμμάτων γνώσις, ή τροφή τών λογικών ψυχών ή δυναμένη σοφίζειν εις σωτηρίαν τόν άνθρωπον και ούτω συνέθη τούς εκείσε πάντας αναλφαθήτους γενέσθαι και άγαν τρισβαρβάρους, περι δε την όμολογίαν της καθ' ήμάς άμωμήτου πίστεως μηδέν τών άλλοφύλων πάντες διενηνόχασι' σπάνιόν τι χρήμα ό ιερεϋς εκεί ό άπλώς γραμμάτων ειδησιν έχων' τούτου χάριν πολλά τών παιδίων άνευ της μετανοίας λουτροϋ άπήλθον και τών ιερών άμέθεκτα μυστηρίων' ει δε που και ιερεϋς (καθ' ύπόθεσιν) φανή που, τραγικόν τι τέρας εκείνος ή κωμικόν εκφόθητρον». Έκφράζει δε κατόπιν την άπερίγραπτον όδύνην που έπλημμύριζε την καρδίαν του. «Ταϋτα καθορών έγώ, γράφει, και είπερ τις άλλος δεινοπαθήσας και άλγημα καθ' ήμέραν ήμίν επ' άλγήματι προσετίθετο» (71).

69. Ένθ. άν.

70. Έλληνικά, τόμ. Ζ' σελ. 239.

71. Σάθα Νεοελ. Φιλολ. σελ. 329.

Πονῶν αὐτὸς διὰ τὴν θεραπείαν τοῦ κακοῦ, δρᾶττεται κά-
θε εὐκαιρίας, νὰ τονίσῃ τὴν ἀξίαν τῆς καλῆς παιδείας, νὰ
συστήσῃ θερμῶς τὴν καλλιέργειαν τῶν γραμμάτων καὶ νὰ
προτρέψῃ μὲ ὄλην του τὴν δύναμιν τοὺς μὲν μορφωμένους, τό-
σον εὐαρίθμους τότε, νὰ γίνουσι οἱ ἰδιόδοκτοι τῶν ἄλλων,
τοὺς νέους νὰ ἀγαπήσουσι τὰ γράμματα, τοὺς δὲ ἔχοντας τὰ
μέσα νὰ βοηθήσουσι τοὺς χρηστοὺς καὶ φιλομαθεῖς νέους εἰς
τὰς σπουδὰς των, καὶ ἐπὶ τούτοις νὰ ἰδρῶσιν σχολὰς καὶ scho-
λεῖα. Γέρων πλέον εἰς τὰ Βραγγιανὰ ἐνδιεφέρετο πάντοτε διὰ
τὴν ἰδρῶσιν ἐκπαιδευτηρίων καὶ «συνεχῶς ἐπιστέλλει οὐκ ὤ-
κνει πρὸς οὐς ἢ δύναμις ὑπηγόρευε, γραμμάτων παιδευτήρια
συνιστᾶν, ἐλεημοσύνης οὐδεμιᾶς ἐλάττονα, ἀλλὰ καὶ πασῶν
τῶν ἄλλων πρωτεύουσιν, τὴν διὰ λόγου καὶ εἰς λόγους γε-
νομένην διὰ πολλῶν εἶναι πείθων αὐτούς». Δὲν ἀναφέρει ὁ
Γόρδιος πόσα καὶ ποῖα ὑπῆρξαν τὰ ἐκπαιδευτήρια τὰ τῆ φρον-
τίδι τοῦ Εὐγενίου ἰδρυθέντα. Πάντως δὲν θὰ ἦσαν ὀλίγα. Καὶ
ἔτσι ἀνεδείχθη πρόδρομος καὶ παράδειγμα διὰ τὸν κατὰ πνεῦ-
μα ἔγγονόν του καὶ συμπατριώτην του Κοσμᾶν τὸν Αἰτωλὸν
εἰς τὸ κατ' ἐξοχὴν ἔθνωφελὲς ἔργον τῆς ἰδρύσεως καὶ προ-
κοδοτήσεως σχολείων, τῆς μορφώσεως διδασκάλων καὶ τῆς
ἀναπτύξεως γενικώτερον τῆς ἑλληνοχριστιανικῆς παιδεί-
ας⁽⁷²⁾.

Ἐξ ἄλλου ὁ Εὐγένιος, ἰδιόδοκος αὐτὸς ἐπὶ μακρὰν
σειρὰν ἐτῶν, εἶχεν ἀποκτήσει ὄχι μικρὰν παιδαγωγικὴν πεῖ-
ραν, ὥστε νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ διατυπώσῃ ἀρχὰς καὶ τρόπους
ἀγωγῆς. Εἰς πολλὰς ἐπιστολάς του παρέχει τοιαύτας ὁδη-
γίας. Οὕτως εἰς ἀνεπίγραφον ἐπιστολὴν του γράφει πρὸς τὸν
ἀποδέκτην, ὅπως φροντίζῃ καὶ παιδεύεται ὁ μικρὸς Θεοδό-
σιος μὲ φιλοσοφίαν εἰς τὴν σπουδὴν, νὰ ἔχῃ δὲ ὑπ' ὄψιν του
ὄχι τὴν πολυτέλειαν τῶν ρούχων, ἀλλὰ τῆς πατρικῆς εὐγε-
νείας τὰ σύμβολα, τὴν τελειότητα τῆς ψυχῆς, τὴν γνῶσιν τῶν
θειῶν, χάρις εἰς τὴν ὁποίαν διαφέρουσι οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ τὰ

72. Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλὸς εἶχε διδάσκαλον τὸν Θεοφάνην τὸν ἐξ
Ἀγράφων, μαθητὴν τοῦ Γορδίου, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξεν ὁ λίαν ἀγα-
πητὸς μαθητὴς Εὐγενίου τοῦ Αἰτωλοῦ.

ἄλογα ζῶα. Ἄς μὴ μιμῆται τοὺς ἀπαιδεύτους. Ἄς γυμνάζε-
ται εἰς τὰ ἀπλοῦστερα καὶ κατόπιν εἰς τὰ τελειότερα, διότι
ἡ ἀρετὴ καὶ τὰ ἄλλα ἀγαθὰ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀποκτῶνται
καὶ ἔτσι προοδεύει ὁ ἄνθρωπος εἰς προκοπὴν καὶ τελειότεραν
κατάστασιν⁽⁷³⁾. Συγχαίρει τὸν πνευματικὸν ἐκείνον ἡγήτην,
τὸν καλὸν παιδαγωγόν, ὁ ὁποῖος δὲν κρατεῖ ἀσυγχώρητον
τὸ παράπτωμα τοῦ ἄλλου, ἀλλὰ, ὅταν τὸν ἴδῃ εἰλικρινῶς με-
ταμελλόμενον «χριστομιμῆτως προσίεται καὶ τοῦ πτώματος
λόγοις ποτίμοις ἀνακαλεῖται. Τὸ μὲν ἀμαρτάνειν ἦττων γε-
νέσθαι παθῶν ἀνθρώπων ἴδιον· τὸ δὲ ἀμαρτίας ἀφιέναι Θεοῦ
οἰκεῖον»⁽⁷⁴⁾.

Πόσον δὲ ἐκτιμᾶ τὴν παιδείαν φαίνεται καὶ ἀπὸ ἐπιστο-
λῆν, τὴν ὁποίαν ἔστειλε πρὸς τὸν μητροπολίτην Ἀθηνῶν ὑπὲρ
τοῦ Γορδίου. «Ὀλοψύχως παρακαλῶ τὴν πανιερότητά σου καὶ
γονυπετῶς δέομαι διὰ τοῦ γράμματος νὰ δεχθῇ χριστομιμή-
τως τὸν ἡμέτερον ἱεροδιάκονον· κατέθη γὰρ καὶ αὐτὸς τῶρα
σὺν Θεῷ εἰς τὴν μητέρα τῶν λόγων, τὰς Ἀθήνας, διὰ νὰ ἐλ-
λαμφθῇ καὶ αὐτὸς μικρόν τι μὲ τὸ φῶς τῆς παιδείσεως· σὺ
δὲ ὡς κοινὸς τῶν ἄλλων πατήρ καὶ διδάσκαλος ἔσο, παρακα-
λῶ, καὶ εἰς αὐτὸν τὸν νεωστὶ παραγενόμενον»⁽⁷⁵⁾. Γνωρίζει
αὐτὸς τοὺς κινδύνους εἰς τοὺς ὁποίους εἶναι ἐκτεθειμένη ἡ
νεότης καὶ ἀντιλαμβάνεται πολὺ καλὰ ὅτι ἔχει αὐτὴ ἀνάγκην
καθοδηγήσεως, ἀλλὰ καὶ χαλινοῦ. «Ἡ νεότης γοῦν, δέσποτα
— γράφει — εἰς μίαν ἐπιστολὴν του πρὸς «τὸν Θεοφιλέστατον
Δεσπότην καὶ λογιώτατον κύριον Γαβριὴλ τῆς ἐν Δημητριάδι
ἱεροαγίας Ἐκκλησίας ποιμένα γνησιώτατον» — συνεζευγμέ-
νη μὲ τὸ ἀξιωματικὸν συνωθεῖ τὸν ἄνθρωπον καθ' ὅραν εἰς
πολλὰ οὕτως ἢ ἄλλως ἔχοντα· δεῖται ὅμως χαλινοῦ καὶ συλ-
λογισμοῦ κρείττονος, ἢ τοῦ καθ' ἡμᾶς ὁποῦ νὰ μνημονεύῃ συν-

73. Ἑλληνικά, τόμ. Η' σελ. 125.

74. Ἑκκλ. Ἀλήθ. 1886, σελ. 74.

75. Θ. Ν. Φιλαδελφῆος Ἱστορία τῶν Ἀθηνῶν τόμ. Β' σελ.
192.

εχῶς τὰ ἔσχατα καὶ νὰ φιλοσοφῆ γνησίως τὴν ματαιότητα τῶν ἐγκοσμίων» (76).

Εὐρεῖα διάνοια καθὼς ἦτο, πεπειραμένος διδάσκαλος, πιθανώτατα δὲ καὶ γνώστης τῶν ὄσων σοφῶν ὁ Μέγας Βασίλειος περὶ ἀρωγῆς τῶν παιδῶν εἶχε γράψει, κατενόησε πολὺ καλὰ τὴν μεγάλην μορφωτικὴν ἀξίαν, τὴν ὁποῖαν ἔχει ἡ ἀγάπη τοῦ παιδαγωγοῦ πρὸς τοὺς μαθητάς. Πρέπει — λέγει — νὰ εἶναι ἀσυγκρίτως μεγαλυτέρα ἀπὸ ἐκείνην, τὴν ὁποῖαν οἱ μαθηταὶ αἰσθάνονται δι' αὐτόν. Εἰς ἐπιστολὴν του πρὸς τὸν Ζαχαρίαν, διδάσκαλον καὶ αὐτόν, γράφει τὰ ἑξῆς. «Ἐχουσι φυσικὴν κλίσιν καὶ τὰ παιδιά πρὸς τοὺς γονεῖς καὶ μετρίαν ἀγάπην, ἀλλὰ τῶν γονέων τὸ φίλτρον πρὸς τὰ παιδιά καὶ ἡ ἀγαπητικὴ διάπυρος διάθεσις ὑπερβαίνει πολλά. . . Ἄς μεταφέρωμεν ὅμως τὸν λόγον τοῦτον τῆς ἀγάπης καὶ εἰς τὴν πνευματικὴν συγγένειαν ἔχουσι καὶ οἱ μαθηταὶ διάθεσιν φιλικῆς ἀγάπης πρὸς τοὺς παιδεύσαντας διδασκάλους, ἀλλὰ τῶν παιδευσάντων αὐτοὺς ὁ πνευματικὸς ἔρωσ καὶ ἡ ἔνθεος ἀγάπη ὑπάρχει πολλή καὶ ἀσύγκριτος» (77).

Πρωτοπόρος, ἡμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν αὐτός, εἰς ριζοσπαστικὰς ἰδέας, δὲν θέλει τὴν διαπαιδαγώγησιν καὶ μόρφωσιν τῶν παιδιῶν ἐντὸς τῆς οἰκίας μὲ ἰδιαιτέρους διδασκάλους, ἀλλὰ εἰς τὸ σχολεῖον ἐν ἀναστροφῇ πρὸς διδασκάλους καὶ πρὸς τὰ ἄλλα παιδιά. Θεωρεῖ ὄχι μόνον ἀναξιοπρεπῆ, ἀλλὰ ἐπιβλαβῆ τὴν συνεχῆ παραμονὴν τοῦ παιδιοῦ εἰς τὸ σπίτι. Εἰς ἐπιστολὴν του πρὸς τὸν «Γερμανόν, παιδαγωγὸν τῆς ἐν Κων) πόλει Σχολῆς», ὁ ὁποῖος, καίτοι διδάσκαλος ἠγνόει τὸν κανόνα αὐτόν, γράφει. «Τοῦτο ὅδε, ὃ νῦν πρὸς ἡμᾶς γράφων εἶρεῖς, ἐπῆλθε μοι νῆ τὸν οὐρανὸν γελᾶν. Ἐπιτιμῆσαι γὰρ φῆς πολλάκις τὸν σὸν Κύριλλον μήποτε τοῦ δωματίου προκύπτειν ἢ ἐξέρχεσθαι, ἀλλ' οἴκοι μένοντα οἰκουρεῖν καὶ γυναικίζεσθαι. Τοῦναντίον ἔδει μᾶλλον νοουθετεῖν καὶ παιδεύειν, ὧ βέλτιστε, καὶ πολιτεῦεσθαι ἱερῶς, ὡς ἱερωμένος, καὶ μὴ ἀποφεύ-

76. Ἑλληνικά, τόμ. Ζ' σελ. 239.

77. Ἐνθ. ἀν. σελ. 93.

γειν τὴν τῶν σοφωτέρων καὶ πεπαιδευμένων συνομιλίαν» (76).

Ἐννοεῖται ὅτι θέλει τοὺς γονεῖς καὶ κηδεμόνας νὰ ἐνδιαφέρωνται διὰ τὸν καλὸν διδάσκαλον καὶ νὰ παρέχουν εἰς αὐτὸν τὰ μέσα νὰ διαιτᾶται χωρὶς στερήσεις καὶ εἰς οἴκημα ἀναπαυτικὸν καὶ ἀπόμερον, διὰ νὰ μὲν ἡσυχος καὶ ἀπερίσπαστος, καὶ ἀνενόητος «ἐκ τῶν ἔξω περιστάσεων», ὥστε νὰ παρασκευάζεται καλῶς διὰ τὰ μαθήματα. Πρὸς τοὺς «ἐν Χριστῷ ἀδελφοὺς τοῖς οὖσιν ἐν τῷ Αἰτωλικῷ», οἱ ὁποῖοι τοῦ εἶχον ζητήσῃ δι' ἐπιστολῶν «παιδαγωγὸν ἐπιτήδειον καὶ ἀρκετὸν εἰς ὑπηρεσίαν παιδευτηρίου», γράφει. «Ἴδου κατὰ τὸ παρὸν πέμπομεν τὸν σπουδαιότατον ἐν λόγοις καὶ (οὐ) μετρίως πεπαιδευμένον ἐν μαθήμασι, τὸν ἀδελφὸν κύριον Ἰωάσαφ Ἀρβανιτάκη, ἱκανὸν πρὸς τοιαύτην ὑπηρεσίαν, τὸν ὁποῖον παρακαλῶ δέξασθαι αὐτόν ἐν ὄλη ψυχῇ καὶ χερσὶν ὑπίαις καὶ ἀναπαύσετέ τον εἰς τόπον ἀναπαυτικὸν καὶ ἀνάμερον, ὅτι ἡ σπουδὴ καὶ ἡ παιδεύσις θέλει πρὸ πάντων τὴν ἡσυχίαν καὶ τὸ ἀτάραχον, διὰ νὰ ἔχη τὸν νοῦν του ἀνενόητον ἐκ τῶν ἔξω περιστάσεων καὶ νὰ φροντίζῃ μόνον τὴν γνώσιν τοῦ λόγου καὶ τὴν ἐπιμέλειαν τῶν μαθημάτων. Ἡξεύρω, ὅτι ἡ ὑμετέρα φιλομάθεια θέλει κάμει καὶ ὑπὲρ ὃ λέγω» (79).

Ὡς σοφὸς παιδαγωγὸς δὲν δυσκολεύεται πρὸς νῦν καὶ τέως μαθητάς του νὰ ἀπευθύνη παρατηρήσεις καὶ ἐλέγχους τοὺς ὁποῖους γνωρίζει νὰ γλυκαίνει μὲ τὸν ἐνθαρρυντικὸν ἔπαινον. Τοὺς παιδαγωγικοὺς καὶ σωτηρίου αὐτοὺς ἐλέγχους ἀπευθύνει πρὸς λαϊκοὺς, πρὸς ἱερεῖς, πρὸς ἀρχιερεῖς καὶ πατριάρχας. Σὼζονται πρὸς ἱεράρχας ἐπιστολαὶ του, εἰς τὰς ὁποίας καταδικάζει αὐτῶν τὴν μακροχρόνιον ἀπουσίαν ἐκ τῆς ἐπαρχίας των, τὴν νοσηρὰν ἐπιθυμίαν πρὸς μετάθεσιν εἰς περισσώτερον προσοδοφόρους μητροπόλεις, τὴν χαλάρωσιν των εἰς τὴν ἐν φόβῳ Θεοῦ ἐκπλήρωσιν τῆς ἱερᾶς ἀποστολῆς των. Καὶ αὐτὰ ἔγραφε πρὸς ἱεράρχας, διὰ τοὺς ὁποῖους ἐγνώριζεν, ὅτι θὰ ἐλυποῦντο μὲν, ἀλλὰ καὶ θὰ ὠφελοῦντο ἀπὸ

78. Ἑκκλ. Ἀλήθ. περίοδ. Β' σελ. 71.

79. Ἑλληνικά, τόμ. Ζ' σελ. 248.

τὸν ἔλεγχον. Γράφει π.χ. ἐκ Βραγγιανῶν τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1664 «τῷ πανιερωτάτῳ καὶ ἔλλογιμοτάτῳ πατρὶ κυρίῳ Διονυσίῳ Λαρίσσης». «Ἡ χρόνιος ἀπουσία τῶν θεοφιλῶν καὶ γνησίων ποιμένων καὶ ἡ βραδύτης τούτων ἡ ὑπερήμερος πολλὰς ψωριάσεις ἀποτίκτειν οἶδε τῷ ποιμνίῳ, πανιερώτατε. Ἐντεῦθεν ἡ τῶν πολυφθῶρων νοσημάτων ἀναθλαστάνει δαψίλεια, ἔνθεν τὰ πάθη τὰ ἐπιθλασθῆ καὶ αἱ παντοδαπαὶ λῦμαι καὶ τῶν μηλοφόνων λύκων ἡ ἀναιδῆς ἐπέλευσις. Ὡς γὰρ τὰ τοῦ σώματος πάθη ἔχει, ἀμελούμενα τῷ χρόνῳ καὶ ἀποσκιρρωθέντα ἤδη δυσανάλακτα γίνεται, οὕτω φασὶν οἱ περὶ τὰ τοιαῦτα Ἰεινοί, καὶ ἐπὶ τὰ τῆς ψυχῆς νοσήματα συμβαίνει. Ἄλλ' ἔρεῖς ἴσως. Αὐτὸς ἐγὼ ἐκδημῶν, τὴν τοῦ ποιμνίου ἐπιστασίαν ἄλλοις ἐπέτρεψα ποιμαίνειν ἀντ' ἐμοῦ. Πάνυ μὲν οὖν ἀλλὰ μισθῶν οἱτοὶ τὸν τόπον ἐπέχουσι καὶ οὐ γνησίων ποιμένων. Ὀλίγη γὰρ τις ἡ περὶ τὸ ποιμνιον τοῦτο φροντίς, ὅτι σκεύη φέρουσιν οἱτοὶ, ὡς λέγεται, ποιμένος μόνον ἀπίρου καὶ οὐκ ἐπιστήμονος. Τόσον γὰρ αὐτοῖς μέλει τῶν προβάτων ὅσον ταῖς μητρυαῖς περὶ τῶν οἰκείων προγόνων. Οὐδὲν τὸ χαρκτηριστικὸν γνησίου σώζουσι ποιμένος οἱτοὶ. Καὶ γὰρ τῆς ποιμάνσεως τριχῶς γενικώτερον διαιρουμένοις, οὐδὲν τούτων προσῆν αὐτοῖς. Οὐ γὰρ τὸ πλανώμενον ἐπιστρέφαι δυνατοί, οὔτε δησαι τὸ συντετριμμένον οἶδασιν, οὔτε μὴν αἰθῆσι τὸ ψωραλέον θεραπεῦσαι. Τούτοις γὰρ ὁ γνήσιος ποιμὴν τοῦ μὴ τοιούτου σαφῶς ἀντιδιαστέλλεται· ταῦτα παρὰ τῶν κάτω ὁ οὐράνιος καὶ ἄκρος ἀπαιτεῖ ποιμὴν καὶ πᾶσι τοῖς τηροῦσι φύλακὰς μισθὸν ἐπαγγέλεται πολὺν καὶ ζωὴν μηδέποτε διαπίπτουσιν». Διὰ τὴν ἀπαλύγη δὲ τὸν ἔλεγχον, ἐπαινεῖ τὸν Διονύσιον διὰ τὴν γνῶσιν καὶ τὴν ἀρετὴν αὐτοῦ, ἡ ὁποία ἄλλως τε καὶ πρέπει νὰ τὸν ὑποχρεώη εἰς στοργικώτεραν μέριμναν περὶ τοῦ ποιμνίου του. «Καὶ τί δεῖ λέγειν τὸ ὑπὲρ ἡμᾶς εἰδῶσι καὶ περὶ τούτων φιλοσοφοῦντι κάλλιστα; Ἡμεῖς, ἴστω Θεός, περὶ πλείστου ποιούμεθα τὰ σά, οὐ φίλια τῇ πρὸς σέ, νῆ Δία, νικώμενοι, ἀλλ' ἀληθεία· καὶ γὰρ νέαν ἄγων τὴν ἡλικίαν πολὺν ἐκέκτησο φρόνημα καὶ ἀρετῆ καὶ συνέσει τοὺς χρόνῳ καὶ βαθμῶ προβεθηκότας ὑπεραίρειν ἐσπούδασας». Ἐπικρίνει δὲ πάλιν τὸν Διονύσιον, ὁ ὁποῖος ἐνεπιστεύθη τὴν

ποιμάνειν τῶν πιστῶν εἰς ἀναξίους, οἱ ὁποῖοι «ἐπὶ τὸ αἰσχρὸν μόνον λῆμμα καὶ ἀνόσιον ἐκτόπως κεχῆνασιν» ἃ δὲ τὰ τὴν ποιμνὴν συνοίσοντα καὶ λυσιτελοῦντα, πηδήματι γιγαντιαίῳ ὑπερπηδῶσιν». Καὶ προτρέπει «Ὅθεν διὰ τάχους ἐπανιέναι σπούδασον καὶ μὴ πόρρω τῆς οἰκείας ἐγχερονίζεῖν ποιμνὴς βούλου. Τοῦτο καὶ ἡ τῶν ἱερῶν κανόνων βίβλος ἀπαρέσκειται καὶ τοὺς οὕτως ἔχοντας ποιμένας ὀνειδίζει. Ὅρα γοῦν μὴ λόγοις τισὶν ὑποκλαπῆς ὑψηλοτέρου ἐφιέμενος ὄγκου. Ὅσον γὰρ τὸ ὕψος ὑπερκείμενον, τοσοῦτον καὶ ὁ λόγος ἀπαιτεῖται. Θρυλλεῖται δὲ καὶ τοῦτο παρὰ τισιν ὄδε. Ἐγὼ δὲ κακίστην φημί τὴν λιχνίαν καὶ πολλῶν γέμουσαν συμφορῶν»⁽⁸⁰⁾.

Δὲν ἐδυσκολεῦθη δὲ καὶ ἄλλην ἐπιστολὴν νὰ ἀποστείλῃ πρὸς τὸν Διονύσιον εἴτε κατ' αὐτὴν, εἴτε κατ' ἄλλην περίστασιν, πάντως δι' ὁμοίαν ὑπόθεσιν, καὶ τὸν νοθετήσῃ ὅπως ἀναλάβῃ αὐτὸς τοὺς οἴακας τῆς ποιμνὴς του καὶ μὴ ἐμπιστεύεται αὐτοὺς εἰς ἄλλους. Διότι τὰ πρόβατα ἔχουν ἀνάγκην γνησίου ποιμένος, διὰ νὰ μὴ γίνουιν λυκὸθρώτα, διὰ νὰ μὴ καταθλίβωνται ἀπὸ λιμὸν καὶ δίψαν καὶ ἄλλας ἀφορήτους κακώσεις. Τὸν προειδοποιεῖ δὲ ὅτι, ἐὰν ἀναβάλλῃ ἐπὶ μακρότερον χρόνον τὴν ἐπάνοδόν του, ὑπάρχει φόβος νὰ εὕρῃ κενὰς τὰς ἐπαύλεις τῶν προβάτων. «Καὶ ὁ μὲν τὴν αὐλακὰ μὴ ὀρθῶς ταμῶν καὶ ἀδόκιμος δικαίως κατεψηφίσθη. Ἄλλω μὲν θάψαι τὸν πατέρα μόνον, ἑτέρω δὲ τοῖς εἰς τὸν οἶκον ἀποτάξασθαι οὐκ ἐπέτρεψεν ὁ τῶν ὄλων Δεσπότης, σοὶ δὲ πῶς ἂν, ὦ φιλότης, ἀφῆθῃ τὸ ἔγκλημα τοσοῦτον χρόνον ἐπὶ τὴν ἀλλοδαπὴν γῆν διατρίβοντι; ἀλλοδαπὴ μὲν σοὶ ἢ τοῦ Βύζαντος ἀτεχνῶς κὰν οἰκεία δοκεῖ· ἔδρανον δὲ οἰκεῖον νῦν δὲ καὶ πατρὶς ἡ Λάρισσα. Οὐκ ἄγνοεῖ, εἰ οἶδα, τῆς λιποταξίας τὰ πρόστιμα, οὔτε ἄλλου τοῦ διδάξοντος θεῖται»⁽⁸¹⁾.

Ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ δὲ νὰ περιφρουρήσῃ ἕτερον τέως μαθητὴν καὶ φίλον του, τὸν ἐπίσκοπον Δημητριάδος Ἰωαννίκιον,

80. Ἐκκλ. Ἀλήθ. 1885 σελ. 551 καὶ Σάθα Νεοελλ. Φιλολ. σελ. 328.

81. Ἐλληνικά, τόμ. Η' σελ. 278.

ἀπὸ ἐπικινδύνους φιλοδοξίας καὶ ἀπὸ τὴν πλουσιωτέρας μητροπόλεως ἔφεσιν, τοῦ γράφει κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ 1662: «Οἱ μεγάλοι, δέσποτα, θρόνοι καὶ οἱ λαμπροὶ καὶ πολυπρόσοδοι βαθμοὶ καὶ τὰ λοιπὰ ἀξιώματα μετὰ μὲν φρονήσεως, ἀρετῆς, καὶ λόγου οἰκονομούμενα, πολλὰ τοὺς τοιοῦτους ὠφέλησαν οἰκονόμους, καὶ σχεδὸν ἰσοθέους πεποιήκε, τοὺς δὲ κατὰ τὰς αὐτῶν ὀρέξεις καὶ πεπλανημένας θελήσεις τὰ τῆς Ἐκκλησίας φθείροντας καὶ τὰ κοινὰ ὡς ἴδια ἰδιοποιούντας, συμβαίνει τὸ ἐνάντιον... Φρόντιζε, δέσποτα, τῶν καλῶν ἔργων καὶ προτίμα πάντα τῶν ρεόντων τὰ μένοντα· γίνου πιστὸς καὶ φρόνιμος οἰκονόμος· εὐλαβοῦ τῆς ἐπισκοπῆς τὸ ἀξίωμα, καὶ τῆς ἱερωσύνης τὸ ὕψος, μνημόνευε αἶι τῶν ἐσχάτων· συλλογίζου τὴν ἀπόδοσιν τῆς οἰκονομίας καὶ τοῦ Ἀρχιεπισκοπῆς Χριστοῦ τὴν μέχρι καὶ ἀργοῦ λόγου ἐξέτασιν» (82).

Δριμὺν ἰδὲ ἔλεγχον ἀπευθύνει καὶ πρὸς τὸν δσιώτατον ἱερομόναχον Ἰωανᾶν, πρὸς τὸν ὁποῖον καὶ γράφει. «Ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ἀφοβία γεννάει πολλὰ παιδιά, κύρ Ἰωανᾶ, κουτζᾶ καὶ παράνομα καὶ πολέμια τῆς ἀληθείας καὶ τῆς κατὰ Θεὸν ἀρετῆς. Συλλαμβάνεται ὁμως ἡ τοιαύτη ἀφοβία εἰς τὴν δεκτικὴν κοιλίαν τῶν ἀμελῶν ψυχῶν ἀπὸ κακοπιστίαν καὶ νοῦν μοχθηρὸν καὶ παντάπασιν ἀπρόσεκτον, ἂν εἶπω καὶ ἀπὸ ζωῶδη ἀναισθησίαν, δὲν μιλῶ ἔξω ἀπὸ λογισμὸν. Συλλογίσου καλά, ἄνθρωπε, συλλογίσου τί κάνεις· δὲν βλέπεις ποῦ καὶ πῶς σὲ κρέμισεν ὁ διάβολος καὶ ποῦ βούλεται νὰ σὲ καταντήσῃ; Σημείωσαι, παρακαλῶ, σημείωσαι εἰς τὰ νεκρωμένα σου μέλη τὸ σωτήριον ὄπλον τοῦ ζωηφόρου σταυροῦ, σημείωσαι τὸν μὲ τὸν λογισμὸν ἔμφρονα καὶ μὲ πίστιν ὀρθήν, διὰ νὰ ἰδοῦσι τὰ πνεύματα τῆς πονηρίας, ὅπου σὲ μισοῦσι, διὰ νὰ φύγουσι μακρὰν ἀπὸ τὴν ψυχὴν σου· συντάξου μὲ τὸν γλυκύτατον καὶ Θεάνθρωπον Ἰησοῦν, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐχωρίσθης διὰ τῆς θανασίμου ἁμαρτίας... φύγε τὴν ἁμαρτίαν καὶ μὴ τὸν τόπον· ἤθελες νὰ μάθῃ τὴν κακίαν σου

82. Ἐκκλ. Ἀλήθ. ἔτος 1886, σελ. 553.

καὶ ἡ Ἀνδριανῶν (πόλις) καὶ ὅλη ἡ Θράκη καὶ τὸ σύστημα τῶν ἐκεῖ χριστιανῶν; Θαρρεῖς, ὅτι ὁ λόγος δὲν μεταδίδεται; Θαρρῶ νὰ εἶναι καὶ ἐγνωσμένος ἕως τῶρα· Φύγε λέγω τὴν ἁμαρτίαν καὶ ὄχι τὸν τόπον. Τοῦ ἁμαρτωλοῦ ἀνθρώπου κανένας τόπος σίγουρος δὲν εἶναι· ἁμαρτωλοὶ, λέγει ὁ ἱερολόγος, ποῦ φύγωμεν; πάντα ἐπισκοπεῖ ὁ ἀκοίμητος ὀφθαλμὸς του, πάντα ἐφορᾷ» (83).

Ἀντελαμβάνετο βεβαίως ὅτι οἱ ἔλεγχοι πληγώνουν καὶ δημιουργοῦν πικρίαν, ἀλλ' ἐγνώριζεν ἐπίσης πολὺ καλά, ὅτι προάγουν εἰς αὐτογνωσίαν, ὅτι οἰκοδομοῦν τοὺς καλοπροαιρέτους εἰς πνευματικὴν ζωὴν καὶ ὅτι ἡ ἐξ αὐτῶν θλίψις εἶναι ἡ ἀπαραίτητος προϋπόθεσις διὰ τὴν διόρθωσιν καὶ τὴν ταύτην ἐπακολουθοῦσαν πνευματικὴν ἱκανοποίησιν καὶ χάραν. Οἱ παιδαγωγοὶ εἶναι οἱ πνευματικοὶ πατέρες. Καὶ ὅπως οἱ τὴν φυσικὴν ζωὴν δώσαντες εἰς τὰ παιδιά των γονεῖς ὑπὸ τῆς ἐμφύτου ἀγάπης κινούμενοι ἐλέγχουν ἐντόνως τὰ παιδιά των καὶ ἀγανακτοῦν πολλάκις διὰ τὰς παραβάσεις των, διὰ νὰ φέρουν αὐτὰ εἰς συναίσθησιν καὶ διόρθωσιν, οὕτω καὶ οἱ διδάσκαλοι, οἱ πνευματικοὶ γονεῖς. Εἰς ἐπιστολὴν του πρὸς τὸν Γεράσιμον, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὸν τέως μαθητὴν του, γράφει ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ τὰ ἑξῆς. «Ἡ δοκοῦσα σφόδρα τῶν πατέρων πρὸς τοὺς παῖδας ἀγανάκτησις, κἂν ραγδαία τις καὶ τραχεῖα τοῖς πολλοῖς δόξη καὶ περιτοτέρα τοῦ δέοντος, μηδὲν ἐκ ταύτης κακὸν τοῖς παισὶ νόμιζε, Γεράσιμε· τὸ γὰρ ἐκ φύσεως φίλτρον, πρὸς τοὺς παῖδας μάλιστα, ραδίως τῆς δυσχεροῦς περιγίνεταί θυμομαχίας, καὶ τὸ τῶν πατέρων δυσόργητον πρὸς εὐμένειαν ἀνακαλεῖ καὶ πρὸς ἡμερότητα εὖ μάλα μεταφέρει. Τοιαῦτα ὁμολογουμένως εἰσὶ τὰ πατρῶα σπλάγγνα· ἀλλ' οὐδὲ οἱ τῆς ἀρετῆς παιδεύται καὶ τῷ ὄντι ἀληθεῖς διδάσκαλοι ἤττονες εἰσι τούτων πρὸς τοὺς οἰκειοτάτους τῶν μαθητευόντων» (84).

Εὐρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ προβάλλῃ τὴν ἰδικὴν του ἐρ-

83. Ἐλληνικά, τόμ. Θ' σελ. 64.

84. Ἐλληνικά, τόμ. Θ' σελ. 61.

γασίαν πρὸς μίμησιν εἰς τὸν διδάσκαλον Γρηγόριον Μάνεσιν, ὁ ὁποῖος εἶχε φαίνεται παραμελήσει τὸ ἔργον τοῦ ὡς διδασκάλου ἢ καὶ τὸ ἐχρησιμοποιεῖ πρὸς χρηματισμόν. Τοῦ γράφει λοιπὸν κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1675. «... Οὐκ οἶσθ' ἄρ' οἷους καμάτους ἀνέτλην ἐγὼ, πόσους ἱερονικούς ἄθλους, ἐμοὶ τε καὶ Θεῷ τῷ εἰδῶτι γνωρίμοις, οὐ μόνον γὰρ ἀμισθεὶ τοῖς βουλομένοις τοὺς λόγους παρεῖχον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰς χρείας αὐτοῖς ἐνέδιδον λειπόμενος ἐγὼ καὶ ταῦτα, ἵνα κατ' ἀρετὴν τινὰς πείσω συζῆν καὶ μετριάξω ἐν προσώπῳ Χριστοῦ». Καὶ προσθέτει ὅτι ἄνδρας τραχεῖς καὶ ἀγροίκους ὠδηγοῦσε πρὸς τὴν κατὰ Χριστὸν εἰρηνικὴν ζωὴν. Καὶ πῶς ἐκεῖνος, ὁ Γρηγόριος Μάνεσης δὲν ἤμπορεῖ τοὺς ἀπὸ χαρακτῆρος ἠπιωτέρους νὰ εἰρηνεύσῃ; (85).

Παρουσίαζεν ὅμως ὁ Εὐγένιος καὶ τοῦτο τὸ βασικὸν χαρακτηριστικὸν γνώριμα· τὴν χαρὰν διὰ τὴν πρόοδον τῶν μαθητῶν του. Τὴν ἐκείνων εὐδοκίμησιν εἰς τὰ γράμματα, εἰς τὰ ἀξιώματα καὶ πρὸ παντὸς εἰς τὴν κατὰ Χριστὸν ἠθικὴν συγκρότησιν, τὴν ἐθεώρει ἰδικὴν του βαθεῖαν ἱκανοποίησιν καὶ χαρὰν. Ἀνεπίφθοнос καὶ ταπεινόφρων, καθὼς ἦτο, προσεπάθει νὰ ἀποσύρῃ ἑαυτὸν ἀπὸ τὸ προσκήνιον τῆς ζωῆς καὶ τῆς δράσεως, νὰ ἀφήνῃ δὲ τοὺς μαθητάς του, καταλλήλως χειραγωγούμενους, νὰ προάγωνται κατὰ πάντα. Χαρακτηριστικὴ ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι ἡ ἐκ Βραγγιανῶν τῷ 1662 γραφεῖσα ἐπιστολή του πρὸς τὸν Διονύσιον τὸν ἀρχιερέα. Γράφει πρὸς αὐτόν. «Τῷ πανιερωτάτῳ καὶ ἐν ἀρχιερεῦσι σοφωτάτῳ τε καὶ λογιωτάτῳ κυρίῳ Διονυσίῳ πατρὶ καὶ δεσπότῃ τῆς κατὰ Λάρισσαν ἀγίας τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας, ὅσα εὐφῆμα καὶ θυμῆρη καὶ εἰς ψυχικὴν σωτηρίαν συντείνοντα».

«Ἦσθημεν οὖν ἐξαισιῶς ἐπὶ τῷ ἀκούσματι καὶ ἀλλοιοίπως ὑφ' ἠδονῆς γεγενήμεθα, ἢ ἐπὶ τῶν τοῦ Κροίσου θησαυρῶν ἄλλοι. Τοσοῦτον ἠτήθημεν τῇ χαρᾷ, ὥστε ἐπιπηδᾶν, νῆ Δία, κατηναγκάσθημεν καὶ ἐκ μέσης ἄλλεσθαι τῆς ψυχῆς,

85. Ἑλληνικά, τόμ. Ζ' σελ. 225.

καίπερ ὑπερήλικες ὄντες· οὐ σωματικὴ ἡμῖν ἢ πῆδησις ἦν, ἢ τίμη ἀτάκτῳ κινήσει μελῶν, ἀπαίσιον τοῦτό γε οὐκ ἀνδράσι μόνον σωφρονοῦσιν, ἀλλὰ πολλῷ κρεῖττον, πολιοκροτάφοις τε καὶ μονάζουσιν. Ἦσθημεν δὲ τῇ τῆς ψυχῆς διαθέσει καὶ τῇ τῆς γνώμης ἀκεραιότητι καὶ ὡς συγχαίρειν ἔδει τοὺς φίλους ἐπὶ τῶν φίλων εὐδοκίμησει» (86).

Τὴν αὐτὴν χαρὰν δοκιμάζει καὶ ζωηρῶς ἐκφράζει ἐπὶ τῇ εὐδοκίμησει τοῦ φίλου του καὶ κατὰ δέκα πέντε τουλάχιστον ἔτη νεωτέρου του Παναγιώτου Νικουσίου, μεγάλου διερμηνέως παρὰ τῇ Πύλῃ. Γνωρίζει ποῖαν ἀγαθοποιὸν ἐπίδρασιν ἀσκεῖ ἐπὶ τοῦ καλοπροαιρέτου καὶ ἀξίου ἀνθρώπου ἢ ἀναγνώρισις τῶν καλῶν ἔργων καὶ ὁ δίκαιος ἔπαινος, δι' αὐτὸ καὶ ἀπευθύνει συγχαρητήριον καὶ προτροπικὴν ἐπιστολήν πρὸς τὸν Νικουσίον, διὰ νὰ τὸν κινήσῃ ἔτσι ἀκόμη ζωηρότερον πρὸς τὰ ἀγαθὰ ὑπὲρ τοῦ δουλεύοντος Ἑθνους ἔργα. Ὅταν δηλαδὴ ὁ Νικουσίος ὁ κατὰ τὸν Hammer «δεισιώτατος, δευδερεκέστατος, εὐθύτατος, ὑπέρμαχος ἰσχυρὸς τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας» καὶ τῶν Ἑλλήνων ἀπτόητος προστάτης, εἶχεν ἐπιστρέψῃ ἀπὸ τὴν ἐκστρατεῖαν τῆς Κρήτης (1666), ὁ Εὐγένιος τοῦ ἔστειλεν ἀπὸ Βραγγιανὰ ἐπιστολήν, εἰς τὴν ὁποῖαν, ἀφίνων νὰ ἐκχυθῇ ἢ πρὸς αὐτὸν φιλία καὶ στοργή του, γράφει μεταξὺ τῶν ἄλλων «... φίλων ἀνδρῶν πανάριστε καὶ περιπόθητε, πρὸ γὰρ τῆς ἐναγχοῦ μάχης καὶ τῶν ἐκεῖσε πραγμάτων περίθλεπτος πανταχοῦ, μετὰ δὲ τὰ πολεμικὰ καὶ τὴν ἐκεῖθεν ἐπάνοδον λαμπρότερος ἄρα καὶ κλεινὸς παρὰ πᾶσι, καὶ τοῦτο οὐ δῶρον ἂν εἴποι τις ἢ φιλοτιμία τῶν κρατίστων ἡγεμόνων, ἀλλ' ἢ καὶ τῆς οἰκοθεν ἀρετῆς ἄθλον καὶ φιλοπονίας τῆς περὶ τὰ γράμματα δεδοκίμασται γὰρ σου ἢ φρόνησις τοῖς πράγμασι πλείον ἢ ὁ χρυσὸς τῷ πυρί· τοῦ χρόνου δὲ προϊόντος καὶ καλλίονα πυθέσθαι τῷ τῶν ὄλων εὐχομαι Θεῷ· τὸ γὰρ περιὸν τῆς σῆς δυνάμεως καὶ τῆς διανοίας καὶ τοῖς ἄλλοις καλοῖς, οἷς νῦν

86. Ἑλληνικά, τόμ. Θ' σελ. 138.

Χριστού χάριτι πλεονεκτεί πως τῶν πολλῶν, ἐν πᾶσι πανταχοῦ μεταδίδοται τῇ πνευματικῇ ἀδελφότητι τὸ καλόν».

Ἄνεπιφθονος δὲ πάντοτε θαυμαστής τῶν ἀξίων ἀνθρώπων καὶ τῶν καλῶν ἔργων διαλαλεῖ τὴν χαρὰν του εἰς ἡθικὴν ἱκανοποίησιν τοῦ Νικουσίου καὶ εἰς θερμότεραν ἀναζωπύρησιν τῆς πρὸς τὸ Ἔθνος ἀγάπης, γράφων. «Χαίρω τοιγαροῦν ἐγὼ μᾶλλον ἐπὶ τῇ σῇ εὐπραγίᾳ καὶ δυνάμει ἢ ἐπὶ τοῖς τοῦ Κροίσου τοῦ Λυδοῦ θησαυροῖς ἄλλοι». Μακαρίζει δὲ τοὺς ὁμοεθνεῖς καὶ ὄσους ἄλλους ἠξιώθησαν τῆς χαρᾶς νὰ ὑποδεχθοῦν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἀντικρύσουν τὸν φιλόπατρην Νικουσίον. Οὐχ ἦττον ὅμως καὶ αὐτὸς μετὰ τῶν περι αὐτὸν ἐώρτασε τὴν αἰσίαν ἐπάνοδόν του εὐχαριστήσας θερμῶς τὸν Θεόν. Καὶ ἐκφράζει τὸν ζῶντὸν πόθον του «χρησταῖς καὶ πάλιν καὶ αἰσίαις τρεφόμεθα ἐλπίσιν ἰδεῖν τε καὶ περιπτύξασθαι σε τὴν ἐμὴν φίλην καὶ περιπόθητον κεφαλὴν»⁽⁸⁷⁾.

Ἐπιστολαὶ τοιοῦτου περιεχομένου καὶ εἰς τόσον ἐγκάρδιον καὶ θερμὸν ὕφος διατυπωμέναι, εἴτε πρὸς μαθητάς, εἴτε πρὸς φίλους ἀπευθυνόμεναι, ἦτο φυσικὸν νὰ ὑπεγείρουν ἀνάλογα συναισθήματα, νὰ μορφώνουν ψυχικῶς, νὰ ἐμφυτεύουν τὴν ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς πατρίδος, νὰ κινοῦν πρὸς ἔργα καλά, καί, μὲ ἕνα λόγον, νὰ παιδαγωγοῦν πρὸς ἀληθινὰ ἀνωτέραν καὶ πλήρη ζωὴν.

Γενικώτερον ἡ ἀγάπη του πρὸς τοὺς μαθητάς του, ἡ προσωπικὴ ἐπαφὴ πρὸς ἕνα ἕκαστον μὲ σκοπὸν τὴν ἀτομικὴν καθοδήγησιν, ἡ συνοίκησις του μὲ πολλοὺς ἐξ αὐτῶν διὰ τὴν ἐπιμελεστέραν παρακολούθησιν καὶ ἀγωγὴν των, τὸ ἐνδιαφέρον του διὰ τὴν προώθησιν των εἰς εὐρυτέρας σπουδὰς, ἢ δι' ἐπιστολῶν ἐπικοινωνία του πρὸς πλείστους ἐξ αὐτῶν διὰ τὴν μετὰ διακριτικότητος καὶ εὐγενείας καθοδήγησιν των, ἡ μεγαλοκαρδία του ἀπέναντι τῶν πταιόντων καὶ ἡ φλογερὰ προσπάθειά του εἰς διόρθωσιν των, ἢ ταπεινοφρο-

87. Ἐκκλ. Ἀλήθ. 1885, σελ. 551 καὶ Σάθα Νεοελλ. Φιλολ. σελ. 334.

σύνη μὲ τὴν ὁποῖαν ἐφέρετο ἀπέναντι αὐτῶν, ὅταν ἄνδρες πλέον κατελάμβανον ἀξιώματα καὶ θέσεις ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ Ἔθνει, ἢ μεγάλη του ἱκανότης νὰ γνωρίζῃ κατὰ τρόπον ψυχολογικώτατον, νὰ χαλαρώη καὶ διακόπτῃ τοὺς μετὰ τῶν μαθητῶν του δεσμούς καὶ χωρὶς λύπην νὰ ἀφίη αὐτοὺς ἐλευθέρους καὶ νὰ τοὺς ἐνθαρρύνῃ εἰς ἀναχώρησιν, ὥστε ἀνεπηρέαστοι νὰ συνεχίσουν τὴν σταδιοδρομίαν των, αἱ συνεχεῖς ἐπὶ τούτοις προσπάθειαι του διὰ τὴν ἴδρυσιν σχολῶν, τὴν ἀνοικοδόμησιν καὶ προικοδότησιν διδασκηρίων, ὅλα αὐτὰ μαρτυροῦν τὸν καλὸν παιδαγωγόν, τὸν φιλότιμον διδάσκαλον, τὸν ἀληθινὸν πνευματικὸν ἡγέτην. Δικαίως δὲ ἔχει ἀποκληθῆ «σοφώτατος ἐν διδασκάλοις»⁽⁸⁸⁾.

Ἐὰν εἰς αὐτὰ προσθέσωμεν καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ἐμόρφωσεν ἀπροσμέτρητόν τι πλῆθος μαθητῶν, πλείστοι ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἀνῆλθον εἰς μεγάλα ἀξιώματα καὶ προσέφεραν πολυτίμους εἰς τὸ Ἔθνος ὑπηρεσίας, ὡς διδάσκαλοι, ὡς ἱερεῖς, ὡς ἀρχιερεῖς, ὡς πατριάρχαι, ὡς ἰατροί, ὡς ἀξιωματοῦχοι εἰς τὸ τουρκικὸν κράτος, κατανοοῦμεν ἀκόμη περισσότερον τὴν ἀξίαν του ὡς δραστηρίου καὶ ἀποδοτικοῦ ἐργάτου τῆς ἑλληνοχριστιανικῆς παιδείας.

88. «Ἀθηνᾶ» ἔνθ. ἀν. σελ. 30.

6. Ο ΕΘΝΙΚΟΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΕΡΓΑΤΗΣ

Ἐκεῖνο δέ, τὸ ὁποῖον τὸν παρουσιάζει σὺν τούτοις κοινωνικὸν ἐργάτην καὶ ἐθνικὸν ἄνθρωπον, εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι ἔζη καὶ αὐτὸς τὸ δράμα τῶν ὁμοεθνῶν του. Ἡσθάνετο τὸν πόνον των, κατενόει τὰς ἀνάγκας καὶ τὴν πτωχείαν, συμμετεῖχεν εἰς τὰς θλίψεις καὶ τοὺς κατατρεγμούς των καὶ συνέπασχε μαζὺ των, ὅπως ἐπίσης καὶ ἔχαιρεν εἰς τὰς λιτὰς χαράς των. «Τὸ χαίρειν μετὰ χαιρόντων καὶ κλαίειν μετὰ κλαιόντων, ἀποστολικῶς εἰπεῖν, ὡς οὐδεὶς ἄλλος ἐφιλοσόφησε», γράφει ὁ Γόρδιος. Καὶ προσθέτει, ὅτι πολλοὶ ἦσαν οἱ συνεχῶς προσφεύγοντες εἰς τὸν Εὐγένιον, διὰ νὰ ἀντλήσουν ἀπὸ αὐτὸν παρηγορίαν καὶ νὰ εὔρουν προστασίαν. «Οὐκ ὀλίγον δὲ καὶ αὐτὸς ἐγὼ — προσθέτει ὁ Γόρδιος — εὐεργεσιῶν τε καὶ χαρίτων πετεῖραμαι». Τὴν μέριμνάν του ἤπλωνεν εἰς τοὺς ἐγγυὺς καὶ τοὺς μακράν. Περιέκλειεν εἰς τὴν καρδίαν του ὅλον τὸ Ἔθνος, ὅλην τὴν Ἐκκλησίαν. Ἡμποροῦσε, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Παύλου, νὰ ἐπαναλάβῃ «Τίς ἀσθενεῖ καὶ οὐκ ἀσθενῶ; Τίς σκανδαλίζεται καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι;». (Β' Κορ. ια', 29). Εἰς ἀνεπίγραφον καὶ ἀχρονολόγητον ἐπιστολὴν του ἐπιγραμματικώτατα καὶ μὲ βαθὺν τὸν πόνον τῆς ψυχῆς ζωγραφίζει τὴν θλίψιν τοῦ Ἔθνους⁽⁸⁹⁾.

Θρηνωδὸς Ἱερεμίας εἰς μερικὰς περιστάσεις ἀπολοφύρεται καὶ αὐτὸς μὲ ζωηροτάτας ἐκφράσεις πόνου καὶ δια-

89. Ἑλληνικά, τόμ. Ζ' σελ. 223.

φαινομένους λυγμούς τὰ δεινὰ τοῦ τυραννομένου Ἔθνους. «Μεγάλη, Δέσποτα, γράφει πρὸς τὸν Λαρίσσης Διονύσιον, ἡ τωρινὴ πληγὴ καὶ περιφανῆς καὶ ὀλοσώματος. Οὐδεμία τις ἐλπίζεται θεραπεία ἢ σωτηρία ἢ τῶν ἀμετρήτων κακῶν ἰδιόρθωσις ἐρείπιον τώρα περιφανὲς ἢ Ἑλλάς καὶ θρήνων πολλῶν ἀξία πάσχει πάλιν μέχρι θανάτου ὁ κληρονόμος τῶν ἐπαγγελιῶν Ἰσαάκ, ὁ υἱὸς λέγω τῆς ἐλευθέρως, πάσχει ἀπὸ τὸν υἱὸν τῆς καταράτου παιδίσκης πολλὰ τοῦ κακῶς καὶ γεννηθέντος καὶ τραφέντος καὶ αὐξηθέντος, πάσχει ἐπικινδύνως ὅτι ἡ δῆξις τώρα οὐκ ἐν χρωῖ μόνον, ἀλλ' ἀμέσως ἦψατο καὶ τῆς καρδίας πολλὰ ἠργάσατο κακά»⁽⁹⁰⁾.

Ὅταν δὲ ὁ παρὰ τῷ Πατριαρχεῖῳ μέγας Λογοθέτης Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος (1639—1709), ἀνήλθεν εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ μεγάλου διερμηνέως, διάδοχος τοῦ Παναγιώτου Νικουσίου, ἐπελήφθη τῆς εὐκαιρίας νὰ στείλῃ ὁ Εὐγένιος πρὸς αὐτόν, πρὸς τὸν ὁποῖον ἰδιὰ δεσμῶν πνευματικῆς ἀγάπης ἰσχυρὰς συνεδέετο, συγχαρητήριον ἐπιστολὴν, τῷ 1677 κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἀπαριθμεῖ καὶ τὰ ἀνήκουστα δεινὰ τοῦ Γένους, διὰ νὰ καταστήσῃ τοῦτον οὐ μόνον προσεκτικὸν ἐν τῇ διαχειρίσει τῆς ἐξουσίας, ἀλλὰ καὶ περισσότερον καὶ ἐνεργητικώτερον φιλόπατριν ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ Γένους. Σημειωτέον ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος ἔτρεφε βαθὺν σεβασμὸν πρὸς τὸν Εὐγένιον, εἰς τὰς πρὸς αὐτόν δὲ ἐπιστολάς του ὑπεγράφετο. «Ὁ ἐν Χριστῷ υἱὸς αὐτῆς Ἀλέξανδρος⁽⁹¹⁾. «Ὁ μὲν — γράφει — πρὸ σοῦ τὰς γλώσσας τῷ αὐτοκράτορι διερμηνεύων Παναγιώτης τόν τε βαρὺν τοῦτον τῆς δουλείας ζυγὸν καὶ τὴν ἐπὶ τὸν τράχηλον ἐντεθεῖσαν ζεύγλην πολλακίς ὠδύρευτο. Ἀλλ' ἐγὼ τὰς τοιαύτας φύσεις δυναμένας τυραννίδας ὑπηρετεῖν ἐμακάρισα, καὶ νῦν οὐχ ἤττον μακαρίζω, εἴ γε πρὸς ἀρετὴν καὶ μὴ πρὸς κακίαν ἀφορᾷ, ἔστι γὰρ μέσον πρὸς ἑκατέρων. Εἰ μὲν οὖν τὰ συμφέροντά καταβάλλει τις πρὸς τὰς ἀκοὰς τῶν ἀρχόντων καὶ

90. Ἑλληνικά, τόμ. Θ' σελ. 55.

91. Κ. Σάθα Νεοελληνικὴ Φιλολογία, σελ. 330.

ὕπερ τῶν ἀπανταχοῦ πολιτειῶν καὶ δήμων σπουδάζει, ἀρετήν, καὶ πολλὰς τὰς χάριτας, ὅτι οὗτος ἔξει παρὰ Θεοῦ, νοῦν καὶ λόγον νικώσας· εἰ ἴδῃ γε τούναντίον τούτων (ὃ μὴ γένοιτο) συμβήσεται, κακία καὶ πολλὰ τὰ ἀντιπίπτοντα. Πολλοὶ πανταχοῦ οἱ χειμῶνες, ἀσύγκριτα, λογιώτατε, τὰ ναυάγια ἐν χρῶ μᾶλλον αἰ συμφοραί, ἐκύκλωσαν ἡμᾶς τὰ κακὰ ὡς αἰ μέλισσαι κηρίον· ἂν τὸ θεῖον ἐπινυστάξῃ, τὸ πᾶν φεῦ ἀνατραπήσεται ταῖς ὑπὲρ λόγον εἰσφοραῖς καὶ ταῖς βαρεῖαις εἰσπράξεσιν. Ἡ καταδρομὴ τῶν φορολόγων ἀδυσώπητος, τὸ ὑπήκοον ἐπικαλεῖται τὸν θάνατον μᾶλλον ἢ τὸ ζῆν. Οἱ δὲ τῆς ἡμετέρας δοκοῦντες εἶναι αὐλῆς, χεῖρονες τῆς ἀλλοτρίας· ἂν τριχῆ τις διανέμοι τούτους οὐκ ἂν ἀμάρτοι. Οἱ μὲν καταπονούμενοι εὐχαρίστως τελοῦσι τὸ δίδραχμον· οἱ δὲ συμμερίζονται τοῖς λαμβάνουσι καὶ ταχέως ἀπαιτοῦσι καὶ ἀπηνῶς· τρίτη δὲ μερίς καὶ κακοσχωλωτέρα, περὶ ληστείας λέγειν τε καὶ ἀκούειν σπουδάζει καὶ ὄπλα κινεῖ κατὰ τῶν γειτονούντων· καὶ καθάπερ κάλαμος ὑπὸ σφοδρῶν ὤδε κακεῖσε μεταφερόμενος πνευμάτων, οὕτω νῦν τὸ ὑπήκοον ἀσταθέστερον δὴ που φέρεται τῶν Εὐρίπου παλιρροίων· ὃ γὰρ νῦν διωγμὸν ἀποκρύπτει τῶν τοῦ Νέρωνος καὶ τῶν ἄλλων Ἑλληνιστῶν» (92).

Ἄληθινὸς ποιμὴν καὶ πνευματικὸς πατήρ τοῦ λαοῦ, συμπάσχει βαθέως μὲ τοὺς ἐγγύς καὶ μὲ τοὺς μακρὰν. Αἱ θλίψεις τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς ὅπου ἔζη, καὶ αἱ γενικαὶ θλίψεις τοῦ ἔθνους σπαράσσουσιν τὴν καρδίαν του καὶ τὸν κινοῦν εἰς συνεχῆ προσπάθειαν πρὸς παρηγορίαν, πρὸς ἐνίσχυσιν καὶ ἐπανόρθωσιν τῶν θλιβομένων. Ζῆ μεταξὺ τῶν πονούντων, καὶ προσπαθεῖ νὰ ἀναπτέρωσῃ ὅλων τὴν πίστιν πρὸς τὸν Θεόν, νὰ ἐμβάλῃ τὴν συναίσθησιν, ὅτι πολλὰ τῶν δεινοπαθημάτων αὐτῶν ὀφείλονται εἰς τὴν ἰδικὴν μας ὑπατιότητα καὶ ἀμαρτωλότητα καὶ νὰ ὀδηγήσῃ ὅλους εἰς μετάνοιαν καὶ ἐπιστροφὴν πρὸς τὸν Θεόν. Γράφει εἰς μίαν του ἐπιστολήν. «Τὰ ἀτυχήματα τοῦ γένους τοῦ ἐδικοῦ μας καὶ

92. Ἑλληνικά, τόμ. Ζ' σελ. 221.

τὰς πολλὰς αὐτοῦ δυσπραγίας καὶ τὰς τωρινὰς περιφανεῖς κακώσεις μὴτε μὲ στόμα ἡμπορεῖ τινὰς νὰ τὰς εἰπῇ, μὴτε μὲ γραφὴν νὰ τὰς παραδώσῃ εἰς ἄλλους... Τώρα ὁ ἐπὶ θάνατον κίνδυνος καὶ ἡ μεγάλη ἀρρωστία μετεδόθη εἰς ὅλα τὰ περὶχωρα, ὄχι μόνον τῶν Ἀγράφων, ἀλλὰ δὴ τῆς Ἑλλάδος ἀπάσης· ἐφάγαμεν καὶ πολλῶν χωρίων τὸν ἐπιτάφιον δεῖπνον, τοὺς ἐσηκώσαμεν καὶ τὰς ἐπιχωρίους μακαρίαις, ὅπου λέγουσιν οἱ παπᾶδες ἐδῶ, φοροῦμεν καὶ τὰ πένθημα περὶ αὐτῶν ρούχα, εἶπαμεν καὶ τὴν ἐπιτραπέζιον εὐχήν, ὃ Θεὸς ὁ λόγῳ ἀνιστῶν τοὺς νεκροὺς νὰ ἀναστήσῃ καὶ ἐκεῖνα καὶ νὰ φυλάξῃ καὶ ταῦτα εἰς τὴν ζωὴν... Ὁ πόλεμος τοῦ ταλαιπώρου ἡμῶν γένους καὶ γῆθεν καὶ οὐρανόθεν σκευωρεῖται καθὼς φαίνεται, ὅτι τὰ ἔργα τῶν ἱερωμένων καὶ τῶν ἀνιέρων πονηρὰ καὶ λίαν εἰς Θεὸν ἀδόκιμα... Ἀλλὰ ἡ προσκυνητὴ τοῦ μεγάλου Θεοῦ πρόνοια νὰ μεταβάλῃ τὴν δικαίαν καθ' ἡμῶν ἀγανάκτησιν ἐπὶ τὸ φιλανθρωπότερον δι' εὐχῶν μάλιστα τῶν αὐτοῦ ἐκλεκτῶν, ἂν ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις εὐρίσκεται τις τοιοῦτος. Ἄμποτες νὰ κολοθώσῃ τὰ ἐπισειόμενα καθ' ἡμῶν κακὰ. Τὰ παράλια τῆς Αἰτωλίας καὶ τῆς Ἀκαρνανίας τὰ ἐρήμωσαν παντελῶς οἱ Φράγκοι καὶ λιμὸς καὶ λοιμὸς τὰ κατατρέχει καὶ μάχαιρα» (93).

Θεωρεῖ ἐν πολλοῖς ὑπεύθυνον τῆς κακοδαιμονίας αὐτῆς καὶ τὴν διοικοῦσαν Ἐκκλησίαν, τοὺς ἀρχιερεῖς, οἱ ὁποῖοι δὲν ποιμαίνουν θεοφιλῶς τὸ ποίμνιόν των καὶ δὲν παιδεύουν τοὺς ἀτακτοῦντας. Εἰς ἄλλην του ἐπιστολήν, γραφείσαν τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1658, λέγει. «Κλαίω πολλὰ, ἀδελφέ, τὴν πτωχὴν τὴν Ἐκκλησίαν, πῶς καὶ εἰς ποίους ἐκατήνησεν· εἰς ταῖς ἡμέραις ταῖς ἰδικαῖς μας, δὲν λέγω πάλα, ἢ πρόπαλα, μὲ ὀλίγον ἔγκλημα ἐπαιδεύοντο οἱ ἡμαρτηκότες καὶ οὕτως αὐτοὶ ἐκεῖνοι, ὅποιοι ποτ' ἂν ἦσαν, ἐσωφρονίζοντο καὶ οἱ ἄλλοι ὁμοίως, καὶ χάριτι Χριστοῦ ἐφυλάττετο ἀκόμη εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τὸ σεβάσιμον» (94).

93. Ἑλληνικά, τόμ. Η' σελ. 280.

94. Ἑλληνικά, τόμ. Ζ' σελ. 243.

Εἶναι ὅδε φοβερὸν καὶ πρόξενον ἀφάτου λύπης, ὅταν οἱ ποιμένες τῆς Ἐκκλησίας, ἀντὶ νὰ πρωτοστατοῦν εἰς καλὰ ἔργα, ἐκτρέπωνται εἰς πράξεις ἀδίκους καὶ ἀσεβεῖς. Ἄν μάλιστα αἱ πράξεις αὗται στρέφονται κατὰ ἱερῶν ναῶν καὶ μονῶν, προσλαμβάνουν τὸν χαρακτήρα βαρείας ἱεροσυλίας, ἢ ὁποῖα προκαλεῖ ὀξὺν πόνον καὶ ὀδύνην εἰς τὰς καρδίας τῶν πιστῶν. Φαίνεται, ὅτι τοιοῦτος ὑπῆρξεν καὶ ὁ μητροπόλιτης Ἄρτης, ὁ ὁποῖος «περιφανῆ καὶ διαβολικὰ σκάνδαλα, καὶ παραλόγους ζημίας» εἶχε προξενήσει εἰς τὴν μονὴν Τατάρνης. Ἐξ αἰτίας αὐτῶν ἐπόνεσεν ὀλόκληρος ἡ περιοχή, μάλιστα δὲ ὁ Εὐγένιος, ὁ ὁποῖος καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἀναφερθῆ πρὸς τὸ Πατριαρχεῖον διὰ τοῦ ἐκκλησιάρχου Φωτίου. Γράφει πρὸς αὐτόν. «Τῷ φιλότιμῳ μοι καὶ λίαν ποθεινοτάτῳ καὶ ἀνδρὶ θεοσεβεστάτῳ κυρίῳ Φωτίῳ, τῷ λογιωτάτῳ ἐκκλησιάρχῳ τῆς Θεοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, ὁ ἐλάχιστος ἐν μοναχοῖς Εὐγένιος, ἐν Κυρίῳ χαίρειν. Νῦν δὲ παμφίλτατε, ἀπειρήκα ὑπὸ τῶν συχνῶν καὶ ἀλλεπαλλήλων τῶν τε οἴκοθεν, καθ' ἡμέραν συμπιπτόντων ἡμῖν τε καὶ τῇ πολιτείᾳ ἄλλ' ἐκ τῶν οἰκείων πάσχων πτερῶν καὶ ἀφ' ἐστίας πολεμούμενος ἀπαραμύθητον ἔχει τὸ κακόν. Ἄν εἶχομεν γοῦν καιρὸν ἀρκετὸν καὶ ἱκανὴν πρὸς τὸ γράφειν ὦραν, ἠγεγράφευμεν ἂν μέρος τι τῶν κοινῶν συμφορῶν καὶ τὴν ἐσχάτην καὶ παντελεῆ ἀνατροπὴν τοῦ καθ' ἡμᾶς χριστιανισμοῦ. Ἦκουσε θαρρῶ ἢ σὴ θεοσεβεία καὶ τὰ περιφανῆ καὶ διαβολικὰ σκάνδαλα καὶ τὰς παραλόγους ζημίας, ἃς ἐπροξένησε μάτην εἰς τὴν ἱεράν καὶ νεοπαγῆ μονὴν τῆς Τετάρνης ὁ ἅγιώτατος καὶ θεοπρόβλητος ποιμὴν τῆς Ἄρτης ὁ τῆς Χριστοπαραδότου εἰρήνης πρύτανις, τὰ ὁποῖα οὐ μόνον ἀπλὸν τι καὶ παρακεκομμένον ἀνθρωπάριον ὤκνησεν ἂν ποιῆσαι ἢ δρᾶσαι, ἀλλὰ καὶ ὁ χεῖριστος καὶ ἀδικώτατος τῶν Ἰσμαηλιτῶν ἀνὴρ. Ἄς ἀναφέρῃ παρακαλῶ καὶ ἅς εἰπῆ μὲ τὸ στόμα τὰ κατὰ μέρος ὑπ' ἐκείνου τολμηθέντα καὶ πρὸς τὸν κοινὸν τῆς οἰκουμένης πατέρα καὶ διδάσκαλον. Ὁ γὰρ ἐγχειρίζων σοὶ τὰ παρ' ἡμῶν γράμματα μοναχός, Διονύσιος ὀνόματι, θέλει ἐκτραγωδήσῃ τὰ κατὰ μέρος ἐκεῖ τότε γινόμενα, ὡς ἀρκοῦσαν ἔχων εἰς τὸ λέγειν τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν

διάνοιαν, ὁ ὁποῖος καὶ εἶδε καὶ ἔπαθεν ἐμπράκτως πολλά, ἴσως καὶ θέλη συστείλῃ τρόπῳ τινὶ ὁ Παναγιώτατος τὰ τοιαῦτα ἀπονενομημένα φρονήματα τῶν μὴ φοβουμένων τὸν Θεόν»⁽⁹⁵⁾.

Μὲ πολλὴν δὲ θλίψιν βλέπει τὴν κατάπτωσιν μερικῶν ἱερέων, οἱ ὁποῖοι μὲ ἐλαφρὰν ἢ μᾶλλον μὲ πολὺ βεβαρημένην τὴν συνείδησιν τελεσιουργοῦν τὰ θεῖα μυστήρια. «Οἱ ἱερεῖς τοῦ αἰῶνος τούτου — γράφει — πολλοὶ ὑπὸ μυρίων γέμοντες κακῶν, ὅτε τὴν ἑορτὴν ἴδωσι παραγενομένην ὡς ὑπ' αὐτῆς ὠθούμενοι τῆς ἡμέρας, ἄπτονται τῶν ἱερῶν μυστηρίων, ἃ μὴδὲ ἰδεῖν οὕτω διακειμένους θέμις»⁽⁹⁶⁾.

Πατρικάς, περισπουδάστους καὶ ἐθνωφελεῖς ὑποθήκας ἀπευθύνει δι' ἐπιστολῆς του γραφείσης ἀπὸ τὰ Βραγγιανὰ τὸν Μάϊον τοῦ 1679 πρὸς τὸν «ἐκλαμπρότατον καὶ θεοσεβέστατον ἡγεμόνα καὶ κράτιστον δοῦκα Σερμπάνον». Τοῦ ὑπενθυμίζει ὅτι ὄχι ὀλίγοι ἀπὸ τοὺς σημερινοὺς ἄρχοντας «ἐπιλήσιμονες ἐγένοντο καὶ θεῶν νόμων καὶ ἀνθρωπίνων καὶ ὡς λύκοι ἐπὶ τὰ πρόβατα φέρονται καὶ ἀνάστατον πανταχοῦ πεποιήκασιν τὸ πᾶν». Σὺ δέ, τοῦ λέγει, «εἰ φίλος εἶναι θέλης Θεῷ καὶ ἀνθρώποις ἐπέραστος, ἀπόθου ὅσον τὸ ἐπί σοί, τὸν τε θυμὸν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν, ἀρχικὰ ὄντα πάθη καὶ εὐσεβείας πολέμια, καὶ τὴν πραότητα ἀναλάμβανε τοῦ Χριστοῦ, ὡς κτήμα πατρῶον καὶ γνώριμον καὶ Θεῷ φίλον»⁽⁹⁷⁾.

Ὅπου ἠδύνατο ὁ ἴδιος αὐτοπροσώπως ἐπεμβαίνων νὰ διορθώσῃ τὴν ἀταξίαν, νὰ ἀπαλύνη τὸν πόνον, νὰ παρηγορήσῃ τοὺς θλιβομένους, ἔστειλε στοργικὰς ἐπιστολάς, μὲ τὰς ὁποῖας ἔχυνε βάλσαμον παρηγορίας εἰς τοὺς πονοῦντας. Εἰς τὸν ἱερομόναχον Γρηγόριον, ὁ ὁποῖος ἐθρήνει τὴν ἀπώλειαν ἀγαπητοῦ του προσώπου, ἔστειλε βαθυστόχαστον συλλυπητήριον ἐπιστολὴν, εἰς τὴν ὁποῖαν ἐκφράζει καὶ τὴν ἰδικὴν του λύπην καὶ συμπόνιαν. Πῶς ἄλλωστε εἶναι δυνατόν νὰ παρη-

95. Ἑλληνικά, τόμ. Η', σελ. 147.

96. Ἑλληνικά, τόμ. Θ', σελ. 67.

97. Ἑλληνικά, τόμ. Ζ' σελ. 97.

γορήση κανείς τὸν ἄλλον, ἂν καὶ ὁ ἴδιος δὲν αἰσθανθῆ, ἔστω καὶ ἕνα μέρος ἀπὸ τὸν πόνον ἐκείνου; «Ἦκουσα, γράφει, τὴν πολλὴν καὶ μεγάλην δυστυχίαν ὅπου ἐσυνέβη ἀπάντεχα τῆς ἀγιωσύνης σου καὶ ἐλυπήθηκα ἄς τὸ ἤξεύρῃ ὁ Θεός, ἄμετρα. Ἄλλὰ ὁ παλαιὸς λόγος καὶ σοφὸς ὀρίζει, πὼς οἱ φρόνιμοι ἄνθρωποι δὲν χρειάζονται τόσην παρηγορίαν, ὅτι ἔχουσι τὴν φρονιμάδα τὴν ἐδικὴν του, διδάσκαλον εἰς τὰ πάθη τὰ ἀνθρώπινα, ἔχουσι καὶ τὸν καλύτερον λογισμὸν αὐτοκράτορα καὶ ἡγεμόνα καὶ κυθερήτην εἰς τὰ δυστυχήματα. Ἦκουσεν ἡ ὀσιότης σου καὶ καθ' ἡμέραν ἀκούει τὴν Ἐκκλησίαν ὅπου ψάλλει τό, «πάντα ματαιότης τὰ ἀνθρώπινα». Ὅλα, πνευματικέ μου, εἶναι μάταια καὶ φθαρτὰ καὶ οὐδέποτε, μάλιστα ὅσα δὲν ἀκολουθοῦσι τὸν ἄνθρωπον ὡσάν ἀποθάνῃ· αἱ ἀρεταὶ μόνον καὶ τὰ καλὰ καὶ θεοφιλῆ ἔργα εἶναι καλὰ καὶ δόκιμα, ὅπου ἀκολουθοῦσι τὴν ψυχὴν, τὰ δὲ ἄλλα εἶναι ὅλα ἄστατα ὡσάν τὴν πάχνην καὶ τὰ νερά τοῦ ποταμοῦ. Ἔχε μόνον, πνευματικέ μου, ὑπομονὴν καὶ δόξαζε ἐκ ψυχῆς τὸν Θεὸν καὶ μετὰ εὐχαριστίας βάσταζε τὸ πάθος, ὅπου ἐσυνέβη, με σῶφρονα νοῦν καὶ λογισμὸν, ὡσάν ἔκαμε καὶ ἐκείνος ὁ θεοφιλέστατος Ἰωβ, ὅπου ἔβαλε μίαν εἰκόνα ὑπομονῆς εἰς τὸν ἀνθρώπινον τοῦτον βίον. Εἰπέ ἀκόμη καὶ μετ' ἐκείνον «ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλετο· εἶη τὸ ὄνομα Κυρίου εὐλογημένον εἰς τοὺς αἰῶνας». Μὴ λυποῦ ὅμως ἀπαρηγόρητα· γνῶριζε καλά, ὅτι ὁ θάνατος εἶναι ὕπνος, ὀλίγον περισσότερον ἀπὸ τοῦτον τὸν συνηθισμένον καὶ καθημερινόν, ἀλλὰ πρὸς τὴν αἰώνιον ἐκείνην ἡμέραν τῆς μακαρίας ζωῆς παραθαλλόμενος εἶναι πολλὰ ὀλίγος. Ὁ χωρισμὸς ἀπὸ τοὺς ἀποθαμένους πολὺς εἶναι, μὰ δὲν εἶναι τόσον πολὺς· ὑπόμεινε παρακαλῶ τὸν χωρισμὸν ὀλίγαις ἡμέραις καὶ θέλεις ἰδῆ. Ἀνάμεινε με καλὰς ἐλπίδες τὴν ἔνωσιν, ὅχι ὡσάν ἐτούτη τῆς ταλαιπώρου καὶ ματαιίας ζωῆς, ἀλλ' ἡ ἔνωσις ἐκείνη εἶναι αἰώνιος καὶ παντοτεινὴ καὶ ἀχώριστος. Πρόσεχε μὴ δείξης κακὸν παράδειγμα εἰς τοὺς μικροπρεπεῖς καὶ ὀλιγοψύχους· οἱ ἅγιοι τὸ εἶχασιν διὰ βᾶρος νὰ ζοῦσι πολὺν καιρὸν εἰς τὴν ζωὴν ταύτην. Ἄκουσον τί λέγει ὁ μακάριος Παῦλος· ἤθελα νὰ ἀναλύσω καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι· ἀγάπουν νὰ ἀποθάνω καὶ νὰ εἶμαι μετὰ τὸν Χρι-

στὸν. Παῦσε λοιπὸν τὴν λύπην καὶ τὰ δάκρυα καὶ τοὺς ἀναστεναγμοὺς· βάλε σύνορον τῆς πικρίας καὶ τὸ περισσότερον ἐσὺ ἰάτρευσέ τὴν μετὰ τὴν φρονιμάδα σου· ἔχει βότανα τῆς λύπης πολλὰ, μάλιστα τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων. Τώρα μάλιστα πρέπει νὰ κλαίωμεν εἰς τὴν γέννησιν τῶν παιδίων, καθὼς ἔκαμναν οἱ παλαιοί, ὅπου εἰς τὴν γέννησιν ἔκλαιον καὶ εἰς τὸν θάνατον χαίρονταν. Ἔλεγαν καὶ φρόνιμον λόγον καὶ ἀπόκρισιν σοφὴν εἰς ἐκείνους ὅπου τοὺς ἐρωτοῦσαν· ὅταν γεννᾶται, ἔλεγαν, ὁ ἄνθρωπος, τότες ἐμπαίνει εἰς τὰ κακὰ τοῦ κόσμου καὶ δὲν ἤξεύρομεν τί λογιῆς τέλος θέλει δώσει· ἀλλὰ τώρα ὅπου ἀπέθανεν ἐξεννοιάσθη ἀπὸ τὰ κακὰ. Διὰ νὰ μὴν ἤξεύρωμεν ὅμως τί εἶναι ὁ θάνατος καὶ διὰ νὰ μὴν ἔχωμεν πίστιν ὀρθὴν εἰς τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ, κλαίωμεν καὶ λυπούμασθε. Ταῦτα μὲν, καὶ ἡ χάρις τοῦ παναγίου καὶ ζωοποιοῦ Πνεύματος νὰ σὲ παρηγορήσῃ»⁽⁹⁸⁾.

Εἰς κοινότητος, αἱ ὁποῖαι ὑπέφερον συνολικῶς κοινὰς θλίψεις ἔγραφε κοινὴν ἐπιστολὴν, διὰ νὰ ἀναγνωσθῆ ἀπὸ ὅλους. Σώζεται μία ἐπιστολὴ του, ἡ ὁποία ἐστάλη πρὸς «ἀδελφοὺς ἀπαξάπαντας τοὺς ἐξ Ἀγράφων», τῆς ὁποίας τὸ περιεχόμενον εἶναι παρηγορητικὸν καὶ οἰκοδομητικόν. Δὲν ὑπάρχουν ἐν αὐτῇ ἐνδείξεις πληροφοροῦσαι τὴν ἀκριβῆ αἰτίαν, διὰ τὴν ὁποίαν ἐγράφη, τὸν τόπον εἰς τὸν ὁποῖον εὐρίσκετο τότε ὁ Εὐγένιος, καὶ τὸν χρόνον καθ' ὃν τὴν συνέταξε. Τονίζει εἰς αὐτὴν ὅτι ἐκεῖνο, ποῦ ἔχει κεφαλαιώδη σημασίαν εἶναι ἡ ἀρετὴ, ἡ ὁποία παραμένει μόνιμος καὶ ἀναφαίρετος, ἐνῶ αἱ θλίψεις, οἰαιδήποτε καὶ ἂν εἶναι, παρέρχονται. «Ἡ Ἐκκλησία καὶ ὁ κόσμος — γράφει — εἶδασιν πολλὰ εἰς τὸν καιρὸν τοὺς καὶ τὰ ἀπέρασαν· μόνον ἄς εἶναι εἰς τὴν ψυχὴν σας ριζωμένος ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ μνήμη τῶν ὑστερινῶν· μισάτε ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὴν καρδίαν σας τὸ ψεῦδος καὶ τὰς διαβολὰς καὶ τὸν φόβον καὶ ἄς μὴ λείπη ἀπ' αὐτὴν ἡ προσευχὴ καὶ ἡ μελέτη τοῦ Θεοῦ. Πάντα λέγετε τὴν ἀλήθειαν· ἔχετε τὴν κατὰ Θεὸν ἀγάπην καὶ τὴν πνευματικὴν ὁμόνοιαν καὶ βλέποντας ὁ πανάγα-

98. Ἑλληνικά, τόμ. Ζ', σελ. 247.

θος Θεός τὴν ταπείνωσιν τῆς ψυχῆς σας καὶ τὴν εὐλάβειαν θέλει λυπηθῆ τὴν ἀνθρωπότητα νὰ τὴν ἐλευθερώσῃ ἀπὸ τὰ βάρη καὶ τὰ ἄμετρα κακά» (99).

Ἡ λύπη διὰ τὰς θλίψεις εἶναι βέβαια κάτι τὸ φυσικὸν καὶ ἀναπόφευκτον. Ἡ υπερβολικὴ ὅμως λύπη, ἡ ὁποία ὁδηγεῖ εἰς ἐξάλλους ἐκφράσεις καὶ εἰς καρδιοβόρον ἀπελπισίαν δὲν εἶναι γνώρισμα πιστοῦ καὶ συνετοῦ ἀνθρώπου. Καταδικάζει ὁ Εὐγένιος ἐκεῖνους ἢ ἐκείνας ποὺ «δέρνουσι τοῦ λόγου τοὺς ἀλύπητα, μαδοῦσι τὰ μαλλιά τῆς κεφαλῆς τους, ξεσκίζουσι τὰ μάγουλά τους, φωνάζουσι μὲ ἄγριες καὶ μεγάλες φωνές, ὡσὰν δαιμονισμένοι». Καὶ ὑποδεικνύει ὅτι «τὰῦτα φέρνουσιν εἰς μεγάλην ἀγανάκτησιν τὸν Θεὸν καὶ τοὺς φρονίμους ἀνδρας καὶ πεπαιδευμένους εἰς ὄνειδος καὶ κατηγορίαν τῶν ποιούντων τὰ τοιαῦτα» (100).

Ὅταν ἠμποροῦσεν ὁ ἴδιος νὰ στείλῃ καὶ ὕλικὴν βοήθειαν εἰς τοὺς πεινῶντας καὶ στερουμένους δὲν ἐδίσταζεν. Οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι θὰ ἀνελάμβανε καὶ αὐτόκλητος τὴν υπεράσπισιν τῶν ἀδικουμένων ἐναντι τῶν ἀδικούντων. Εἶχεν ἄλλωστε ἀνεξάντλητον τὸ ψυχικὸν σθένος. Ὅπου ὅμως ὁ ἴδιος, εἴτε διότι τοῦ ἔλειπαν τὰ μέσα, εἴτε διότι αἱ ὑποθέσεις ἐξειλίσσοντο εἰς μακρυνὰς περιοχάς, δὲν ἠδύνατο αὐτοπροσώπως παρῶν νὰ βοηθήσῃ, ἀνέθετεν εἰς γνωστούς του, εὐσυνειδήτους καὶ ἰσχυροὺς ἀνθρώπους νὰ ἀναλάβουν αὐτοὶ τὸ ζήτημα. Ὡς ἄλλος προϊστάμενος κοινωνικῆς προνοίας καὶ πνευματικὸς δικαστὴς εἰς ἀπονομὴν δικαιοσύνης, ἔστελλεν ἐπιστολάς εἰς εὐγενές ἀλλὰ καὶ ἔντονον ὕφος γραμμένας, μὲ τὰς ὁποίας παρεκάλει ἢ καὶ ἀπῆτει τὴν ἄμεσον τῶν δυναμένων ἐπέμβασιν καὶ δικαίαν ἐνέργειαν.

Γράφει ἐπὶ παραδείγματι «τῷ εὐγενεστάτῳ καὶ ἐν χριστιανικοῖς ἀνδράσι χριστιανικωτάτῳ κυρίῳ, κυρίῳ Ἐμμανουήλῳ, τῷ πρίγκηπι» περὶ «πτωχῆς τινος παντερήμου καὶ δυστυχοῦς χήρας, Συναδῶς ὀνόματι», ἡ ὁποία ὑπὸ τὸ βάρος

99. Ἑλληνικά, τόμ. Η', σελ. 128.

100. Ἑνθ. ἀν. σελ. 284.

δεινῆς ταλαιπωρίας εὐρισκομένη εἶχεν ἀνάγκην ἀμέσου συνδρομῆς καὶ βοηθείας. «Διὰ ποίαν αἰτίαν — γράφει — ἔρχεται αὐτοῦ καὶ τίς αὐτῆς ὁ σκοπός, αὐτὴ μοναχῆ τῆς θέλει ἐκτραγωδήσῃ τὰ πάθη τῆς μὲ τὸ ἴδιόν τῆς στόμα ἕνα πρὸς ἕνα... Χρειάζεται ὅμως ἡ ταλαίπωρος βοήθειαν καὶ δυνατὴν συνδρομὴν, καὶ ἡ ἀγάπη σου παρακαλῶ ἄς κινῶται πάντοτε εἰς τοιαύτας ὑποθέσεις προθύμως, ὅτι τῆς προξενοῦσι πολλὴν τὴν ἀντίδοσιν καὶ τὴν πρὸς Θεὸν οἰκειότητα καὶ χάριν, καὶ εἰς τὴν παροῦσαν ταύτην καὶ ματαίαν ζωὴν καὶ εἰς ἐλπιζομένην καὶ μέλλουσαν» (101).

Ἐπεὶ ἄλλης τινὸς χήρας καὶ τοῦ ὄρφανοῦ τῆς, ποὺ καταφόρως ἠδικεῖτο, ἔστειλεν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν μητροπολίτην Ἀδριανουπόλεως Νεόφυτον παρακαλῶν αὐτὸν νὰ ἐπέμβῃ πλησίον τῶν ἀδικούντων, οἱ ὁποῖοι εὐρίσκοντο εἰς τὴν μητρόπολιν του. «Ἰσθι τοίνυν, σεβασμιώτατε — γράφει — χήρα τις μετὰ ὄρφανου ἀδικεῖται παιδίου, καὶ εἴ γε εἰς πέρας ἀχθεῖ τὸ ἀδίκημα, καὶ ἐπὶ θάνατον ἄγεται πάντως ὁδὸν ἡ χήρα σὺν τῷ ὄρφανῷ. Τί γὰρ ἄλλο ἂν ᾖ τῶν προσόντων στέρησις ἢ θάνατος;... Ἡ μὲν οὖν ρηθεῖσα χήρα ἀδικεῖται μετὰ ὄρφανου παιδίου, ἡ δὲ πόλις τοῦ Ἀδριανοῦ ἔχει παροίκους τοὺς αὐτουργοὺς τῶν κακῶν, ἐφ' ἣν ἡ σεβασμιότης σου ἱερολογεῖ τοῖς κατὰ Χριστὸν ποτίμοις ἄγουσα λόγους. Ἐχει δὲ οὕτω τὰ τῆς ὑποθέσεως» (102). Εἰς ἐγκύκλιον ἐπιστολὴν τοῦ «πρὸς τοὺς εὐλογημένους χριστιανούς, τοὺς ἐν τοῖς ὀλόγουρα χωρίοις εὐρισκομένους» κάμνει ἐκκλησίαν νὰ βοηθήσουν κάποιον Φώτιον, ὁ ὁποῖος εἶχε συλληφθῆ αἰχμάλωτος ὑπὸ τῶν πειρατῶν, ἐληστεύθη, ἐστερήθη τῶν πάντων, ἐπλήρωσεν ὅσα εἶχε, ἵδιᾶ νὰ ἀπελευθερωθῆ καὶ εὐρίσκετο εἰς ἀθλίαν κατάστασιν στερούμενος τῶν πάντων. «Παρακαλῶ τὴν ὑμετέραν ἐν Χριστῷ ἀγάπην — γράφει — ἐλεήσατε αὐτὸν ἔργῳ καὶ λόγῳ καὶ βοηθήσατε αὐτῷ δυστυχοῦντι τὰ μέγιστα, ἵνα καὶ παρ' ὁμῶν αὐτῶν καὶ τῶν ὑμετέρων θεοφυλάκτων χωρίων βοη-

101. Ἑνθ. ἀν. σελ. 130.

102. Ἑλληνικά, τόμ. Η' σελ. 273.

θηθῆ». Ὑπενθυμίζει δὲ ὅτι τέτοια ἔργα ἀγάπης τὰ βραβεύει πολλαπλασιασῶς ὁ Θεὸς τῆς ἀγάπης⁽¹⁰³⁾.

Τὸν φίλον του Παναγιώτη Νικουσίον, τὸν διερμηνέα, ἐπα-
νελημμένως τὸν εἶχεν ἐνοχλήσει δι' ἐπιστολῶν ἐπὶ ὑποθέσε-
ων ἀπονομῆς δικαίου καὶ προστασίας τῶν ἀδικουμένων. «Ἐ-
γω γε — τοῦ γράφει εἰς μίαν ἐπιστολήν — σταλεῖσαν «ἐκ τῆς
σκοτεινῆς καὶ ἀνηλίου Γούθας» τὸν Μάρτιον τοῦ 1670 — εἶ
καὶ ὀχληρὸς καὶ φορτικὸς φαίνωμαι, οὐ παύσομαι τοιαύτας
σωτηριώδεις ὑποθέσεις προξενῶν σου τῆ καλοκαγαθία... Εἰ-
σὶ καὶ οἱ τὰ παρ' ἡμῶν ἐγχειρίζοντες γράμματα τῆ σῆ φρο-
νήσει, γέννημα καὶ θρέμμα τῆς τῶν Αἰτωλῶν ὄντες γῆς καὶ
ἡμῶν συμπατριωτῶν καὶ γνωρίμων' ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο φιλαν-
θρωπίας τυχεῖν ἀξιώτατοι, ἀλλ' ὅτι πάσχουσι κακῶς καὶ κιν-
δυνεύουσι ὑπὸ τῶν κακούργων' οὐ ρητὰς ἡμέρας, οὐδὲ ἀνα-
κωχῆ καὶ ἀπότασις ἢ κατ' αὐτῶν μάχη. Διὰ τοῦτο νῦν πρὸς
τὴν σὴν μετὰ Θεὸν καταφεύγουσι προστασίαν»⁽¹⁰⁴⁾.

Δὲν ἔκλειε τὰ αὐτιά του πρὸς τὰς πτωχὰς καὶ ἀτυχεῖς
ἐκεῖνας ὑπάρξεις, αἱ ὅποια κατὰ τοὺς σκληροὺς χρόνους τῆς
τυραννίας εἰργάζοντο κυριολεκτικῶς ὡς δοῦλοι ὑπὸ τὴν σκλη-
ρὰν μεταχείρισιν ἐπηρεμένων καὶ ἀσπλάγχων κυριῶν. Ὑπὲρ
μῆς τοιαύτης ταλαιπωρουμένης γυναικὸς γράφει πρὸς τὸν
«Εὐγενέστατον ἐν ἄρχουσι καὶ τιμιώτατον κύριον Ἀλέξαν-
δρον». «Ἄς ἐλευθερώσῃ (ἢ ἀγάπη σου) παρακαλῶ τῆς δου-
λείας τὴν πτωχὴν αὐτὴν χριστιανὴν' ἃς εἶπῃ τοῦτο καὶ τῆς
κυρίας τῆς μητρὸς της, καὶ μάλιστα νὰ μετριάξῃ εἰς τοὺς ἀν-
θρώπους της ὡς ἄνθρωπος' καὶ ἃς εἶναι συμπαθῆς καὶ εὐ-
σπλαγχνός μῖμουμένη με τοῦτο τοῦ κοινοῦ Δεσπότη τοῦ φι-
λάνθρωπον' δὲν σπλαγχνίζεται δοῦλον, ἀλλὰ ἄνθρωπον ὁ-
μόδουλον, χριστιανὴν ὡς χριστιανός. Οἱ χριστιανοὶ δὲν δου-
λώνουσι ποτὲ χριστιανούς κατὰ νόμους' ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ κακὴ
φορὰ τῆς τύχης, ὅπου ἤφερον εἰς τὸ Γένος μας πολλὰ ἀνά-
ποδα, ἤφερε καὶ τοῦτο, νὰ δουλώνουσι χριστιανοὶ χριστια-

103. Ἑλληνικά, τόμ. Θ' σελ. 318.

104. Ἑλληνικά, τόμ. Ζ' σελ. 222.

νοὺς, ὄχι ἐπὶ ποσόν, μήτε ὡσάν τοὺς ἄλλοφύλους, ἀλλὰ πολὺ
χειρότερα καὶ ὠμότερα»⁽¹⁰⁵⁾. Δὲν ἐζήτει διὰ τὸν ἑαυτάν του
τίποτε. Ἐζήτει ὅμως ἀπὸ τοὺς δυναμένους διὰ τοὺς ἄλλους.
Ἐκανε ἔκκλησιν εἰς τὰ χριστιανικὰ καὶ πατριωτικὰ τῶν αἰ-
σθημάτων. Τοὺς ὑπενθυμίζεν γενικῶς τὴν ιδιότητά των ὡς Ἑλ-
λῆνων καὶ Χριστιανῶν, εἰς μερικὰς δὲ περιστάσεις καὶ τὸν
στενὸν δεσμόν, ποῦ ἔπρεπε νὰ ἔχουν πρὸς τὴν ἰδιαιτέραν των
Πατρίδα ἄρα καὶ τὰ πρὸς αὐτὴν εἰδικώτερα καθήκοντα. Ὅτε
ὁ ἐξ Ἀγράφων καταγόμενος Ἰωάννης Καρυοφύλλης διδά-
σκαλος τῆς πατριαρχικῆς σχολῆς καὶ μέγας λογοθέτης τῆς
Μ. Ἐκκλησίας, ἔγινε μέγας βεσιάρης τῆς ἡγεμονίας τῆς
Βλαχίας τὸ 1667, ὁ Εὐγένιος ἔγραφε πρὸς αὐτὸν νὰ βοηθήσῃ
τὴν ἰδιαιτέραν του πατρίδα τὰ Ἄγραφα. «Πᾶσι μὲν ἀνθρώ-
ποις, ἔγραφεν, ἀόκνως καὶ προθύμως ἀντιπελάργει, Ἄγρα-
φίταις δὲ μάλιστα ὡς ὁμοπατρίοις' ἐνταῦθα γὰρ καὶ αὐτὸς
σὺ τὰς πρώτας ἔχεις τῆς γέννας ἀρχάς, τὰ Ἄγραφα λέγω,
τὰ πυρίφλεκτα, καὶ πατρὶς ἄνωθεν οἰκεῖα σοι τὸ τραχύτατον
τοῦτο καὶ δυσπρόδοτον ἔδαφος»⁽¹⁰⁶⁾.

Ἐθεωροῦσε δὲ καθήκόν του νὰ ἐφωδιάξῃ με συστατικὰς
ἐπιστολάς πρὸς φίλους του πρόσωπα ἄξια ὑποστηρίξεως διὰ
τὸν καλὸν χαρακτήρα των καὶ τὰς πολλὰς πιθανότητας διὰ
τὴν ἐπὶ τὰ κρείττω ἐξέλξιν των. Ὑπὲρ νέου τινὸς Ἰωάννου
ὀνόματι, γνωστοῦ καὶ συμπατριώτου του γράφει. «Τῷ μου-
σικωτάτῳ καὶ ἐν λογίοις ἀνδράσι σπουδαιωτάτῳ κυρίῳ κυρίῳ
Γεωργίῳ τῷ ἱερόπαιδι, ἐμοὶ δὲ φιλτάτῳ ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

Ἰδοὺ τοίνυν, ἀγαθῆ τύχῃ, παρὰ τοῖς σοῖς τιμίοις ποσὶ
παραγίνεται τῶρα καὶ ὁ νέος οὗτος Ἰωάννης ὀνόματι, ὁ νῦν
τὰ παρ' ἡμῶν σοι κομίζων γράμματα, γνώριμος ἡμῖν ἐκ πο-
λιᾶς ὅτι ἐκ τῆς αὐτῆς ἐστὶ πατρίδος, ἐξ ἧς καὶ ἡμεῖς, καὶ τοῦ
αὐτοῦ μετέσχε θυμοῦ καὶ βολβοῦ' ἐκ ταπεινῶν ἰδέ ἐστι γονέων
καὶ πενεστάτων καὶ ἐκ πολλοῦ χρόνου φυγάδων διὰ τὴν παν-
ταχοῦ ἐπικρατοῦσαν ζάλην τοῦ τυραννικοῦ διωγμοῦ καὶ τὴν

105. Ἑλληνικά, τόμ. Ζ', σελ. 251.

106. Μ. Παρανίκα. Ἔργ. μν. σελ. 4.

ὁμολογίαν τῆς πίστεως καὶ τὰς ἄλλας παρ' αὐτοῦ κακώσεις καὶ καθ' ἡμέραν ἐπιφοράς. Ἔστι δὲ ὁ ρηθεὶς αὐτὸς νέος πιστός, ὑπηρέτης πρόθυμος, νοήμων καὶ πρὸς πᾶσαν ἐγχείρησιν ἔργου ἐπιτήδειος, μουσικῆς παιδείσεως ἔραστῆς, καλόφωτος ὀλίγον. Ὁρῶντες δὲ ἡμεῖς τὸ ἀναλφάβητον τῆς ἡμῶν Ἐκκλησίας καὶ τὴν λίαν ἀπαιδευτον αὐτῆς κατάστασιν, πρὸς τούτοις δὲ τὸ ἄμουσον καὶ παντάπασιν ἀκαλλώπιστον ἐπὶ τὰς ἐκκλησιαστικὰς ὑμνήσεις τὰ ὁποῖα ἐπροξένησεν ὄχι τόσον ἢ τυραννίς, ὅσον ἢ ἀμέλεια τῶν καλῶν αὐτῆς προεστώτων, τῶν στύλων εἶναι δοκούντων, ἄλλως δὲ μηδὲν μισθωτῶν διαφερόντων. Διὰ τοῦτο ἠναγκάσαμεν τὸν ρηθέντα νὰ κατέβῃ εἰς τὰς ἔτι καὶ νῦν χρυσᾶς Ἀθήνας· συγκρινόμεναι γὰρ ταῖς ἀπανταχοῦ πόλεσι πολλὴν ξὺν Θεῷ ἐν αὐταῖς εὐρήσεις τὴν διαφορὰν. Τὰς Ἀθήνας λέγω τὰς μητέρας τῶν λόγων καὶ προξένους τοῖς ἀνθρώποις μυρίων ἀγαθῶν. Ἐρχεται καὶ σοὶ κεχρησθαι διδασκάλῳ τῆς παιδείσεως ἐπιθυμεῖ καὶ παιδευτῆι τοῦ τοιοῦτου καλοῦ προθύμου. Γινωσκέτω σου γοῦν ἡ θεοσέβεια, ὅτι ἕνα εὐεργετῶν πολλοὺς δι' αὐτοῦ εὐεργετεῖν ἔχεις, ἢ ἅπαν τολμῶ εἰπεῖν τῆς μερικῆς Ἐκκλησίας τὸ πλήρωμα μάλιστα ὅτε τῆς εὐεργεσίας τοῦτο διαθήσεται καλὸν πρὸς τὸν ἀνυμνούμενον καὶ δοξαζόμενον ἐν αὐτῇ Χριστόν» (107).

Ἐπεὶ ὅτε τοῦ λίαν ἱκανοῦ καὶ ἐναρέτου, πενεστάτου ὄμως, μαθητοῦ τοῦ Ἀναστασίου γράφει κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ 1676 πρὸς τὸν ἱερομόναχον Ζαχαρίαν. «Πέμπω κατὰ τὸν λόγον ὁποῦ ἐστήσαμεν ἀναμείσον μασ πρότερον, νὰ πέμψωμεν δηλονότι εἰς τὸ Καρπενήσιον τὸν Ἀναστάσιον τὸν ὑποδιάκονόν μασ... φύλαξέ τον μετὰ Θεόν, ὡσάν παιδί σου γνήσιον καὶ καθολικόν... ὁ Ἀναστάσιος αὐτὸς νὰ εἶναι εἰς τὴν ὑποταγὴν σου μετὰ Θεόν, καὶ χωρὶς τὴν συμβουλήν σου τίποτα νὰ μὴ κἀνῃ» (108).

Ὅταν δὲ ἐπρόκειτο ὁ μαθητῆς αὐτοῦ ἱερομόναχος Καλλίνικος — ὁ μετὰ ταῦτα μητροπολίτης Προύσσης καὶ βραδύτερον πατριάρχης Κων)πόλεως — νὰ ἀναχωρήσῃ ἐκ Βραγ-

107. Ἑλληνικά, τόμ. Η', σελ. 274.

108. Ἑλληνικά, τόμ. Η', σελ. 271.

γιανῶν πρὸς εὐρυτέρας σπουδὰς εἰς ἄλλας μεγαλυτέρας καὶ τὰ γράμματα περισσότερον καλλιεργούσας πόλεις, τὸν ἔφωδίασε μὲ τὸ ἀκόλουθον συστατικόν.

«Τοῖς ἐντευξομένοις τῷ παρόντι χαίρειν.

Ἄθεσμον μὲν ἐστὶ παντελῶς, ὡς παρὰ τοὺς κανόνες τῆς καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησίας καὶ παρὰ πᾶσι σχεδὸν ἀντιλεγόμενον τοῖς ἀγίοις πατράσιν ὡς ἀπαῖδον, τὸ μεταβαίνειν τινὰς τῶν ἱερομένων καὶ εἰς ἑτέρας ἀποδημεῖν πολιτείας ἄνευ γραμμάτων συστατικῶν καὶ συμμαρτυρίας τοῦ τε χειροτονήσαντος αὐτοὺς ἐπισκόπου καὶ τινῶν ἄλλων ἀξιοπίστων ἀνδρῶν καὶ φοβουμένων τὸν Κύριον· τοῦ μὲν γὰρ ὡς παρ' αὐτοῦ τῆς χάριτος τῆς ἱερωσύνης ἀξιοθέντος. Ὁ δὲ παρῶν ἱερομόναχος οὗτος, Καλλίνικος τῶνομα, μικρόν τι παρ' ἡμῖν συνδιατρίψας χρόνον παιδείας ἔνεκα τῆς τε καθ' ἡμᾶς καὶ τῆς θύραθεν, ὧν ἀμφοτέρων εὐφυῶς ἀντεποιεῖτο, τὰ νῦν δὲ εἰς ἑτέρας πολιτείας μεταβῆναι βουλόμενος, δεδώκαμεν αὐτῷ ἄδειαν, ὡς οὐκ ἐμπορίας χάριν, ἢ τινος ἄλλης πράξεως ἱερωμένῳ μὴ προσηκούσης προσώπῳ πορεύεται, ἀλλὰ παιδείσεως ἔνεκα καὶ θεωρίας τελειότερας. Οὐκ ἠθέλησε δὲ οὗτος ἄνευ ἡμετέρας εἰδήσεως καὶ προτροπῆς τοῦτο ποιῆσαι, χρησάμενος δὲ με συμβούλῳ εὔρε με τῷ οἰκείῳ θελήματι κατανεύοντα. Διὸ καὶ ὡς ἐξιτήριοι δεδώκαμεν τὸ παρόν, οὐ μόνον ὡς μαθητευσαμένῳ, ἢ ἀπλῶς ἄλῶν μετασχόντι, ἀλλ' ὡς ἀνδρὶ καλῷ κάγαθῷ καὶ φοβουμένῳ τὸν Κύριον. Δεδώκαμεν δὲ εὐθύμως καὶ ἐκ μέσης, ὡς λέγεται, ψυχῆς, ἵνα ἐν ὧπερ ἂν τύχῃ τόπῳ γνωρίζεται καὶ τιμᾶται ὡς ἱερωμένος καὶ τοῦ τοιοῦτου ἠξιωμένος βαθμοῦ. Οὐχ εὐρομεν γὰρ ἐν ἑαυτῷ δόλον ἢ διπλόην τινὰ ἢ κακοήθειαν ἀντίθετον, ἐν οἷς μᾶλλον χαίρουσιν οἱ πολλοὶ σήμερον καὶ ὡς ἀρετὴν ἀντιποιοῦνται· πρόσχημα γὰρ οὗτοι εὐσεβείας ἢ εὐσέβειαν ἔχουσι. Ὁ δὲ διαληφθεὶς Καλλίνικος οὗτος πόρρω τῶν παθῶν τούτων ἐστὶν ὡς τῆς Εὐαγγελικῆς ἀντιποιοῦμενος πολιτείας· δῶν δὲ αὐτῷ ὁ τῶν ὄλων Θεὸς ἐπιτευσιν τῶν ποθουμένων καὶ τῆς παρέδρου ποτὲ καὶ κρείττωνος σοφίας τὴν χάριν καρπώσασθαι. Ἀμήν» (109).

109. Ἐνθ. ἀν. σελ. 137.

7. Ο ΟΙΚΟΔΟΜΗΤΙΚΟΣ ΦΙΛΟΣ

Ὁ Εὐγένιος, φορεὺς αὐτὸς τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης, τῆς ἀνιδιοτελοῦς καὶ ἀνυστεροβούλου, ἡ ὁποία γνωρίζει μόνον καθήκοντα καὶ ὄχι δικαιώματα, ἠγάπα μετὰ τὸν Θεὸν τοὺς πάντας μὲ ὄλην του τὴν ψυχὴν καὶ τὴν καρδίαν, καὶ αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς θλίβοντας καὶ πολεμοῦντας αὐτόν. Ἄλλὰ ὑπῆρξαν καὶ μερικοί, μὲ τοὺς ὁποίους εἶχε συνδεθῆ ἴδι' ἰδιαιτέρας φιλίας, ὅπως φαίνεται ἀπὸ μερικὰς περισωθείσας ἐπιστολάς του. Ἡ φιλία του ὅμως αὐτῆ ἦτο ἀπηλλαγμένη ἀπὸ τὴν συνήθη νοσηρότητα τῆς κοσμικῆς φιλίας, ἡ ὁποία εἰς τὴν τελευταίαν τῆς ἀνάλυσιν εἶναι πολλακίς συγκεκαλυμμένη ἰδιοτέλεια. Ὁ ἀληθὴς φίλος γνωρίζει νὰ ὑποβάλλεται καὶ ὄχι νὰ ὑποβάλλῃ εἰς θυσίας. Ἔχει τὸν ἠρωϊσμόν καὶ τὴν χαρὰν, «ὁ ἐκ ψυχῆς φιλῶν», «τὰ δυσχερῆ πάντα φέρειν» προκειμένου νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὸν φίλον του⁽¹¹⁰⁾.

Τὴν φιλίαν τίποτε δὲν ἠμπορεῖ νὰ κλονίσῃ, νὰ ἐπισκιάσῃ καὶ μειώσῃ, ἐφ' ὅσον εἶναι κατὰ θεὸν φιλία. Τὴν θεωρεῖ ὡς κάτι τὸ μόνιμον καὶ ἰσόβιον, τὸ ἀκλινῶς καὶ ἀνεπισκιάστως παραμένον μέσα εἰς τὴν ροὴν καὶ ἀλλαγὴν τοῦ φυσικοῦ κόσμου. Ἐνθυμεῖται πάντοτε μὲ πολλὴν ἀγάπην καὶ χαρὰν τοὺς φίλους του. Γράφει εἰς μίαν του ἐπιστολήν. «Θεοφιλέστατε Δέσποτα καὶ λογιώτατε κύριε Γαβριήλ τῆς ἐν Δημητριάδι ἱεροαγίας Ἐκκλησίας ποιμὴν γνησιώτατε, τὴν ὀφειλομένην σοι ἀπονέμαμεν εὐλάβειαν. Ἡ φυσικὴ φορὰ καὶ ἀίδιος κίνησις τοῦ χρόνου, μεταβάλλει, λογιώτατε Δέσποτα, τὰ κοσμικὰ

110. Ἐνθ. ἀν. σελ. 147.

ταῦτα ὄντα, μάλιστα ὅσα ὑπὸ τὴν σελήνην ἐτάχθησαν. Τὰ μεταβάλλει γοῦν εἰς γένεσιν καὶ εἰς φθορὰν ὁ χρόνος διὰ παντός· καὶ ἄλλα λέγω γεννάει φυσικὰ καὶ ἄλλα πάλιν φθείρει ὁμοίως καὶ μὲ τοῦτο διασώζεται ἡ ἀιδιότης τῶν ὄντων καὶ διαφυλάττεται ὅπου ἡ μεγάλη βουλή τῆς δημιουργικῆς προνοίας ὀρίσῃ. Ἄλλὰ τὴν ὄντως ἀγάπην καὶ τὴν φιλίαν τὴν εὐαγγελικὴν, τὴν ἀπαξ ποτὲ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν φοβουμένων τὸν Κύριον ἐνσημανθεῖσαν ἴδεν δύναται νὰ τὴν μεταβάλλῃ ποτὲ ὁ χρόνος εἰς τὸ μηδέν, μήτε τὸ τοπικὸν διάστημα τὴν μετασαλεύει μήτε ἄλλη τις περιστατικὴ αἰτία παρεμπεσοῦσα τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ μένει ἡ αὐτὴ ὡσαύτως ἔχουσα. Οὕτω καὶ τὴν σεβασμίαν καὶ πάντιμον ψυχὴν τῆς θεοφιλίας σου δὲν ἠδυνήθη νὰ τὴν μεταβάλλῃ ὁ χρόνος εἰς ἀμνησίαν ἐδικὴν μας, μήτε τὰ παραπάνω ρηθέντα ἐμπόδια, τοῦ ἀξιώματος ἢ τύχῃ»⁽¹¹¹⁾.

Ἡγάπα αὐτὸς κατὰ Θεὸν τοὺς φίλους του καὶ ἡ φιλία του ἀπέβλεπεν εἰς τὴν κατὰ Θεὸν οἰκοδομίαν. Ἐν τῷ προσώπῳ ἐκάστου φίλου του ἔβλεπε τὸ τέκνον τοῦ Θεοῦ, «ὕπερ οὗ Χριστὸς ἀπέθανε» καὶ ἐχρησιμοποιοῦν τὸ θάρρος καὶ τὸ δικαίωμα τῆς φιλίας, διὰ νὰ κατευθύνῃ θερμότερον καὶ ἀποφασιστικώτερον αὐτὸν εἰς τὴν πνευματικὴν ζωὴν. Χαρὰ του ἦτο ὄχι ἡ συναισθηματικὴ ἱκανοποίησις καὶ ἐπανάπαυσις ἀπὸ τὴν προσφερομένην φιλίαν, ἀλλὰ ἡ ἐν Χριστῷ ζωὴ τῶν φίλων του. Εἰς τὰς ἐπιστολάς του προσεπάθει νὰ συνδέῃ διάφορα γεγονότα καὶ περιστατικά, ἐξ αἰτίας τῶν ὁποίων τὰς ἔγραφε, πρὸς πνευματικὰς πάντοτε ἀληθείας, καὶ νὰ μεταρσιώσῃ τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν τῶν φίλων του πρὸς τὸν ἄξιον ὄλης ἡμῶν τῆς φιλίας καὶ τῆς ἀγάπης Θεὸν καὶ πρὸς τὴν αἰωνιότητα.

Γράφει ἐπὶ παραδείγματι πάλιν «τῷ σεβασμιωτάτῳ καὶ θεοφιλεστάτῳ γνησίῳ ἐπισκόπῳ Δημητριάδων» καὶ τὰ ἐξῆς: «Γένοιτο δὲ εἰς ἡμᾶς ἡ κάτω τούτη φιλία πρόξενος τῆς μελλούσης καὶ κοινῶς ὑπὸ πάντων ἐλπίζομένης, τῆς ὁποίας τοὺς τύπους μόνον εἰς τὰς ἐμφάσεις ἔχομεν τώρα διὰ μικρῶν τινῶν

111. Ἐλληνικά, τόμ. Ζ', σελ. 238.

εϊκασμάτων καὶ συμβουλῶν ἀμυδρῶν ἐλπίζομεν δὲ σὺν Θεῷ μετὰ τὴν λύσιν τῆς ψυχῆς ἐκ τοῦ σώματος νὰ ἀπολαύσωμεν τοὺς καρποὺς τῆς φιλίας ἐκείνης». Καὶ ἀμέσως δράττεται τῆς εὐκαιρίας νὰ ἀπευθύνῃ μερικὰς ἐνθέρμους καὶ σοφὰς συμβουλὰς πρὸς τὸν φίλον του ἐπίσκοπον καὶ νὰ ὑπενθυμίσῃ εἰς αὐτὸν τὸ καθῆκον πρὸς ἀπόκτησιν τῆς ἀρετῆς ἀλλὰ καὶ τὴν εὐθύνην, τὴν ὁποίαν αὐτὸς μάλιστα ὡς ἐπίσκοπος καὶ ποιμὴν ψυχῶν ἔχει ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. «Λέγουσι κοινότερον οἱ σοφοί, γράφει, ὅτι πρὸ πάντων τῶν καλῶν ἰδρῶτα ὁ τῶν ὄλων ἔθετο Θεός, διὰ ταῦτα πρέπει καθῶς καὶ ἡ παλαιὰ μᾶς συμβουλεύει ἀντάμα μὲ τὴν Ἀθηναῖν νὰ κινουμέν καὶ ἡμεῖς τὸ χέρι, τοῦτ' ἔστι μὲ τὴν παντοδύναμον ἰσχὺν κινουμέν καὶ ἡμεῖς τὴν θέλησίν μας καὶ νὰ μὴ προτιμοῦμεν ἄλλο τι τῶν δοκούντων καλῶν ἀπὸ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν εὐσέβειαν. Ἡ χάρις ὅμως τῶν καλῶν καὶ τῆς γνώσεως εἰς ὀλίγους ἐκ Θεοῦ ἀμόχθως ἐδόθη τῷ θαυμασίῳ Σολομῶντι πρότερον καὶ τοῖς μαθηταῖς τοῦ Χριστοῦ ὕστερον Ἀντωνίῳ τε καὶ τοῖς ἄλλοις. Ἄς ἔχῃ κατὰ νοῦν παρακαλῶ πρὸ πάντων ἡ θεοφιλία του τῆς Εὐαγγελικῆς ἐκείνης φωνῆς τὸν λόγον ὁποῦ λέγει: ὦτιν ἐδόθη πολὺ, πολὺ καὶ ἀπαιτηθήσεται...». Εὐχεται δὲ ἐκ βάθους ψυχῆς πρὸς τὸν φίλον του ἐπίσκοπον, ὅπως ὁ Χριστὸς «διατηρεῖ σου τὸν βαθμὸν ἐπηρείας δαιμονικῆς ἐκτὸς καὶ ἐπιβουλῆς ἐχθρῶν ὑψηλότερον» μετὰ δὲ τὴν ἐντεῦθεν τοῦ βίου τούτου ἀπαλλαγὴν νὰ τὴν ἀξιῶσῃ τῆς τῶν σωζομένων μερίδος καὶ τῆς χοροστασίας τῶν ἐκλεκτῶν». Ἔστειλε τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1664 καὶ ὑπογράφεται «δοῦλος ἐλάχιστος τῆς ἀρχιερωσύνης σου, Εὐγένιος» (112).

Δὲν θέλει ὅμως τοὺς φίλους νικαμένους ὑπὸ τῆς φιλίας νὰ παραθλέπουν μὲν τὰ μειονεκτήματα τῶν φίλων, νὰ ὑπερβάλλουν δὲ τὰ πλεονεκτήματα ἢ καὶ νὰ ἐπινοοῦν τοιαῦτα. Μία τέτοια φιλία ὑπὸ τοῦ συναισθήματος μόνον κατευθυνόμενη ὁδηγεῖ εἰς ἀκρισίας καὶ ὑπερβολὰς, αἱ ὁποῖαι δυνατὸν νὰ προξενήσουν βλάβην. Ὁ ἴδιος μὲ τὴν χαρακτηρίζουσαν αὐτὸν εὐθυκρισίαν καὶ ταπεινοφροσύνην ἀποποιεῖται τοὺς

112. Ἐκκλ. Ἀλήθ. ἔτος 1885, σελ. 553.

ἐπαίνους, τοὺς ὁποίους ὁ φίλος του ἐπίσκοπος Ἀδριανουπόλεως τοῦ ἀπονέμει. «Ἰσχυρὸν τι χρῆμα, Δέσποτα, — γράφει— ἡ φιλία καὶ πάνυ μοι δοκεῖ βίαιον ἀνάγκη γὰρ ὡς τὰ πολλὰ τοὺς ἐπαίνους τῶν φιλουμένων ἐπάγει ἢ ψήφῳ ὀρθῇ τὰ μὲν οὖν μὴ προσόντα τοῖς φίλοις ὡς ὄντα, τὰ δὲ ὄντα ὡς μὴ προσόντα χαρίζεται τούτου χάριν καὶ ἡ ἀμώμητός σου ἐπ' ἀρετῇ σύνεσις τῇ πρὸς ἡμᾶς ὡς δοκεῖ νικωμένη φιλία πολλὰ παρέργως ἐν τοῖς πρὸς ἐμὲ γράμμασι ἐφιλοτιμήσατο, καί με ὡς γενναῖον τινα ἐπὶ λόγοις καὶ σοφίᾳ ἐπῆρεν ἀλλ' ἐφιστὰς ἐγὼ τῶν ἐπαίνων δικαστὴν οὐδέν, ὦν πρὸς ἐμὲ φῆς, σὺν-οἶδα» (113).

Αἰσθάνεται τὸν πόθον νὰ ἐπικοινωνῇ μὲ τοὺς φίλους, ὄχι μόνον γραπτῶς, ἀλλὰ καὶ διὰ ζώσης. Παρακαλεῖ δὲ καὶ ἐκεῖνος, ὁσάκις τοὺς εἶναι δυνατόν, νὰ τὸν ἐπισκέπτονται, διὰ νὰ ἀπολαμβάνουν τὴν χαρὰν τῆς ἐπικοινωνίας. Εἰς μίαν του ἐπιστολὴν ἐκφράζει μὲ ἰλαρότητα τὸ παράπονον του πρὸς φίλον ἱερέα, ὁ ὁποῖος παρὰ τὴν ὑπόσχεσιν ποῦ ἔδωκε, δὲν ἦλθεν εἰς ἐπίσκεψίν του. Τοῦ γράφει. «Εὐλαβέστατε ἱερέων καὶ παπάδων ἀπάντων ὁ Δεῖνα, ἐμοὶ δὲ τιμιώτατε, εὐοδοῦ πάντα καὶ πρόκοπτε ἐν τοῖς θείοις θελήμασι μετὰ πάντων τῶν ἀδελφῶν... Ἐλογιάζα κἂν μίαν φορὰν ἢ δύο τὸν χρόνον τὸ ὀλιγώτερον νὰ ἀπολαμβάνωμεν σωματικῶς τὸ τίμιον καὶ εὐλαβέστατον πρόσωπον τῆς ἀγάπης σου, καθῶς πολλακίς διὰ ζώσης φωνῆς μᾶς ὑπεσχέθη τῶρα ἐπέρασαν δύο χρόνοι σχεδὸν νὰ εἰπῶ καὶ τρεῖς καὶ μήτε γράμματος μᾶς ἠξίωσε ποτέ, μήτε λόγον ψιλόν εἶναι τοῦτο ἔργον φίλου πιστοῦ; εἶναι τοῦτο γνησίου ἱερέως ὑπόσχεσις; ἢ τυχὸν δὲν ἤκουσέ ποτε τί ὀρίζει τὸ σοφὸν καὶ φρόνιμον ἐκεῖνο τῆς Ἐκκλησίας ἀπόφθεγμα, χεῖλη, λέγον, ἱερέως οὐ ψεύδονται; ἢ τὸ ἤκουσεν, ἀλλὰ τὸ ἐπαρήκουσεν; ἀλλ' αὐτὴ γνωρίζει καλὰ τὰ ἐπιτίμια τῶν παραθαινόντων. Ἄς εἶναι γοῦν καὶ τοῦτο» (114).

Δὲν παραγνωρίζει ὅμως, ὅτι ὑπάρχουν καὶ ψευδεῖς φίλοι, οἱ ὁποῖοι ὑποκριτικῶς προσποιοῦνται ἀγάπην καὶ ἀφοσίωσιν

113. Ἐλληνικά, τόμ. Θ', σελ. 317.

114. Ἐλληνικά, τόμ. Η', σελ. 277.

εις ἴδια τέλη ἀποβλέποντες. Αὐτοὶ κυρίως περιστοιχίζουσι τοὺς ἐκάστοτε ἰσχυροὺς, προσπαθοῦν μὲ τὰς κολακείας τῶν καὶ μὲ τὴν ψευδῆ ἀφοσίωσιν τῶν νὰ ἐφελκύσῃ τὴν ἐμπιστοσύνην καὶ τὴν φιλίαν ἐκείνων, διὰ νὰ δυνηθῶν εὐκολώτερον νὰ τοὺς ἐκμεταλλεῖται. Ἀπὸ τοιούτους ἐπικινδύνους φίλους θέλει νὰ προφυλάξῃ φίλον τοῦ ἐπίσκοπον, πρὸς τὸν ὁποῖον καὶ γράφει ἐκ Βραγγιανῶν κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1663. «Πανιερώτατε δέσποτα, εἴης ἐν Χριστῷ υἱοῦσιν... Ἐπανήλθομεν τοῖνυν καὶ ἡμεῖς ἐπὶ τὸ οἰκεῖον κατάλυμα υἱοῦσιν πῶς εἰπεῖν σὺν Θεῷ, καὶ νῦν βαθεῖαν ἄγομεν εἰρήνην δι' ὑμετέρων ἀγίων εὐχῶν πλὴν τῶν κακώσεων ἐκ τῆς ὁδοιπορίας ἡμῖν προσγενομένων καὶ τῶν ἄλλων παθημάτων τῶν προσόντων ἡμῖν φύσει, ἀπανταχοῦ φέρειν ἐκ τῆς σοφῆς συγχωρούμεθα προνοίας. Καὶ περὶ μὲν τούτων ἄλις. Ἡ δὲ πάρεδρος καὶ ἀληθῆς τῷ ὄντι σοφία καὶ ἡ θεόρρυτος κατιοῦσα ἰσχὺς ἐπὶ τοῖς τοῦ Λόγου μαθηταῖς, αὕτη τό γε νῦν ἔχον καὶ τὴν σὴν ἱερότητα ἐπικρατύνει πρὸς τὴν τῶν πραγμάτων διοίκησιν. Ἔσθι οὖν ὅτι δεινὸν τι χρῆμα οἱ δοκοῦντες φίλοι καὶ πάνυ δυσφύλακτον, ὡς ἐπιπλάστως μόνον πλησιάζοντες. Ἡμᾶς δὲ ἀνθρώπους ὄντας τὰς αὐτῶν ἐπιγνώσιν διαθέσεις οὐ ράδιον κρύπτουσι γὰρ τῆς κακίας τὰ εἶδη τῷ τῆς ἀληθοῦς φιλίας προσχήματι»⁽¹¹⁵⁾.

Τοιαύτας ἐπιστολάς μὲ θερμὰς ἐκφράσεις φιλίας ἀπηύθυνεν, ὄχι μόνον πρὸς ἄτομα ἀλλὰ καὶ πρὸς χωρία καὶ πρὸς κοινότητας ὁλοκλήρους. Οὕτως ἔγραφε τὴν 22 Ἀπριλίου 1661 ἐκ Καρπενησίου πρὸς τοὺς κατοικοῦς Αἰτωλικοῦ, τοὺς ὁποῖους ἐλέχθη ἤδη, μὲ πόσιν, ἀγάπην καὶ φιλίαν περιέβαλλε, τὰ ἐξῆς: «Ἀδελφοὶ τιμιώτατοι, οἱ ἐν τῷ Αἰτωλικῷ χωρίῳ τῆς Αἰτωλίας παροικοῦντες, Χριστὸς ἀνέστη μετὰ τῆς κατ' οἶκον ὑμῶν ἐκκλησίας. Φέτο μετὰ τὴν ἐπίσημον ἑορτὴν τῆς λαμπροφόρου ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου μας ἦλθεν εἰς τοῦ λόγου μου καὶ ἄλλη δευτέρα λαμπρὰ παρομοία σχεδὸν τῆς πρώτης. Ὅποια δὲ τις αὕτη, ἀγαπητοί; ἡ εὐτυχία τῆς ὑμετέρας ἀγάπης τὴν ὁποίαν μανθάνοντάς τὴν παρὰ Πέτρου, τοῦ ὑμετέρου ὑπη-

115. Ἐκκλ. Ἀλήθ. ἔτος 1885, σελ. 554.

ρέτου, ἐχαρήκαμεν ἐπὶ Θεῷ μάρτυρι καὶ ὡσὰν δευτέραν λαμπρὰν τὴν ἠκούσαμεν. Καὶ ἄς μὴ θαυμάζῃ ἢ νὰ ὑποπτεύῃ, κολακείαν τοὺς λόγους μας, διατί ἤκουσα πολλάκις, ὅτι τὰ τῶν φίλων εἶναι κοινὰ καὶ μεθεκτὰ ἢ χάρις ὅμως τοῦ ἐκ νεκρῶν ἀναστάντος Χριστοῦ νὰ διαφυλάττῃ τὴν αὐτὴν υἱοῦσιν πολυὺς χρόνους εἰς τοῦ λόγου σας. Μόνον ἔχετε πίστιν ὄρθην καὶ ἔμπρακτον εἰς τὸν Χριστὸν καὶ ἀγάπην ἐκ καρδίας καὶ ἀνυπόκριτον εὐλάβειαν εἰς τὰς εὐαγγελικὰς παραγγελίας. Ζητεῖτε πρῶτον καὶ ἐμμόνως τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν αὐτοῦ δικαιοσύνην καὶ πάντα τὰ ἄλλα προστίθενται ὑμῖν καὶ ἀκολουθοῦσιν ὡσὰν τὸν βασιλέα αἱ δυνάμεις τῶν στρατευμάτων ἄς εἶναι ἢ πρὸς τὸν Θεὸν μετάνοια καὶ ἐπιγραφὴ τῶν προημαρτημένων καὶ ἀσφάλεια τῶν ἐπισυμβαινόντων ὑμῖν ἐξ ἀπροσεξίας. Κάμπτεται ὁ Θεός, ἀδελφοί, καὶ μεταμέλλεται εἰς τὴν μετάνοιαν τῶν ἁμαρτωλῶν. Ἀνίσως καὶ χαρὰ γίνεται ἐπὶ ἐνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι, πόσον μᾶλλον ἐπὶ πολλοῖς καὶ ἐπὶ πολιτείαν ὁλόκληρον; Ἐχετε παράδειγμα τὸν Δαυῖδ, τὸν Πέτρον, τοὺς Νινευῖτας, τὸν Μανασσῆ καὶ τὸν ἄσωτον πρὸ πάντων τὸν μέγαν Παῦλον, καὶ τί κάμνει χρεῖα νὰ λέγωμεν λόγους πολλοὺς εἰς φρονίμους ἀνθρώπους; Ἐλάβσαμεν καὶ τὸ προχθεσινὸν γράμμα τὸ κοινὸν τοῦ κύρ Στάμου, ἐγνωρίσαμεν καὶ δι' ἐκείνου τὰ κατ' αὐτὴν. Γένοιτο γοῦν τοιαῦτα ἀγαθὰ καὶ σωτηριώδη μηνύματα νὰ ἀκούωμεν διὰ λόγου τῆς πάντοτε σὺν Θεῷ». Εὐχεται δὲ ὁλοψύχως, ὅπως ὁ πανάγαθος Θεὸς διαφυλάττῃ αὐτοὺς ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν πτερυγῶν τοῦ εἰρηνικοῦ καὶ ἀνεπηρέαστους ἀπὸ κάθε πειρασμόν⁽¹¹⁶⁾.

Ἄνθρωπος, τοῦ ὁποῖου ἡ καρδιά συνεχίετο ἀπὸ τὸν πόθον τῆς ἀρετῆς καὶ ἡ φωτισμένη του διάνοια ἐστρέφετο κατὰ τρόπον ἀβίαστον καὶ αὐθόρμητον πρὸς τὸν Χριστὸν καὶ τὴν αἰωνιότητα, ἦτο ἐπόμενον νὰ εἶναι οἰκοδομητικός, ὄχι μόνον εἰς τὰς προφορικὰς τοῦ ὁμιλίας καὶ συνομιλίας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἐπιστολάς του πρὸς πάντας. Τὸ στόμα καὶ ἡ πέννα του

116. Ἑλληνικά, τόμ. Ζ' σελ. 243.

ήντλουν από τὸν θησαυρὸν τῆς καρδίας πνευματικὰ καὶ ὠφέλιμα νοήματα διὰ τοὺς ἄλλους. Ἐφλέγετο ἀπὸ τὸν πόθον νὰ βλέπη ἄλους συνεχῶς προαγομένους εἰς φωτισμένην χριστιανικὴν ζωὴν, διὰ νὰ γίνωνται ἔτσι καὶ ὑπόδειγμα πρὸς τὸ δουλεῖον Ἐθνος. Γράφει πρὸς κάποιον Ἰωάννην. «Τιμιώτατε κύρ Ἰωάννη, ὑγίαινε ἐν Χριστῷ καὶ εὐοδοῦ καὶ πρόκοπτε πάντα εἰς τὰ ἀληθινὰ καὶ ὄντως καλὰ τῆς σωματικῆς ἐτούτης ζωῆς μὲ ὄσους ἀγαπᾶς. Ἐλάβομεν τὸ τίμιον γράμμα τῆς ἀγάπης σου προχθές καὶ ἐχαρήκαμεν πολλὰ τὰς ὑγείας τοῦ σώματός της, καὶ ἄς σπουδάξῃ πάντα παρακαλῶ μὲ κόπον καὶ μὲ πολλὴν ἐπιμέλειαν νὰ φυλάττῃ τὴν ὑγείαν τῆς ψυχῆς της περισσότερο. Διατί, ὅταν ὑγιαίνῃ ἡ ψυχὴ καὶ εἶναι σιμὰ εἰς τὸν Θεὸν καὶ κἀνὴ ἐκεῖνα ὅπου ὀρίζει ὁ Θεός, τότε ἀκολουθαίει νὰ ὑγιαίνῃ καὶ τὸ σῶμα καὶ νὰ προκόπτῃ εἰς κάθε καλόν. Καὶ ὁ δεσπότης ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὁ Θεάνθρωπος, ἰατρεῦοντας τὸν παράλυτον ἐκ τῆς πολυχρονίου ἀρρωστίας τοῦ εἶπε· νὰ ὅπου ἐγιατρήθῃς ἀπὸ τὴν παράλυσιν, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν σοῦ ἤλθεν ἡ ἀρρωστία, διὰ τοῦτο φυλάξου καὶ μὴν ἀμαρτάνῃς πλέον, διὰ νὰ μὴν πάθῃς χειρότερα. Διὰ τοῦτο γράφοντας σοῦ παραγγέλλω πάντα, παιδί μου, καὶ νύκτα λέγω καὶ ἡμέραν σπούδαζε τὴν ἀρετὴν καὶ τὰ ἀληθινὰ καλὰ καὶ ὄχι μόνον ἐκεῖνα ὅπου φαίνονται εἰς τὸ πρόσωπον καλὰ καὶ ἐπαινοῦνται ἀπὸ χοντροὺς καὶ ἀπαιδεύτους ἀνθρώπους, ἀλλὰ ἐκεῖνα ὅπου ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καλὰ, ἐκεῖνα εἶναι καὶ ἀληθινὰ καλὰ καὶ δόκιμα» (1117).

Αἱ συμβουλαὶ τοῦ προσλαμβάνουν μερικὲς φορές τὸν τύπον καὶ τὴν ἐνάργειαν τοῦ ἀποφθέγματος. Γράφει ἐπὶ παραδείγματι εἰς τὸν Φώτιον, ἴσως ἐκεῖνον τὸν ὁποῖον εἶχεν ἄλλοτε μαθητὴν εἰς τὴν Κων)πολιν, τὰ ἐξῆς. «Φιλολογιώτατε, σοφολογιώτατε καὶ ἐν χριστιανοῖς ἀνδράσι θεοσεβέστατε κύριε Φώτιε, ἀείποτε ἐν τοῖς καταθυμίαις εὐοδοῦ μετὰ πάσης ὁμοῦ τῆς κατ' οἶκόν σου ἐκκλησίας καὶ τῶν φίλων... μόνον κυβέρνα τὴν ζωὴν σου μὲ συμμετρίαν ἐπὶ πᾶσι καὶ τὴν διαίταν

117. Ἑλληνικά, τόμ. Η', σελ. 145.

σου ὀλιγοδεῆ καὶ ἠκριβωμένην. Τοῦτο αὐτὸ καὶ τὴν κατ' οἶκόν σου ἐπίτατε ἐκκλησίαν. Σπέρνε συχνὰ τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ εἰς τοὺς κληρονόμους τοῦ γένους σου καὶ τὴν εὐλάβειαν πρὸ πάντων εἰς τὰ θεῖα καὶ ὅσα ἄλλα διὰ πολλῶν ἠκουσας· καὶ χρηστὰ καὶ λυπηρὰ παροδεύονται ποδὶ ἡσύχῳ· τὰ θεῖα καὶ οὐράνια ἔχει τὸ εἶναι ἀεὶ ὡσαύτως, ἐν οἷς ἡμᾶς τε καὶ τὴν σὴν ἀγάπην καὶ πάντας τοὺς ἀνυποκρίτως φιλοῦντάς σε ἀξιωθῆναι παρακαλῶ» (1118).

Ἐξαίρει κατὰ ἕνα τρόπον κτυπητὸν τὴν ἀρετὴν γράφων πρὸς τὸν λόγιον ἱερομόναχον Νικηφόρον. «Δαιμόνιον τι κτήμα καὶ τίμιον ἢ ἀρετὴ καὶ αὕτη μόνον κτημάτων τῶν ἐν ἡμῖν, λογιώτατέ, ἀναφαίρετον· τοὺς δὲ κατὰ ταύτην ἤδη πεπονημένους τῇ τοῦ κρείττονος μεθέξει, θεοὺς κατὰ χάριν καὶ Θεοῦ παῖδας καὶ περὶ Θεὸν χορεύειν φαμέν, «καὶ τοί — ἦ φησὶν ἡ ποίησις — δέμας εἰσὶν ἀθανάτοισιν ὁμοιοί» (1119).

Εὐαίσθητος καὶ εὐγνώμων ψυχὴ ὁ ἴδιος, θεωρεῖ τὴν εὐγνωμοσύνην ὡς ὑψίστην ἀρετὴν, τὴν δὲ ἀχαριστίαν ὡς θεομίσητον κακίαν. Θέλει καὶ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους νὰ αἰσθάνωνται τὴν τόσον ἄλλωστε συντονιζομένην πρὸς τὰ αἰσθήματα τῆς καρδίας εὐγνωμοσύνην ἀπέναντι ἐκεῖνων, παρὰ τῶν ὁποίων ἔχουν εὐεργετηθῆ. Εἰς ἐπιστολὴν τοῦ «πρὸς τὸν λογιώτατον πρωτέκδικον καὶ ἐν Χριστῷ ἀδελφὸν κύριον Νικόλαον», παρὰ τοῦ ὁποίου φαίνεται, ὅτι εἶχεν ὁ ἴδιος κάπως εὐεργετηθῆ, γράφει εὐχαριστῶν. «Ἐκεῖ ὅπου φαίνονται παρὸν καὶ ἐμπράκτως τὰ ἔργα καὶ τὰ λόγια ἀπλῶς καὶ τὰ γράμματα καὶ εἶναι καὶ λέγονται περιττὰ εἰς τε τοὺς φίλους καὶ εἰς φιλικὴν ἀπόδειξιν· ἐπειδὴ ὡς λέγουσι τὰ λόγια εἶναι σκιαὶ καὶ εἰκόνες τῶν πραγμάτων, καὶ ἂν ἀκολουθοῦσι καὶ αὐταὶ κατὰ λόγον ὡς τι ἐπεισόδιον ἐπωφελές χρησιμεῖον καὶ αὐτὸ τοῖς ἔργοις. Ἡ ἀγάπη σου τώρα ἐπρόλαβεν ἀντὶ γραμμάτων ἔργα λαμπρὰ καὶ περιφανῆ καὶ παντάπασιν νικῶντα τὴν δύναμιν τὴν ἐδικὴν μας. Διὰ τοῦτο μόνον μὲ εὐχῆς καὶ λόγια ψιλὰ ἀν-

118. Ἑλληνικά, τόμ. Θ', σελ. 63.

119. Ἑλληνικά, τόμ. Ζ', σελ. 239.

ταμείβομεν τὴν χάριν ἡμεῖς καὶ μὲ ἐκεῖνο ὅπου εἶναι εἰς τοὺς ἀπόρους μάλιστα εὐπορον. Τὴν εὐχαριστοῦμεν ὁμῶς καὶ ἐγγράφως, τὰ πλείω δὲ καὶ ἀγράφως» (120).

Εἰς ἐπιστολὴν δὲ τὴν ὁποῖαν ἔστειλε «πρὸς ἀπαξάπαντας ἀδελφούς τοὺς ἐξ Ἀγράφων», καταδικάζων τὴν ἀχαριστίαν, γράφει. «Ὅλα τὰ κακὰ καὶ τὰ ψυχοβλαστῆ ἁμαρτήματα τὰ μισάει ὁ αὐθέντης Θεὸς καὶ τὰ ἀποστρέφεται, ἀλλὰ τὴν ἀχαριστίαν περισσότερον. Ἀχαριστία λέγεται ὅταν πάθῃ ὁ ἄνθρωπος τίποτα καλὸν ἀπὸ τινος φίλου, ἔπειτα τὸ σιωπάει καὶ πάλιν δὲν τὸ ἐνθυμᾶται νὰ ἀποκριθῇ μὲ λόγον ἢ μὲ ἔργον καὶ τοῦτο εἶναι ἕνα πάθος ἀπάνθρωπον καὶ ἄξιον μίσους καὶ κατηγορίας καὶ εἰς τὸν αὐθέντην Θεὸν καὶ εἰς ἀνθρώπους φρονίμους. Τὴν εὐεργεσίαν νὰ τὴν ἐνθυμῆται ὁ ἄνθρωπος πάντοτε καὶ μὲ λόγον, ἂν εἶναι δυνατός, καὶ μὲ ἔργον» (121).

Φαινόμενον αὐτὸς ἀρετῆς καὶ εἰδικώτερον ταπεινοφροσύνης ἔχει βαθύτατα ταπεινὸν φρόνημα περὶ τοῦ ἑαυτοῦ του, ἀποποιεῖται κάθε ἔπαινον καὶ ἐγκώμιον, πού τοῦ προσφέρεται ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Πρὸς τὸν λογιώτατον καὶ τιμιώτατον κύριον Σεβαστὸν γράφει. «Φερόμενά ποτε ἐπὶ τῶν τῆς θαλάσσης κυμάτων φρύγανα, ὡς μυθώδης φησὶ λόγος, οἱ ὄρωντες νομίζοντες ὅτι εἶναι τι ἐκεῖνα ἔχαιρον. Ὡς δὲ ἐπὶ τὸν αἰγιαλὸν ἐξῆλθον καὶ μηδὲν τι τῶν ἐλπίδων ἄξιον ἔχοντα ἠθύμουν ἑαυτοὺς τῆς ἀπάτης μεμφόμενοι. Τοῦτο δὴ τοῦτο καὶ ἐφ' ὑμῖν ἦδη συνέβη· ὄνομα μόνον πραγμάτων ἔρημον βομβεῖται — οὐκ οἶδ' ὅπως — περὶ ἡμῶν, ᾧ νῦν ἢ σὴ πεισθεῖσα λογιότης εἶναι τι ὑπολαμβάνει καλόν· ἡμεῖς δέ, ἀδελφέ, φύλλα μόνον ἔχοντες ὡς ἢ ἐν τῷ εὐαγγελίῳ συκῆ, οὐ τὴν ἀράν μόνον τῆς ἀκαρπίας πτοοῦμεθα, ἀλλ' ἵνα μὴ καὶ τοῦ εὐαγγελικοῦ οὐαὶ γενώμεθα κληρονόμοι, ὅτι τῶν ἔργων ἐπερίσσευσε τὸ ὄνομα. Ἀλλ' ἢ σὴ λογιότης νῦν, ὡς δοκεῖ, τῇ πρὸς ἡμᾶς, νικηθεῖσα φιλίᾳ ἀληθῆ εἶναι τὰ περὶ ἡμῶν τετερίσματα οἶεται» (122).

120. Ἑλληνικά, τόμ. Ζ', σελ. 236.

121. Ἑλληνικά, τόμ. Η', σελ. 127.

122. Ἑλληνικά, τόμ. Θ', σελ. 56.

Κάθε τι καλὸν τὸ εἰργάζετο πρὸς ὄφελος τῶν ἄλλων. Οἱ κόποι καὶ αἱ θυσίαι, εἰς τὰς ὁποίας καθ' ὅλην του τὴν ζωὴν ὑπεβάλλετο, εἶχον ἕναν σκοπὸν· τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ὠφέλειαν τῶν ἀνθρώπων τὴν ὑλικήν, πρὸ παντὸς ὤδὴ τὴν πνευματικήν. Εἰς ἐπιστολὴν, πού ἔγραφε πρὸς κάποιον παρανοήσαντα τὰς διαθέσεις του, λέγει. «Οὐκ ἀναμένομεν ἡμεῖς, ὡς δοκεῖς, τοὺς ἐκ τῶν πολλῶν ἐπαίνους καὶ φήμας τὰς ἀνωφελεῖς καὶ ματαίας, τὰς μηδὲν χρήσιμον ὅλως ἐχούσας καὶ αἰς οἱ πολλοὶ χαίρουσιν· ἀλλ' ἐπὶ τῷ Θεῷ μόνον τὰς ἐλπίδας ἀναρτῶμεν, παρ' οὗ καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν πλημμελημάτων ἐκδεχόμεθα. Λέγομεν δὲ καὶ ἐπ' Ἐκκλησίαις οὐ τὰ τυχόντα, ἀλλ' ὅσα ἐκ τῶν ποτίμων καὶ ἱερῶν βιβλίων μεμαθήκαμεν τῆς Ἐκκλησίας, εἰ καὶ μὴ ἐπιστημονικῶς, ὡς τισι δοκησισόφοις ἀρέσκει, ἀλλ' ἀποστολικῶς, οὐ δόξαν θηρεύοντες ματαίαν, ἀλλ' εἰς τὴν τοῦ λαοῦ μόνον ἀποσκοποῦμεν ὠφέλειαν» (123).

Εἶχε δίκαιον ὁ Παρανίκας νὰ ὀνομάζῃ τὸν Εὐγένιον ἀδαμάντινον χαρακτήρα καὶ νὰ ἐξαίρη τὴν ταπεινοφροσύνην του ἐπισημαίνων τὴν ἐπιμελῆ μὲν ἀποφυγὴν τῶν ἀξιωματῶν, ἐξαίρετον ὤδὴ αὐταπάρνησίν του, ὥστε νὰ συγκακουχῆται μὲ τὸν λαὸν καὶ ὡς στοργικὸς καὶ σοφὸς διδάσκαλος νὰ ὀδηγῆ αὐτὸν εἰς τὴν παιδείαν καὶ τὴν πίστιν. «Ἀντὶ νὰ μένη ἐν τῇ Κων)πόλει, γράφει ὁ Παρανίκας, καὶ παρὰ τῷ Πατριαρχεῖῳ, ὡς δυστυχῶς συνηθέστατα γίνεται, ἀντὶ νὰ ἐκλιπαρῆ ὡς πλείστοι ἄλλοι κατώτεροι αὐτοῦ, πρὸς ἀπόκτησιν τῆς ποιμαντικῆς ράβδου, προείλετο μᾶλλον νὰ κλεισθῇ ἐν μικρῷ τι καὶ πενιχρῇ μονῇ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς τῆς λεγομένης Γούθης τῶν Ἀγράφων καὶ νὰ ἀφοσιωθῇ εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν ὁμογενῶν, κατὰ τὰ ἀπρόσιτα ταῦτα μέρη ἐπὶ τεσσαράκοντα περίπου ἔτη».

✽

Καὶ εἶναι γεγονός, ὅτι ὁ Εὐγένιος ὁ Αἰτωλός, εἴτε εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὁμιλῶν — πρᾶγμα τὸ ὁποῖον συνηθέστατα ἔπρατ-

123. Ἑκκλ. Ἀλήθ. περίοδ. Β' τόμ. σελ. 72.

τε — εἴτε πρὸς ἄτομα διαλεγόμενος, εἴτε εἰς τὰς σχολὰς διδάσκων μετέδιδε πάντοτε τὰ λόγια πίστεως, τὰ γράμματα τὰ ἱερά τὰ δυνάμενα νὰ καθιστοῦν σοφὸν τὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν πλέον ἀπλοϊκόν, νὰ κατευθύνουν εἰς τὸν ὕρομον τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἐπιτυχίας καί, τὸ εἰδικώτερα σημαντικόν διὰ τοὺς Ἑλληνας, νὰ κρατοῦν αὐτοὺς ἀκλινεῖς εἰς τὴν Ὁρθοδοξίαν καὶ πιστοὺς εἰς τὸ Ἔθνος των. Ἐγνώριζεν αὐτὸς ὡς βαθύς ψυχολόγος, ποίαν σημασίαν ἔχει διὰ τὸν Ἕλληνα ἡ ἐλληνοχριστιανικὴ παιδεία, καὶ ποῖον ἰσχυρὸν φρούριον καὶ ὄπλον τοῦ ἦτο διὰ τὴν ἄμυναν τόσον ἐναντίον τῆς προπαγάνδας τῶν Καθολικῶν καὶ Διαμαρτυρομένων, ὅσον καὶ ἐναντίον τοῦ ἐξισλαμισμού ἐκ μέρους τῶν κατακτητῶν.

Κατεῖχεν αὐτὸς τὸν θησαυρὸν τῆς Ὁρθοδοξίας, ὅπως γράφει ὁ Γόρδιος, καὶ ζωηρὸν πάντοτε τὸ φρόνημα, ὡς Ἕλληνα Ὁρθόδοξος, ὥστε ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸν ἀνεξάντλητον αὐτοῦ θησαυρὸν καὶ τὴν πλουσίαν γνώσιν καὶ σοφίαν νὰ εἶναι ὁ ἔργῳ καὶ λόγῳ διδάσκαλος, ὁ ποιμὴν ὁ καλός, ὁ πονών καὶ θυσιαζόμενος διὰ τὰ πρόβατα. Ἡ λιπαρὰ γνώσις τῆς Ἁγίας Γραφῆς, τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, τῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων καὶ κανόνων, ἐφώτισαν καὶ διετήρησαν ἀνεπισκίαστον τὴν ὀρθόδοξον αὐτοῦ πίστιν, ὥστε οὔτε ἡ ἐλαχίστη ποτὲ ἀπόκλισις ἀπὸ τοῦ ὀρθοῦ δόγματος νὰ μὴ σημειωθῆ ἐκ μέρους του. Εἰς τὰς ἐπιστολάς του, ὅπως ἀναμφιβόλως καὶ εἰς τὰ ἄλλα του ἔργα, δαφιλῶς χρησιμοποιεῖ ρητὰ καὶ νοήματα τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῶν Πατέρων, εἰς τὴν θύραθεν σοφίαν τότε μόνον προσφεύγων ὡσάκις δι' αὐτῆς ἠδύνατο νὰ ἐξυπηρετήσῃ καὶ νὰ αἰσθητοποιήσῃ τὰ διδάγματα τῆς πίστεως. Πολὺ ἐπέμενε — γράφει ὁ Γόρδιος — εἰς τὴν μελέτην τῶν ἱερῶν ἰδία βιβλίων «καὶ πᾶν ὅ,τι καὶ λέγειν καὶ γράφειν βούλοιο, οὐκ ἄλλοθεν ποθεν, εἰμὴ παρ' αὐτῶν ἐλάμβανεν, οὐδὲν οὔτε μεταποιῶν, οὔτε παρεξηγούμενος, ἀλλὰ τῇ τε ἱερᾷ καὶ θείᾳ Γραφῇ καὶ τοῖς ταύτης ἐξηγηταῖς καὶ ἀγίοις Πατράσι κατ' ἴχνος ἐπόμενος».

Δὲν θὰ ἦτο ὑπερβολή, ἐὰν ἐλέγομεν ὅτι ὁ Εὐγένιος ὁ Αἰτωλὸς ζήσας καὶ ἐργασθεὶς εἰς ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὑποτυπώδης σχεδὸν ἦτο ἡ καλλιέργεια τῶν γραμμάτων, ὀλίγα

σχετικῶς τὰ ἀνὰ τὸ δουλεῦον Ἔθνος σχολεῖα, ὀλιγάριθμοι οἱ ἀληθινὰ μορφωμένοι διδάσκαλοι τοῦ Γένους, χαλαρὰ δὲ ἀκόμη καὶ ἀδιαμόρφωτος ἡ ἐθνικὴ καὶ χριστιανικὴ συνείδησις, ἀπετέλεσε σταθμὸν φωτεινὸν καὶ πηγὴν ἐθνικοθρησκευτικῆς θερμότητος διὰ τὸ σκληρῶς χειμαζόμενον Ἔθνος μας, ὑπόδειγμα διὰ τοὺς ἐκπαιδευτικοὺς ὄλων τῶν γενεῶν. Δικαίως θὰ ἤμποροῦσε νὰ κατατάξῃ κανεὶς τὸν Εὐγένιον τὸν Αἰτωλὸν μεταξὺ τῶν μεγάλων πνευματικῶν ἡγετῶν, τῶν ὅχι μόνον διὰ τοῦ λόγου, ἀλλὰ πρὸ παντὸς καὶ κυρίως διὰ τῶν ἔργων καὶ τῆς ὄλης των ζωῆς ἀναδειχθέντων κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην στύλων τοῦ Ἔθνους καὶ ποιμένων τῆς Ἐκκλησίας. Δικαίως χαρακτηρίζεται ὑπὸ τοῦ Δ. Προκοπίου ὡς «ἀνὴρ εὐσεβεὶς καὶ ἐναρέτω πολιτεία ἐπίσημος, τῆς φιλοπρωχείας ἐμψυχον ἀγαλμα, πεπαιδευμένος ἱκανῶς κατὰ τε τὴν θύραθεν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ἱεράν θεολογίαν, ἄκρως διδάσκαλος» τοῦ Ἔθνους (1124), ὥστε τὸ ὄνομά του, παρὰ τὸ «λάθε βιώσας» ποῦ ἐφήρμοζε, νὰ γίνῃ σχεδὸν πανταχοῦ γνωστὸν καὶ νὰ ἐμπνέῃ τὴν ἐκτίμησιν, τὸν σεβασμὸν καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην.

ΙΩΑΝΝΟΥ Θ. ΚΟΛΙΤΣΑΡΑ
ΕΥΓΕΝΙΟΣ Ο ΑΙΤΩΛΟΣ

ΕΞΕΤΥΠΩΘΗ ΤΟΝ ΜΑΪΟΝ ΤΟΥ
1960 ΕΙΣ ΤΑ ΠΡΟΤΥΠΑ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ
ΓΡΑΦΙΚΩΝ ΤΕΧΝΩΝ ΤΟ "ΦΩΣ", ΤΗΣ
ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΕΡΓΑΖΟΜΕ-
ΝΗΣ ΝΕΟΛΑΙΑΣ (Σ.Α.) ΦΩΚΙΑΟΣ 15
ΑΘΗΝΑΙ (ΤΕΡΜΑ ΑΜΠΕΛΟΚΗΨΩΝ)

ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

Ὁ Μεγάλος Παιδαγωγός. Ἐκδοσις δευτέρα. Ἀθῆ-
ναι 1957, σελ. 242.

Ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία.
(Αἱ διαφοραὶ τῆς πρὸς τὴν
Ὀρθόδοξον) Ἀθῆναι 1959,
σελ. 142.

Οἱ Οὐνῖται. Ἀθῆναι 1959,
σελ. 119.

Οἱ Διαμαρτυρόμενοι. Ἀ-
θῆναι 1960, σελ. 214.

Ὁ ἄπειρος Θεός. Ἀθῆ-
ναι 1960, σελ. 175.